

147103

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

TRABZON'DA BORÇ ALACAK İLİŞKİLERİ
(1693-1700)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sebahittin USTA

AĞUSTOS-2004

TRABZON

147103

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**TRABZON'DA BORÇ ALACAK İLİŞKİLERİ
(1693-1700)**

Sebahittin USTA

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Tarih)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 28.07.2004

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 16.08.2004

Tezin Danışmanı : Doç. Dr. Kenan İNAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hikmet ÖKSÜZ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Ağustos – 2004

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Şerîye sicilleri, Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, hukuki, askeri ve sosyo-ekonomik tarihine ait bilgileri ihtiva eden ana kaynaklardır. Bu siciller, ait olduğu dönemin toplumsal olaylarının yanı sıra devrin kültürünü yansıtmaları bakımından da önemlidirler. Günümüzde öne çıkan şehir tarihi incelemeleri ve mahalli hayata ait ilmi araştırmalar alanında da şerîye sicillerinin önemli bir yeri vardır.

Bu tez 1861, 1862, 1863 ve 1864 nolu Trabzon şerîye sicillerindeki 79 adet borç alacak kaydının incelenmesiyle meydana getirilmiştir. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Trabzon şehrinin kısa bir tarihçesiyle borç alacak ilişkilerinde karşılaştığımız bir kısım terimlerin izahı ve örnekleri verilmiştir. İkinci bölümde borç alacak ilişkileri toplumlar arası ilişkiler açısından incelenmiştir. Ayrıca daha önceki çalışmalardan faydalanarak elli yıllık dönemde Trabzon'daki borç alacak ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. 1693-1700 yılları arasını içeren bu çalışmanın Trabzon'un sosyo-ekonomik tarihinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı ümidindeyiz.

Bu tezin konu seçiminden yazım aşamasına kadar her konuda bana yardımcı olup yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Kenan İNAN'a ve Doç Dr. Hikmet ÖKSÜZ'e, arkadaşlarım Ahmet-Ülkü KÖKSAL'a ve Miraç TOSUN'a teşekkür ederim.

Trabzon,-Ağustos 2004

Sebahittin USTA

01. İçindekiler

Sayfa Nr.

0. SUNUŞ	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VI
03. Summary	VII
04. Tablolar Listesi	VIII
05. Kısaltmalar Listesi	IX

GİRİŞ	1- 3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON ŞEHRİNİN TARİHÇESİ VE ÇALIŞMADA KAYDEDİLEN BORÇLA İLGİLİ TERİMLER	4-17
10. Trabzon Şehrinin Tarihçesi	4
11. Çalışmada Kaydedilen Borçla İlgili Terimler	7

İKİNCİ BÖLÜM

2. 17. YÜZYIL SONLARINDA TRABZONDA BORÇ ALACAK İLİŞKİLERİ	18-67
20. Din Gruplarına Göre Borç Alacak İlişkileri	19
21. Borç Miktarlarının Dağılımı	20
22. Osmanlı Para Birimi Akçe, Akçenin Değer Yitirmesi ve Yabancı Paraların Osmanlı Piyasasını İstilas, Yeni Kuruş	21
23. Sicil Kayıtlarına Göre Borçlanma ve Ödeme Şekilleri	26
230. Mülk Rehin Gösterme Yoluyla Borçlanma	26

231. Muhallefattan Yapılan Borç Ödemeleri	28
232. Mülk Satışı ve Takas Yoluyla Borç Ödeme	31
233. Borçların Sulh Yoluyla Ödenmesi.....	34
24. Trabzon İleri Gelenlerinin Borç Alacak Münasebetlerindeki Yeri	37
25. Borç Alacak Münasebetlerinde Kadının Yeri	49
26. İş Ortaklıkları (Mudârebe) ve Faiz	52
27. Borçların Mahkemece Tasdik Edilmesi	57
28. Borç İddiaları	58
29. Elli Yıllık Dönemde (1650-1700) Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri.....	60
3. SONUÇ	68-69
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	70-75
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02.Özet

Bu çalışma, 1861, 1862, 1863 ve 1864 nolu Trabzon şerhiye sicilleri ne göre 1693-1700 yılları arasında Trabzon'da borç alacak ilişkilerini incelemektedir.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte İslam hukukunda borçlarla ilgili genel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, incelediğimiz döneme kadar Trabzon'un kısa bir tarihçesi verilirken 1461'de fethedilen Trabzon'un incelediğimiz dönem itibariyle tam bir Türk-İslam şehri hüviyetinde olduğu görülmektedir. Ayrıca bu bölümde, çalışmada kaydedilen borç alacak ilişkileri ile ilgili terimler açıklamalarıyla ve bu terimlerin geçtiği sicil kayıtlarından örnekler, günümüz Türkçe'sine çevrilmiş şekilleriyle birlikte verilmiştir.

İkinci bölümde, 17.yüzyıl sonlarında Trabzon ve çevresinde borç alacak ilişkilerinin din gruplarına göre nasıl bir dağılım gösterdiği, borçlanmaların hangi miktarlarda yoğunlaştığı, Osmanlı Devleti'nin genel ekonomik durumundan ve borçlanma şekillerinden bahsedilmektedir. Alınan borçların ödenme şekilleriyle ilgili olarak muhalefat, sulh, mülk satışı ve takas yöntemleri üzerinde durulmuştur. Trabzon'da yönetici kesimin ve kadınların borç alacak ilişkilerindeki yerleri anlatılarak borç alacak ilişkilerinde faiz ve iş ortaklıklarına yer verilmiştir. Ayrıca , çalışmamızda elde edilen veriler, 1650-1700 tarihleri arasında kapsayan Trabzon'da borç alacak ilişkileri ile ilgili başka çalışmalarla karşılaştırılarak bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

03. Summary

This study investigater credit-loan relations between the years of 1693-1700 in the lighths of Trabzon Kadi Court Records numbered 1861, 1862, 1863 and 1864.

The thesis consists of two chapters. In the introduction we have given some general knowledge about credit and loan in İslamic law. In the first chapter a short history of Trabzon city is explained and showed that at the end of the 17th century the city has become a Turkish-İslamic city interms of many aspects. In addition to that in this section we also give some ideas and examples about the terms related to credit-loan relations.

In the second chapter, we at the end of the 17th century, investigated how the credit-loan relations developed between religios groups, what were the amounts of money in credit-loan relations. Here we also showed the general economic situation of the Ottoman Empire at the and of the 17th century later we explanied the ways in which the loans were paid back. The rulers and women in the society were taken into account in terms of credit-loan relation, too.

In addition to all this chapter the data which we gathered out of the study were composed with other studies of credit-loan relations to get better idea for the second half of the 17th century.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1693-1700 Yılları Arasında Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Ait Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç-Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları.....	19
2	1861-1864 No'lu Trabzon Şer'iyeye Sicillerinde Borç-Alacak Münasebetleri İle İlgili Kayıtların Din Gruplarına Göre Dağılımı.....	20
3	1861-1864 Nolu Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nde Para Miktarları Belli Olan Borç-Alacak Kayıtlarındaki Borç Aralıkları.....	21
4	Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre 1650-1668 Yılları Arasında Akçe'nin Bir Kısım Avrupa Paraları Karşısında Tespit Edilen Değeri....	24
5	Avrupa Sikkeleri'nin Akçe Cinsinden Kur Değerleri (1691-1698).....	25
6	Gümüş Kuruş ve Kur Değerleri (1690-1696).....	26
7	1861 nolu Trabzon Şer'iyeye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri.....	44
8	1862 nolu Trabzon Şer'iyeye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri.....	45
9	1863 nolu Trabzon Şer'iyeye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri.....	47
10	1864 nolu Trabzon Şer'iyeye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri.....	48
11	Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ndeki Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları.....	61

12	1693-1700 Yılları Arasında Trabzon Şer'ıye Sicilleri'ne Ait Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç-Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları.....	62

05. Kısaltmalar Listesi

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: bakınız
C.	: cilt
Çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Haz.	: hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
ku.	: kuruluş
M	: Müslüman
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi
s.	: sayfa
S.	: sayı
ss.	: sıra sayfa
T. Ş. S.	: Trabzon Şeriye Sicili
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.-Yy.	: Yayınlayan-Yayımları
Z	: Zimmî

GİRİŞ

Günlük hayatımızın büyük ve küçük münasebetleri ile borçlar hukuku kadar sıkı temas halinde bulunan başka bir hukuk sahası yoktur. İnsanlığın üzerine serilmiş ince ve sıkı bir ağa benzeyen borç olgusu sayısız kalıba girerek fertlerden devletlere kadar uzanan geniş bir çerçevede tarafları birbirine bağlamaktadır. Borçlar hukuku insanların ekonomik ilişkilerinin hukuk açısından görünüşünü yansıtmaktadır. Bir şey satın almak, ücretli bir vasıtaya binmek, emanetçiye bir şey bırakmak, eşyayı veya bir aleti tamir ettirmek, borç para almak veya vermek, bir yeri kiralamak, alınan herhangi bir şeyi kaybedip geri vermemek, tedbirsizlik yüzünden birinin vücut veya malına zarar vermek gibi olaylar borçlar hukuku sahasına giren fiil ve işlemlerdir.¹

Borçlar hukukunun ilk kaideleri iki bin yıl önce Romalılarda görülmektedir. İlkçağ kapitalist ekonomisinin izlerini taşıyan bu hukuk; büyük Fransız İnkılâbından sonra önemli değişiklikler geçirmiş, Fransız Medeni Kanunu'nda hakim olan ferdiyetçi ve hürriyetçi ruh, daha sonraki İsviçre ve Alman medeni kanunlarında dayanışmacı ve toplumcu bir yapıya yönelmiştir.²

İslam dünyasında hukukun kaynakları Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'tır. Ayrıca yorum ve diğer içtihad metodlarıyla da İslâm hukuku geliştirilmiştir. İbadetleri ve hukuku bir arada ihtiva eden fıkıh kitapları birer kanun mecmuası olmamakla birlikte, ilk örneklerinden itibaren hukukun bütün dallarına ve bu arada borçlar hukukuna ait hüküm ve kaideleri de içine almıştır. Fıkıh'ın "Muâmelât" diye anılan bölümünün büyük bir kısmı borçlar hukukuna aittir. Fıkıh kitapları sistematik yönden bugünkü kanunlara benzemediği gibi üslup ve metod yönünden de arada önemli farklar vardır. Bu kitaplarda hukuki münasebetler umumi nazariyeler ve kaideler şeklinde değil, teker teker ve meseleci (kazuistik) bir metodla ele alınmış, çözüme bağlanmıştır.³

¹ Hayreddin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, Cilt 3, İstanbul, 1993, s.17.

² Karaman, a.g.e., s.18.

³ Karaman, a.g.e., s.19.

Borçlar hukukunda tali kaynakların payı da büyüktür. Buradaki kaynaktan kasıt, bilgi kaynaklarıdır. Bu manada eski borçlar hukukunun kaynağı, şer'î hükümleri derleyen fıkıh kitaplarıdır. XVI. asra kadar, Türk devletleri, İslam hukukçularının kaleme aldığı fıkıh kitaplarını birer medeni kanun gibi tatbik etmişlerdir. Molla Hüsrev'in Dürer ve Gurer'i, Fetavây-i Tatarhariye ve Fetavây-ı Hindiyeye gibi bazı eserler bu alanda yarı resmi hukuk kodu olarak kabul edilmiştir.

XVI. asır sonundan 1869 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde Halebi'nin Mülteka'sı hukukun her dalında olduğu gibi borçlar hukukunda da resmi hukuk kodu olarak kullanıla gelmiştir. Bu eserin şerhleri ve fetva kitapları da doktrini temsil etmiştir. Bütün bu kitaplarda Hanefi Mezhebi esas alınmıştır.

1869 yılında ilk kitabı yürürlüğe giren ve Osmanlı Medeni Kanunu diye vasıflandırılan Mecelle; başta borçlar olmak üzere eşya, usul ve kısmen de ticaret hukuku alanında, fıkıh kitaplarının yerine geçmeyi başarmıştır. Mecelle, fıkıh kitaplarındaki şer'î hükümleri biraraya toplamış ve faiz gibi tanzim etmediği konular bir tarafa bırakılırsa, borçlar hukuku alanında İslâm hukukunun esaslarından farklı hükümler getirmemiştir.⁴

İslam ülkelerinin bir kısmı uzun yıllar Mecelle'yi kanun olarak tanıyıp kullanmış, bir kısmı ise emsal mecmualar veya fıkıh ve fetvâ kitapları ile yetinmiştir. Bu ülkelerde sömürgeciliğin hakim olduğu yıllarda bilhassa muamelat sahasında Fransız ve İngiliz hukuklarının iktibas edildiği ve uygulandığı görülmüştür. İslâm ülkeleri bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra genel olarak kültürün ve bu arada hukukun millileştirilmesi cereyanı başlamış, bugün birçok İslâm ülkesinde uygulanan yerli ve İslâmi kanunlar bu cereyanın meyvası olmuştur.⁵

İslam hukukunda borçlarla ilgili bu kısa bilgileri verdikten sonra çalışma konumuzu teşkil eden 1693-1700 yılları arasında Trabzon'da borç alacak ilişkileri üzerinde durulacaktır. Bu döneme ait 1861, 1862, 1863 ve 1864 nolu Trabzon Şeriye Sicilleri incelenerek 79 adet borçlarla ilgili kayıt tespit edilmiştir. Bu kayıtlar dikkate alınarak

⁴ Mecelle hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 1990, Cilt 2, s.170-171.

⁵ Karaman, a.g.e., s.19.

Trabzon'da borç alacak ilişkilerinin yaygın olup olmadığı, piyasadaki paranın azlığı, çokluğu, para ilişkilerinin belli başlı kişiler elinde veya herhangi bir din grubunun tekelinde olup olmadığı, borç alacak münasebetlerinde faizin olup olmadığı varsa buna karşı kadı mahkemesinin tutumu, eyalette Osmanlı yönetici tabakası ve yönetilenlerin bu ilişkiler içerisindeki yerleri, borç alma ve ödeme şekilleri, kadınların borç alacak ilişkileri içindeki yerleri, iş ve para ortaklıklarına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TRABZON ŞEHRİNİN TARİHÇESİ VE ÇALIŞMADA KAYDEDİLEN BORÇLA İLGİLİ TERİMLER

10. Trabzon Şehrinin Tarihçesi

Kuzeydoğu Anadolu'nun askeri, idari ve iktisadi ve kültürel bakımdan en önemli merkezi olan Trabzon, tarihi süreç boyunca bu özelliğini hep korumuştur. Stratejik açıdan bakıldığında şehir, Doğu Anadolu, İran ve Kafkasya'ya açılan bir kapı niteliğindedir. Bu nedenle, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde sürekli askeri bakımdan önemsenmiş ve tahkim edilmiştir. Trabzon sadece askeri amaçlar doğrultusunda değil, bunun yanında idari, iktisadi ve kültürel bakımdan da eski çağlardan beri önemli bir konumda olmuştur. İdari açıdan Trabzon, bölgenin merkezi olma özelliğini sürekli biçimde sürdürmüştür. Aynı biçimde, iktisadi bakımdan da merkez olma kimliğini korumuştur. Uzak doğu'dan başlayan Tarihi İpek yolunun son duraklarından biri olan Trabzon, eski çağlardan beri her zaman aktif olan limanı sayesinde önemini kaybetmemiştir. Şehrın askeri, idari ve iktisadi açıdan önem arz etmesi, doğal olarak, bölgenin kültürel merkezi olma özelliğini de beraberinde getirmiştir.⁶

Yaklaşık 4000 yıllık bir geçmişe sahip olan Trabzon'un hangi tarihte kurulduğuna dair kesin bilgilerden yoksunuz. Doğu Karadeniz ve Trabzon üzerine yapılan bazı çalışmalardan bölgenin en eski sakinlerinin Tibarenler, Halibler, Haldiler ve Mosklar gibi Orta Asya (Turani) kökenli, tarım hayvancılık ve madencilikle uğraşan topluluklar olduğu anlaşılmaktadır.⁷ M.Ö. 330 yılında bir Pers asilzadesinin kurduğu Pontus Krallığına

⁶ Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", İ.A., Cilt 12/1, s. 456.

İsmail Hacifettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi", Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi, Ankara, 2001, s.11.

⁷ Trabzon ve yöresinin Eskiçağ'daki durumu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Özsait, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi"; Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998, Trabzon, 1999, s.35-45; Mehmet Bilgin, "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998., s.47-51; aynı yazar, Doğu Karadeniz Tarih-Kültür-İnsan, Serander Yay. , Trabzon, 1999, s.11-44.

bağlanan Trabzon; uzun yıllar bu krallığın bir parçası olarak kalmıştır. MÖ 63 yılında ise Roma İmparatorluğunun hakimiyetine girmiştir.⁸ MS. 4-10. yy.lar arasında Trabzon ve yöresi, Bizans hakimiyetinde kalmakla birlikte, Bizans-Sasani mücadeleleri nedeniyle yaşanan kargaşayı değerlendiren çeşitli Türk boylarının tahakkümüne maruz kalmıştır. Kafkasya üzerinden art arda gelen Hun, Sabir, Hazar, Bulgar, Peçenek, Kuman, ve Uzlar bölgeyi bir süreliğine talan ederken; bir kısmı da bölgede yerleşik hayata geçmiştir.⁹

1204 tarihinde 4.Haçlı Seferi sonucunda İstanbul'un Latinler tarafından işgal edilmesiyle birlikte bazı hanedan üyeleri (Komnenos) Trabzon'a gelerek Trabzon Rum Pontus Devleti'ni kurmuşlardır. Ereğli-Batum arasındaki Karadeniz sahillerini kapsayan bu devlet 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşen Türklerin kurduğu Anadolu Selçuklu Devleti'nin askeri siyasi başarıları karşısında Trabzon merkezli olarak küçülmüştür.¹⁰

13. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve 14. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkan coğrafyasında aynı paralellikte ve düzenli biçimde yayılma siyaseti güden Osmanlı Devleti; 1453 yılında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle İmparatorluk seviyesine çıkmıştır. Osmanlı Devleti; Anadolu'da Türk birliğini tam anlamıyla kurma gayretlerini sürdürürken; bir taraftan da Karadeniz'in tamamen bir Türk gölü olmasının yollarını aramaya başlamıştır.¹¹ Bu amaçla Fatih Sultan Mehmet 1461 yılında Trabzon'u fethetmiştir.

Fethinden sonra Trabzon'da, idari, askeri, iktisadi ve sosyokültürel açıdan bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Trabzon, Rum Eyaletine bağlı bir sancak şeklinde yapılandırılarak, Osmanlı idari sisteminde yerini aldı. Trabzon sancağı, Giresun'dan Batum'a kadar uzanan alanı kaplamaktaydı.¹²

Fethin akabinde Trabzon'un Türk-İslâm kimliğine bürünmesi için yapılan hazırlıkların başında, belirli oranda Türk nüfusun aktarılması gelmiştir. Trabzon'a yakın Samsun,

⁸ Bilgin, a.g.m., s.51.

⁹ Türk boylarının ardarda bölgeye yönelik seferleri ve yerleşmelerine dair teferruatlı bilgi için bkz. Bilgin, a.g.m., s. 57-86.

¹⁰ İsmet Parmaksızoğlu, "Trabzon'un Fethi, 21 Muharrem 866- 26 Ekim 1461", Öncesi ve Sonrasıyla..., s. 61; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993, s.303.

¹¹ Halil İnalcık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), s.11-31.

¹² Hanefi Bostan, XV. ve XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, Ankara, 2002, s.7.

Amasya, Tokat, Çorum gibi Orta Karadeniz şehir ve kasabalarından, çok sayıda nitelikli aile sürgün metoduyla kente yerleştirilmiştir. 1486 yılında yapılan tahrirde Trabzon'a yerleşenlerin (sur içinde) hangi kasaba veya şehirden geldiği anlaşılmaktadır.¹³

1486 yılında hazırlanan tahrirde göre Trabzon şehrinin nüfusu 6711 civarındadır. Bu nüfusun sadece 1.290'ı Müslüman, geri kalan 4373'ü Rum Ortodoks, 838'i Ermeni ve 210'u Latinlerden oluşmaktaydı ve bu durum kente kozmopolit bir hava katmaktaydı. Bu veriler çerçevesinde nüfusun %26'sını Müslümanlar teşkil etmekteydi.¹⁴ İlerleyen dönemlerde ise Müslüman nüfus sürgün yöntemine paralel olarak artış göstermiştir. Fakat bu artışta, bazı araştırmacıların öne sürdüğü gibi, ihtidaların büyük payı olduğu fikri pek kabul görmemektedir.¹⁵ 1583 yılında düzenlenen tahrirden Trabzon'da kent nüfusunun 10.984'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Nüfusun 6.083'ünü oluşturan Müslümanlar, şehirde %55.38'lik bir orana çıkarak çoğunluğa erişmişlerdir.¹⁶ Kent, doğu ve batı yönünde kurulan yeni mahallelerle genişleme sürecine girmiştir.¹⁷

Trabzon fethedildikten sonra, sürekli büyüme göstermiştir. Bu büyüme hızına paralel olarak kentteki dini ve ticari müesseselerin kurulmasında artışlar gözlenmiştir. Mevcut camilere ek olarak yenileri inşa edilmiş, surlar onarılmış, çarşı ve pazarlar yeniden düzenlenmiştir. Kentin özellikle ticari merkezinde işlek bir Bedesten¹⁸, camiler, sebil vs. inşa edilmiştir. Bakır, demir, ağaç, taş vs. hammaddelere dayalı zanaat grupları teşkilatlandırılmış; bunlar yerel ihtiyaca cevap verdikleri gibi fazla üretim diğer bölgelere

¹³ Osmanlı döneminde sürgün yöntemiyle iskan siyasetini gerçekleştirme hususunda genel bilgiler için bkz. Ö. Lütfi Barkan; "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt XI (1951), s. 524-569; Cilt XIII (1953), s. 56-78; Cilt XV (1955), s. 209-237; Halil İnalçık; *Osmanlı Fetih Metodları, Söğüt'ten İstanbul'a*, İmge Yay., Ankara, 2000, s. 443-472; Ayrıca Trabzon'a yönelik iskan hareketlerindeki detaylar için bkz. Hanefi Bostan; "XV ve XVI. yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve İskan Hareketleri", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998*, s. 167-177.

¹⁴ Heath Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583*, İstanbul, 1997, s. 43.

¹⁵ İhtida hususu hakkında mukayese için bkz; Lowry, a.g.e., s. 119-140; Kenan İnan; "Trabzon'da İhtida Olayları, (1648-1656); *Trabzon Tarihi Sempozyumu...*, s. 242-252.

¹⁶ Bostan, a.g.e., s. 170-171; Nüfusun mahallelere dağılımına dair tafsilat için bkz. Lowry, a.g.e., s.96-118.

¹⁷ Bu tahrirde Trabzon'da 28 Mahalle tespit edilmiştir. Mahalle isimleri ve nüfusları için bkz. Bostan, a.g.e., s. 172.

¹⁸ Trabzon Bedesteni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. K.İnan, "Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni", **OTAM**, Sayı 7 (1997), s. 119-133.

özellikle de İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁹ Ayrıca Trabzon'da Gümüşhane ve civar madenlerin yakınlığı dolayısıyla Darphane tesis edilmiş, hatta, üretilen madenin büyük bir kısmının İstanbul'a sevki Trabzon Limanı üzerinden gerçekleştirilmiştir. 17.yy'da şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, eserinde, Trabzon'un sosyo-ekonomik, fiziki, etnik yapısı hakkında çok tafsilatlı bilgiler sunmaktadır.²⁰

16. yüzyıla girildiğinde Trabzon Sancağı, 1514 yılında yeni teşkil edilen Erzincan-Bayburt Vilayetine, 1517 yılı sonlarında Anadolu eyaletine, 1520'de Vilayet-i Rum-ı Hadis'e, 1535 yılında da Erzurum Eyaletine bağlı bir sancak statüsüne getirilmiştir.²¹ Fetih sonrası Trabzon Sancağı, tıpkı Amasya ve Manisa gibi Şehzadelerin idari açıdan bir nevi staj gördükleri statüye çıkartılmıştır. Örneğin Yavuz Sultan Selim 1489-1511 yılları arasında Trabzon'da valilik yapmıştır. Hatta bu valilik görevinde bulunduğu esnada, oğlu Kanuni Sultan Süleyman, 1494 yılında Trabzon'da dünyaya gelmiştir.²²

Trabzon, III. Murad Devrinde Eyalet tevcihatının yeniden düzenlenmesinden sonra(1580-1581) müstakil bir Eyalet haline gelmiştir. Oluşturulan bu eyaletin sınırları günümüzdeki Batum, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Giresun ve Ordu vilayetlerini ihtiva etmekteydi. Merkezi Trabzon olan bu eyaletin adı Trabzon-Batum Eyaleti olarak belirlenmiştir.²³

11. Çalışmada Kaydedilen Borçla İlgili Terimler

Çalışmadaki borç-alacak kayıtlarında karşılaşılan konuyla ilgili terimler aşağıda sicillerdeki örnekleriyle ve günümüz Türkçesine çevrilmiş şekilleriyle birlikte verilmiştir.

¹⁹17. y.y.'ın ortalarında Trabzon'un fiziki durumu hakkında bkz. K.İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt XVIII, s. 161-186; Cevdet Kırpık; "1830 numaralı Şeriyye Siciline göre Trabzon'da Ekonomik Hayat", Trabzon ve Çevresi Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001, Trabzon, 2002, s. 237-248; Necmettin Aygün, "XVIII. yy' da Trabzon'un Ticari Yapıları", Trabzon ve Çevresi..., s .249-272; Şenol Çelik, "15-17 yüzyıllar arasında Trabzon Kalesi", Trabzon ve Çevresi..., s. 129-142.

²⁰ Evliya Çelebi'nin dilinden Trabzon'u anlatan kısımlar için bkz. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul , 1999, s. 47-55.

²¹ Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri** , İstanbul, 1985, s. 291.

²² Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi Fetihten Kurtuluşa Kadar**, Trabzon, 2000, s. 29. Tafsilatlı bilgi için bkz. M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi", **Belleten**, Cilt 26, Sayı 102 (1962), s. 293-337.

²³ Goloğlu, a.g.e. , s.52-53

Deyn :

Sözlükte mastar olarak “ödünç almak, ödünç vermek, emir ve itaat altına almak, ceza veya mükafatla mukabelede bulunmak”, isim olarak “ödünç satılan malın bedeli (semen) ve hazırda bulunmayan şey” manalarına gelir. Terim olarak da kişinin zimmetinde sabit olan borçları ifade eder. Buna bağlı olarak alacaklıya deyin, borçluya medin ve medyun denir.²⁴

Aşağıda deyn ifadesinin kullanıldığı bir borç kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçesi’ne çevrilmiş şekli verilmiştir:

Mahmiye-i Trabzon sakinlerinden olub halâ Medine-i mezburede Yeniçeri Zabiti olan Mustafa Çavuş İbni Ali Ağa nam kimesne meclis-i şer’i enveride bundan akdem fevt olan Ali Paşa’nın varisleri Ahmed Ağa ve Ali Ağa İbni Mehmed Ağa ve emmileri oğlu diğer Ali Ağa İbni Derviş Çelebi nam kimesneler mahzarlarında takrir-i kelam idüb Paşa mumaileyhin zimmetinde 2500 Esedî gurusş yine Trabzon sakinlerinden Hüsamzade dimekle mar’uf ve işbu hazır bi’l-meclis Ahmed Ağa İbn Hacı kefaletle hakkım olub kıbelü’l-eda fevt olmağla taleb iderim sual olunub şer’ile alıvirilmesi matlubumdur didikde gibbe’s-sual mezbur Mustafa Çavuş’tan davasına mübeyyine-i beyyine taleb olundukda udul-ı ricalden Ahmed Beşe İbn Mustafa ve Dede Mehmed Çelebi İbni Ömer nam kimesneler lacilü’l-şehade hazır bi’l-meclis olub şöyle eda-ı şehadet eylediler ki merhum Mustafa bizim huzurumuzda mezbur Ahmed Ağa kefaletle müteveffa Ali Paşa’ya 2500 Esedî gurusş deyn virmişdi bu vech üzere biliriz ve billahi teala şehadet dahi ideriz deyu her birleri eda-ı şehadet şer’iye eyledikleri şehadetleri ba’de’l-ta’dil ve’l-tezkiye hin-i kabulde mürafaa olduğundan sonra merhum Mustafa Çavuş maru’z-zikr hakkını almadığına veya ahara havale eylemediğine ve tehir eylemediğine ve vücuh-ı şeriden bir tarik ile zimmetini ibra eylemediğine yemin teklif olundukda ol dahi hasbü’l-sual vallahi billahi ale’l-azim itmeğın meblağ-ı mersum 2500 Esedî gurusş muhallelfatından edaya hükm birle bit taleb ketb olundu. Hurrirre fi evaili şehri-i Muharremü’l haram sene seba ve semanin ve elf.²⁵

²⁴ Mehmet Akif Aydın, “Deyn”, DİA, Cilt IX (1994), s.266-268.

²⁵ T.Ş.S., 1861, 10/4.

Trabzon sakinlerinden olub hala Trabzon'da Yeniçeri Zabiti olan Ali Ağa oğlu Mustafa Çavuş, ölen Ali Paşa'nın mirasçıları Mehmed Ağa oğlu Ali Ağa ve Ahmed Ağa ve amcaları oğlu Derviş Çelebi oğlu diğer Ali Ağa adlı kişilerin huzurunda, Ali Paşa'nın zimmetinde 2500 Esendi gurusu alacağı olduğunu ve Hüsamzade denilen şu an mahkemede hazır olan Hacı oğlu Ahmed Ağa'nın, Ali Paşa'ya kefil olduğunu belirtti. Ali Paşa'nın ölmesiyle 2500 Esendi gurusu varislerinden alınıp kendisine verilmesini talep etti. Mustafa Çavuş'tan davasını ispat için delil istendiğinde Mustafa oğlu Ahmed Beşe ve Ömer oğlu Dede Mehmed Çelebi davacı şahitler olarak mahkemeye davet edildiler. Şahitler, ölen Ali Paşa'nın kendi yanlarında Mustafa Çavuş'tan 2500 Esendi gurusu borç aldığını yemin ederek belirttiler. Şahitlerin ifadelerinden sonra Mustafa Çavuş da hakkını almadığına veya başkasına havale etmediğine ve ertelemediğine ve kanun üzere bir yoldan zimmetini bağışlamadığına yemin edince, mahkeme Mustafa Çavuş'u haklı görerek 2500 Esendi gurusu Ali Paşa'nın muhalefatından (ölünce kalan mallarından) alınarak Mustafa Çavuş'a ödenmesine karar verilmiştir. Muharrem 1087.

Karz :

Sözlükte “kesip kopartmak, karşılık vermek”, mekânla ilgili olarak kullanıldığında “çaprazından dolaşıp gitmek” gibi anlamlara gelen karz, terim olarak “geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç (borç) verme” demektir. Borç verenin malının bir kısmını ayırıp vermesi veya borç alanın aldığı şeyin emsalini geri verecek olması sebebiyle bu adı aldığı şeklindeki açıklama kelimesinin kök anlamıyla bağlantısını belirtmek içindir. Karz kökünden türeyen istikraz kelimesi “ödünç istemek, aşmak”, istikraz “ödünç almak”, ikraz “ödünç vermek”, mukriz “ödünç veren”, mustakriz “ödünç isteyen, alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” manasına gelmektedir. Karz olarak alınan malın karşılığında verilecek şey ise karz bedeli olarak isimlendirilir.²⁶ Faizsiz olarak verilen borca da Hasen denir.²⁷

Aşağıda karz, istikraz ve karz-ı hasen ifadelerinin kullanıldığı sicil kayıtlarının transkripsiyonları ve günümüz Türkçe'sine çevrilmiş şekilleriyle örnekler verilmiştir.

²⁶ H. Yunus Apaydın, “Karz”, DİA, Cilt XXIV (2001), s.520-525.

²⁷ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt II, İstanbul, 1993, s.204.

Erzurumi Monlazade İbrahim Efendi mahfil-i kazada Medine-i Trabzon sükkanından Solakzade Süleyman Ağa mahzarında takrir-i kelam idüb cihet-i karz-ı şer'iyeden 1520 Esedi guruş mezbur Süleyman Ağa zimmetinde bermuceb temessük hakkım olub tarihi sicilden on gün tamamına değin meblağ-ı merkumun nısfını bana edaya ve bakisini bir yıl tamamına değin tedarike mezbur Süleyman Ağa'ya marifeti şer'ie ile ihmal eyledim didikde ol dahi bervechi muharrer meblağ-ı merkum mumaileyh İbrahim Efendi'ye edaya taahhüd ittiği husus-u mezkür için mezbur Süleyman Ağa'nın nefsine ve hin-i mutalebede meclis-i şer'ie ihzarında kaynı Mehmed Ağa bin Abdurrahman Ağa kefil binefs olduğu kayd. Hurrire fi 4 min Zilhicce şerife sene 1110.²⁸

Erzurumlu Mollazade İbrahim Efendi, Trabzon sakinlerinden Solakzade Süleyman Ağa'ya 1520 Esedi guruş borç vererek karşılığında borç senedi aldığı belirtti. Borcun yarısının sicil kayıt tarihinden itibaren on gün içinde kalanının bir ay içinde ödenmesi şartıyla verildiği ifade edildi. Süleyman Ağa'nın borcuna kaynı Abdurrahman Ağa oğlu Mehmed Ağa'nın kefil olduğu yazıldı. 4 Zilhicce 1110.

Vech-i tahrir-i huruf oldur ki saadetlü İbrahim Çavuş Ağa yedinden ber vech istikraz 150 guruş deyn aldım ki nısfı 75 guruş ider vacibü'l-eda ve lazımü'l-kaza deynimdir inşallahu teala işbu bin yüz dört Recebü'l-müreccebin ibtidasında sene-i tamamına değin meblağ-ı mezburu eda ve teslim eylemek şartıyla işbu huruf yedlerine virildiğini hin-i edada şak oluna. Tahriren fi tarih-i mezbur sene 1104.²⁹

Yazılış sebebi şudur ki, İbrahim Çavuş Ağa elinden 150 guruş borç aldım ki yarısı 75 guruş eder. Ödemem gereken bir yükümlülük olarak borcumdur. Allah'ın izniyle işbu 1104 Receb ayı başlangıcından senenin sonuna kadar 150 guruşu ödemek şartıyla bu yazı ellerine verildi. Borç ödendiğinde bu belge yırtılsın. Sene 1104.

Bais-i tezkere budur ki Dişli Simyon nam zımmi yedinden bitarik karz-ı hasen 500 Esedi guruş deyn almışızdır ki nısfı 250 Esedi idüb vacibü'l-eda lazımü'l-kaza deynimiz meblağ-ı mezburu işbu 1100 senesi mah-ı Rebiülahir'inin onbeşinde alub bir sene

²⁸ T.Ş.S., 1864, 48/5.

²⁹ T.Ş.S., 1862, 45/2.

tamamına varınca eda eylemek üzere inşallahu teala meblağ-ı mezburu eda ve teslim eylediğimizde yedinde olan deyn temessükümüz şak oluna 1100.³⁰

Tezkere sebebi şudur ki, Dişli Simyon adlı zımmi elinden faizsiz borç yolu ile 500 Esedi gurus borç aldık ki yarısı 250 Esedi eder, ödememiz gerekli bir yükümlülük olarak borcumuz olan 250 Esedi gurusu 1100 senesi Rebiülahir ayının onbeşinden alıp bir sene sonuna kadar ödemek üzere kaydedildi. Borç ödendiğinde bu belge yırtılsın. Sene 1100.

Hak :

Hak kavramı doktrin ve uygulama yönüyle İslâm fikhının temel kavramlarından, fikh literatüründe de en sık kullanılan mefhumlardan biri olmakla birlikte kelimenin İslam hukukunda kazandığı terim anlamını netleştirmek oldukça zordur. İslâm fikhında bir çok manasının yanında, akitten ve diğer sebeplerden doğan borç ve alacak olarak nitelendirilmektedir.³¹ Hak kelimesi, bir alacağı tanımlamak üzere borçlunun ödemesi gereken meblağ olarak görülmektedir.

Aşağıda “hak” teriminin alacak anlamında kullanıldığı bir sicil kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçe’sine çevrilmiş şekli verilmiştir.

Hususatü’z-zikri mahallinde ketb ve tahrir için bi’l-fii’l iltimas bu fakir zeyl-i kitabda mesturü’l-esami olan müslimiyn ile bi’l-fi’l Medine-i Trabzon eyaletine mutasarrıf olan vezir-i ruşen-i zemir devletlü ve sadetlü Mehmed Paşa yesrellahu mine’l-hayr mayezid ve Paşa hazretlerinin divan-ı alilerinde akd-i meclis-i şer’i hazır eyledikde eyalet-i mezburede vaki Kürtün kazasına tabi Sarı Mahmud nam karye ahalisinden Halil bin Hüseyin ve Ali bin Osman nam kimesneler meclis-i mabud-ı mezburede Medine-i mezbure sükkanından işbu rafiü’l-kitab ? oğlu dimekle maruf Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa nam kimesne tarafından tasdik ati’z-zikre vekil olub Esseyyid Yunus Çelebi bin Süleyman ve Dizdar-ı kebir Ali Ağa bin Mustafa nam kimesneler şهادetleriyle şer’an vekâleti sabit olan İbrahim Ağa bin mezbur Mehmed Ağa kimesne muhızırında her biri ikrar-ı tam ve takrir-i kelim idüb müvekkil-i mezbur Mustafa Ağa zimmetinde 30 Esedi gurus hakkımız olmağla Paşa-ı

³⁰ T.Ş.S., 1864, 147/4.

³¹ Ali Bardakoğlu, “Hak”, DİA, Cilt XV (1997), s.139-151.

mumaileyh hazretlerinin divan-ı alilerinde mezbur ile murafa-i şeriden ikrar itmişdik halâ meblağ-ı merkum 30 Esedi guruşu vekil-i mezbur İbrahim Ağa yedinden bi't-tamam ve'l-kemal ahz ü kabz eyledik. Bade'l-yevm meblağ-ı merkumdan müvekkil-i mezbur Mustafa Ağa zimmetinde bir akçe ve bir habbe baki kalmadı didiklerinde gibbe'l-tasdikü'l-şeri ma hüve'l-vaki bi't-taleb ketb olundu. Hurrirre fi'l-yevm'ür-rabi aşere min Zilkadeül şerife sene hams ve miate ve elf.³²

Aşağıdaki hususu yerinde yazmak ve incelemek için kadı ile isimleri belirli olan Müslümanlarla, Trabzon Valisi Mehmed Paşa'nın divanında mahkeme kuruldu. Trabzon Eyaleti'nde vaki Kürtün kazasına tabi Sarı Mahmud adlı köy ahalisinden Hüseyin oğlu Halil ve Osman oğlu Ali adlı kişiler adı geçen mahkemede, Mehmed Ağa oğlu Mustafa Ağa adlı kişi tarafından belirtileni tasdiğe vekil olub Süleyman oğlu Esseyyid Yunus Çelebi ve Mustafa oğlu Büyük Dizdar Ali Ağa adlı kişilerin şahitlikleriyle kanunen vekaleti sabit olan adı geçen Mehmed Ağa oğlu İbrahim adlı kişi huzurunda her biri tam ve kesin ifade edip adı geçen müvekkil Mustafa Ağa zimmetinde 30 Esedi guruş alacağımız olmakla Mehmed Paşa'nın divanında adı geçen kişiyle kanuni tartışmadan sonra zikredilen 30 Esedi guruşu vekil İbrahim Ağa elinden tamamen aldık. Bugünden sonra zikredilen meblağdan adı geçen müvekkil Mustafa Ağa zimmetinde alacağımız kalmadı. Talep üzerine dava kaydedildi. 14 Zilkade 1105.

Zimmet :

Ahd, enam, hak, kefalet gibi anlamlarının yanında borç manasına da gelmektedir.³³ Aşağıda “zimmet” teriminin borç anlamına geldiği bir sicil kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçe'sine çevrilmiş şekli verilmiştir.

Kıdvetü'l-nüvvab ve'l-müşrihiyn bil-fiil Trabzon hakimü'l-şeri olan Mevlana Ali Efendi zide ilmihu bade'l-tahiyye vesselam inha olunur ki Gümüşhane sakinlerinden sabıkan Gümüşhane tımar emini olan Tanas nam zımminin hücceti şer'iyeye ve temessükü mucibince zimmetinde 20 kise akçe miktarı alacağımız olub eda itmesi için birkaç defa adem gönderüb talep olundukda itaat eylemeyüb teaddi üzere olmağla hala Trabzon'da

³² T.Ş.S., 1861, 24/4.

³³ M.Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1998, s.495.

Taşhanında fūruht olunmak için vaz' eyledüğü nehası deyni mukabelesinde ahz ü kabz itmimiz için tarafımızdan defter olunmak üzere bir naib tayin itdirmeniz babında buyuruldu tahrir ve asdar kılınmıştır vusulunda gerektir ki tarafınızdan bir naib tayin idesiz ki mezburun han-ı mezburda fūruht itmek için vaz' eyledüğü nehası vezn olub kendimize deyni olduğu akçeler için ahz ü kabz oluna ki mesfur Tanas gelüb bizimle muhasebesin gördükde deynine mahsub ola husus-ı mezbura ihmal ve müsamahaya cevaz göstermeyüb muceb buyurulduya ita kılınız sene 115.³⁴

Trabzon kadısı Mevlana Ali Efendi'ye; Gümüşhane sakinlerinden eski Gümüşhane tımar emini olan Tanas adlı gayrimüslimin kanuni belge ve borç senedi sebebiyle zimmetinde 20 kese akçe miktarı alacağımız olup vermesi için birkaç defa adam gönderib istendiğinde itaat etmediği görüldü. Tanas'ın Trabzon'da Taşhanı'nda satmak için bıraktığı eşyası borcu karşılığında almanız için tarafınızdan kaydetmek üzere bir kadı vekili tayin etmeniz için emir yazılmıştır. Size ulaştığında yapmanız gereken, tarafınızdan bir kadı vekili tayin etmek ve Tanas'ın belirtilen handa satmak için bıraktığı malları tartıp bize olan borcu için alınsın. Adı geçen Tanas gelip bizimle hesabını görsün, borcuna sahip çıksın. Belirtilen hususa ihmal ve hoşgörü göstermeyip size gelen emre uyasınız. Sene 1110.

Va'de :

Bir borç ve vecibenin ifası için akitte tayin olunan müddet manasına gelmektedir.³⁵ Bir iş için önden belirtilen zaman, bir işi geciktirmek için belirtilen zaman anlamlarına da gelmektedir.³⁶ Mehl terimi de va'de, vakit verme, bir işi muayyen bir zamana kadar bırakma manasıyla va'de yerine kullanılabilir.³⁷

Aşağıda, belli bir va'de ile alınan borcun va'desi geldiğinde ödeneceğine dair bir sicil kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçesi'ne uyarlanmış şekli verilmiştir.

Bais-i tezkere budur ki Dişli Simyon nam zımmi yedinden bi'tarik karz-ı hasen 500 Esedî gurusı deyn almışızdır ki nısfı 250 Esedî idüb vacibü'l-eda lazımu'l-kaza deynimiz

³⁴ T.Ş.S., 1863, 65/5.

³⁵ Erdoğan, a.g.e., s.495.

³⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1995, s.1131.

³⁷ Devellioğlu, a.g.e., s.603.

olan meblağ-ı mezburu işbu binyüz senesi mah-ı Rebiü'lahir'inin on beşinde alub bir sene tamamına varınca eda eylemek üzere inşallahu teala meblağ-ı mezburu eda ve teslim eylediğimizde yedinde olan deyn tezkeremiz şakk oluna 1100.³⁸

Tezkere sebebi budur ki Dişli Simyon adlı zımmi elinden faizsiz 500 Esedi guruş borç aldık ki yarısı 250 Esedi guruştur. 500 Esedi guruşu 1100 Rebiülahir'inin ayının 15'inde alıp bir sene sonra vermek şartıyla bu belge düzenlendi. Borç ödendiğinde borç belgemiz yırtılsın 1100.

Rehn :

Bir şeyi rehin etmek (ayni teminat) manasına gelmektedir.³⁹ Aşağıda rehin göstermek suretiyle alınan bir borç kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçe'sine çevrilmiş şekli verilmiştir.

İş bu bin yüz üç senesi mah-ı Receb-i guresinde zevcem Molla Mehmed yedinden karz-ı şeriden 200 Esedi guruş almışızdır ve mukabelesinde kendü evimizi Molla Mehmed'e rehn olmak üzere mezbur nısfı 100 Esedi guruş ider vacibü'l-eda ve lazı mü'l-kaza 200 guruş deynimizdir. İnşallah eda müyesser oldukda temessükümüz şakk oluna.⁴⁰

1103 Receb'inin birinci günü, eşim Molla Mehmed'den borç olarak 200 Esedi guruş aldık ve karşılığında da kendi evimizi Molla Mehmed'e rehn (teminat) olarak verdik. Belirtilen borcun yarısı 100 Esedi guruş eder, ödememiz gereken borcumuz 200 guruşdur. İnşallah borç ödendiğinde borç belgemiz yırtılsın.

Mudârabe :

Emek-sermaye ortaklığı. Bir taraftan sermaye, diğer taraftan da emek olmak üzere akdedilen bir tür ortaklıktır. Kâr aralarında belirlenecek orana göre paylaşılır. Sermaye sahibine “rabbül-mal”, parayı çalıştırana da “mudarib” denir.⁴¹

³⁸ T.Ş.S., 1864, 147/4.

³⁹ Erdoğan, a.g.e., s.382.

⁴⁰ T.Ş.S., 1862, 45/3.

⁴¹ Erdoğan, a.g.e., s.314.

Aşağıda mudârame teriminin kullanıldığı bir sicil kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçe'sine çevrilmiş şekli verilmiştir.

Medine-i Trabzon mahallatından Çarşı Mahallesi'nde sakin İvaz Beşe bin Abdullah nam kimesne meclis-i şer'i şerif lazımu't-teşrifde işbu rafiü'l-kitab Yusuf bin Abdullah mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam idüb tarih-i kitabdan dört sene mukaddem ali tarikü'l-mudârame 80 Esemi gurusu merkur Yusuf'a teslim ol dahi ahz ü kabz idüb meblağ-ı merkur dört senedir ki imal itdikden sonra meblağ-ı merkur 80 Esemi gurusu mezbur Yusuf yedinden bit'tamam alub kabz eyledim meblağ-ı merkur ile imhalinden hasıl olan ribhinin nısfını mezbur Yusuf'dan talep iderim. Sual olunub cevabı tahrir ve alıvirilmesi matlubumdur didikde gibbe's-sual mezbur Yusuf cevabında müdde-i mezbur İvaz Beşe meblağ-ı merkur 80 gurusu bana emanet vaz' itmişdi. Ben de müdde-i mezbura teslim eyledim deyu ikrar mudârame tariki üzerine olub ima'l itdiğini inkâr itmeğin müdde-i mezburdan müddeasını mübeyyine-i beyyine talep olundukda eytan-ı beyyineden ihzar acz ile istihlaf olunsun didikde fi'l-vaki müdde-i mezbur İvaz Beşe'den marü'z-zikr 80 gurusu ali tarikü'l-mudârame alub imal itmediğine merkur Yusuf'a yemin teklif olundukda ol dahi hasbü'l-mesul halef billahi teali'l-ali itmeğin merkur Yusuf üzerine bivech muarızadan müddei-i mezbur İvaz Beşe'yi men' birle ma vaki bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi'l-sadis ve'l-işrin min Cemazievvel sene semani ve miate ve elf.⁴²

Trabzon şehri mahallelerinden Çarşı Mahallesi'nden Abdullah oğlu İvaz Beşe, Abdullah oğlu Yusuf'u mahkemeye vererek bundan dört sene önce mudârame yoluyla adı geçen Yusuf'a 80 Esemi gurusu verdiğini belirtti. Abdullah oğlu Yusuf parayı dört sene işlettikten sonra 80 Esemi gurusu İvaz Beşe'ye verdi. İvaz Beşe paranın işletilmesinden ortaya çıkan kârının yarısını Yusuf'tan istedi. Yapılan incelemeden sonra Yusuf cevabında İvaz Beşe'nin 80 Esemi gurusu kendisine emanet verdiğini belirtti. Parayı İvaz Beşe'ye geri verdiğini ve işletmediğini ifade etti. İvaz Beşe'den iddiasını ispat için delil istendiğinde delil gösteremediği belirtildi. İvaz Beşe'den 80 gurusu mudârame yoluyla alıp işletmediğine dair Yusuf'a yemin teklif edildiğinde, O da tüm mesuliyetini kabul edip yemin edince iddia sahibi İvaz Beşe davadan men edildi. Talep üzerine olay yazıldı. Cemaziyelevvel sene 1108.

⁴² T.Ş.S., 1862, 40/5.

Riba :

Herhangi bir akitte karşılıksız olarak taraflardan birine şart koşularak sağlanan fayda, ödünç verilen para ve mal için nizami haddinden fazla alınan faiz manalarına gelir.⁴³ Ribh sözcüğü de kâr, kazanç, faiz anlamlarına gelir.⁴⁴

Aşağıda ribh sözcüğünün kullanıldığı bir sicil kaydının transkripsiyonu ve günümüz Türkçe'sine uyarlanmış şekli verilmiştir.

Fi'l-asl Anadolu'da vaki Ekin kazası mahallatından Boyhane Mahallesi ahalisinden olup hala Medine-i Trabzon'da Meryem Ana kinisesinde müsafiran sakin olan Abraham veledi Gazor veledi Karabed nam Ermeni meclis-i şer'i lazımu't-teşrifde medine-i mezbure iskelesi gümrüğü mukatası emini olan sahib-i haze'l-kitap fahrü'l-emsail ve'l-akran Mustafa Ağa nam kimesne mahzarında ikrar-ı tam ve takrir-i kelim idüb bundan akdem mahmiye-i İstanbul'da mezbur Mustafa Ağa ve işbu hazırı bi'l-meclis Halebli Yakobcan veledi Avedi nam Ermeni yediyle 350 Esemi gurusu ve ribhi için 70 gurusu ki min hebsü'l-mecmu 420 gurusu mezbur Mustafa Ağa yedinden bi't-tamam ve'l-kemal ahz ü kabz eyledim. Bade'l-yevm marrü'l-nakt 420 Esemi gurusu mezbur Mustafa Ağa ile mesfur Yakobcan zimmi zimmetlerinde bir akçe ve bir habbe baki kalmadı didikde gibbe'l-tasdikü'l-şeri ma hüve'l-vaki bi't-taleb ketb olundu. Hurrirre fi'l-yevmis-sani sene aşere min Cemaziyelevveli sene seba ve miate ve elf.⁴⁵

Anadolu'da olan Ekin kazası mahallelerinden Boyhane Mahallesi ahalisinden olup halâ Trabzon şehrinde Meryem Ana Kilisesi'nde misafir olarak oturan Karabed oğlu Gazor oğlu Abraham adlı Ermeni mahkemede, Trabzon İskelesi Gümrüğü İşletme Emini olan Mustafa Ağa adlı kimse huzurunda bundan önce İstanbul'da Mustafa Ağa'ya ve şu an mahkemede olan Avedi oğlu Halepli Yakobcan adlı Ermeni eliyle 350 Esemi gurusu verdiğini ve 70 Esemi gurusu faiziyle toplam 420 Esemi gurusu Mustafa Ağa'dan aldığını ifade etti. Karabed oğlu Gazor oğlu Abraham, 420 Esemi gurusu Mustafa Ağa ile

⁴³ Erdoğan, a.g.e., s.385.

⁴⁴ Devellioğlu, a.g.e., s.892.

⁴⁵ T.Ş.S., 1862, 12/3.

Yakobcan zımmetlerinde herhangi bir hakkı ve alacağı kalmadığını belirtti. Talep üzerine dava kaydedildi. 12 Cemaziyelevvel sene 1107.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 17. YÜZYIL SONLARINDA TRABZON'DA BORÇ-ALACAK İLİŞKİLERİ

Bu tez Hicri 1105-1112/Miladi 1693-1700 yılları arasındaki kayıtları ihtiva eden Trabzon Şer'îye Sicilleri'nde tespit edilmiş 79 adet borç-alacak münasebetleriyle ilgili kayıt dikkate alınarak meydana getirilmiştir.⁴⁶ Çalışma içerisinde Trabzon eyaletinde borç-alacak ilişkilerinin yaygın olup olmadığı, piyasadaki paranın azlığı-çokluğu, para ilişkilerinin belli başlı kimseler elinde veya herhangi bir din grubunun tekelinde olup olmadığı, borç-alacak münasebetlerinde faizin olup olmadığı varsa buna karşı Kadı Mahkemesi'nin tutumu, eyalette Osmanlı yönetici tabakası ve yönetilenlerin bu ilişkiler içindeki yerleri, borç alma şekilleri (va'de, rehn...), borç ödeme şekilleri (nakit, sulh, muhalledattan...), kadınların borç-alacak ilişkilerindeki yerleri, iş ve para ortaklıklarına ışık tutulmaya çalışılacaktır. Osmanlı toplum hayatına yönelik olarak mahkemelere intikal eden birçok mesele ile birlikte borç ve alacak ilişkileri ile ilgili hususların da mahkemelere intikal edip sicillere kaydedilmiş olması tabiidir. Bu kayıtlar teoriden ziyade uygulamada bu ilişkilerin Osmanlı toplumunda nasıl uygulandığı hakkında bilgiler vermektedir.⁴⁷

Şimdi de borç-alacak ilişkileriyle ilgili olarak dikkate aldığımızı belirttiğimiz kayıtlarla ilgili bir takım tespitlerde bulunacağız. Öncelikle göz önünde bulundurulması gereken hususiyet, incelenen sicillerde rastlanan 79 adet kaydın araştırılan zaman aralığındaki bütün borç-alacak ilişkileri ile ilgili hareketliliği ihtiva edip etmediğidir. İncelemesi yapılan 4 adet Trabzon Şer'îye Sicili'ndeki kayıtlar 1105 Şaban ayı ile başlayıp 1112 Şaban ayı ile son bulmaktadır.⁴⁸ Bu kayıtlar 7 senelik bir zaman aralığına aittir. Sicillerde çeşitli zaman aralıklarında yer alan 120 günlük bir zaman dilimine ait herhangi bir kayda

⁴⁶ Sözü edilen siciller 1861, 1862, 1863, 1864 no'lu Trabzon Şer'îye Sicilleri'dir.

⁴⁷ Şer'îye Sicilleri'nin kaynak olarak arz ettikleri önem hakkında bkz.: Ahmet Akgündüz, Şer'îye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, İstanbul, 1988; İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı, Ankara, 1994; Akgündüz, "Osmanlı Devleti'nde Adli Teşkilat ve Yargılama Usulleri", *Yeni Türkiye*, Cilt 10 (1996), s.966-991.

⁴⁸ T.Ş.S., 1861, 4/1, 1864, 149/6.

rastlanmamıştır. 7 sene içerisinde 4 aya tekabül eden bir zaman kaybının elimizdeki 79 rakamı göz önüne alındığında toplam rakamda fazla bir değişikliğe yol açmayacağı tahmin edilmektedir.

İncelenen sicillerde bulunan borç-alacak kayıtlarına bakılarak Trabzon şehrinde ve şehir dışındaki borç alacak ilişkilerini ayrı ayrı incelemenin mümkün olmadığı görülmüştür. Bunun en önemli sebebi, kayıtların hepsinde borçlu veya alacaklının nerede oturduklarına ait bilginin ayrıntılı olarak bulunmamasıdır. Kayıtlarda görüldüğü kadarıyla kişileri ilgilendiren en önemli hususiyetler borcun veya alacağın miktarı ve yapılması gerekenlerdir. Bir kısım kayıtlar ise sadece bir şahsın diğerine olan borç miktarı verilerek geçirilmektedir.

Tablo : 1

1693-1700 Yılları Arasında Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Ait Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç-Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları

Trabzon Şer'iyeye Sicil No	Toplam Kayıt Sayısı	Borç-Alacak Kayıtları	Toplam Kayda Oranı
1861	782	20	%2,5
1862	858	29	%3,3
1863	615	7	%1,1
1864	712	23	%3,2
Toplam	2967	79	%2,6

Kaynak: T.Ş.S., No: 1861,1862,1863,1864

20. Din Gruplarına Göre Borç Alacak İlişkileri

Yukarıda belirtildiği gibi, üzerinde duracağımız noktalardan birisi Trabzon ve çevresi toplumunun, borç-alacak münasebetlerinde din gruplarına göre bir ayırma gidip gitmediği ve Müslümanların para hareketliliğini sıkı kontrol altına alıp almadığıdır. Bu konuda Osmanlı Devleti'nin değişik şehirlerine ait yapılan çalışmalarda bu tür bir ayırımın

yapılmadığı, Osmanlı toplumunun açık bir toplum özelliği gösterdiği bilinmektedir.⁴⁹ Fetihden itibaren bünyesinde gayrimüslim unsurları barındıran Trabzon ve çevresi incelenen dönem itibarıyla nasıl bir özellik arzetydi? Din gruplarının belli olduğu 63 adet kayıt incelendiğinde elde edilen sonuçlara göre; Trabzon ve çevresindeki para hareketliliğın büyük ölçüde Müslümanlar tarafından kontrol edildiği görülmektedir. 42 adet (%66) kayıta borç-alacak ilişkisi Müslümanlar arasında gerçekleşmiştir. 7 kayıta (%11) tarafların gayrimüslim olduğu tespit edilmiş, 5 kayıta (%7,5) Müslümanların gayrimüslimlere borç veren taraf olduğu, 9 kayıta da (%14,5) gayrimüslimlerin Müslümanlara borç veren taraf olduğu görülmektedir. Bu rakamlar değerlendirildiğinde Trabzon ve çevresindeki borç-alacak münasebetlerinde Müslümanlar hakim durumda olmalarına rağmen, bu durumu kapalı bir toplum anlayışına çevirmeyip şehir ve çevresinde yaşayan gayrimüslimlere açık oldukları, onlara borç vermede veya onlardan borç almada bir sıkıntı duymadıkları ortaya çıkmaktadır.

Tablo: 2

1861-1864 No'lu Trabzon Şer'ıye Sicillerinde Borç-Alacak Münasebetleri İle İlgili Kayıtların Din Gruplarına Göre Dağılımı

Din Grupları	Sicil No				Toplam
	1861	1862	1863	1864	
Müslüman→Müslüman	14	15	2	11	42
Zımmî → Zımmî	-	3	1	3	7
Müslüman→Zımmî	2	1	-	2	5
Zımmî →Müslüman	1	5	2	1	9

Kaynak: T.Ş.S., 1861,1862, 1863, 1864.

21. Borç Miktarlarının Dağılımı

İncelenen kayıtlarda borç miktarlarının tam olarak belli olduğu veya başka para işlemleri ile karıştırılmadan zikredilmiş olan 61 adet kaydın analizi yapıldığında bunların 6 adedinde (%10) borç miktarı 0-50 guruş, 14 adedinde (%23) 51-100 guruş, 6 adedinde (%10) 101-200 guruş, 5 adedinde (%9), 201-300 guruş, 9 adedinde (%14) 301-500 guruş

⁴⁹ Kenan İnan, "Trabzon Şer'ıye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", *İslamiyat*, Cilt 2 (1999), s.98.

ve 21 adedinde de (%34) borç miktarının 500 guruşun üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu şekilde Trabzon ve havalisindeki borçlanma miktarlarında 500 guruş üzerinde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Ayrıca kayıtların 1 adedinde borç miktarı 2 rub (çeyrek), 1 adedinde 18 kese akçe ve 1 adedinde de 20 kese akçe olduğu tespit edilmiştir.⁵⁰ İncelenen dönemdeki bütün kayıtlar dikkate alındığında en düşük borç miktarının 20 guruş, en yüksek borç miktarının da 7.000 guruş olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

Tablo: 3

1861-1864 Nolu Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nde Para Miktarları Belli Olan Borç-Alacak Kayıtlarındaki Borç Aralıkları

Borç Aralığı	Adedi
0-50 guruş	6
51-100 guruş	14
101-200 guruş	6
201-300 guruş	5
301-500 guruş	9
501 guruş ve yukarısı	21
Toplam	61

Kaynak: T.Ş.S., 1861, 1862, 1863, 1864.

Borç ve alacaklarla ilgili kayıtların bütününe bakıldığında Trabzon ve çevresinde paranın belli şahısların elinde toplanmadığı, büyük miktarda paraya sahip olarak para hareketliliğini yönlendiren şahısların olmadığı görülmüştür. Bu şekilde para hareketliliğinin serbest olduğu sonucuna varılmıştır.

22. Osmanlı Para Birimi Akçe, Akçenin Değer Yitirmesi ve Yabancı Paraların Osmanlı Piyasasını İstilasası, Yeni Kuruş

Akçe, Osmanlılar tarafından başlangıçta “gümüş sikke”, 15. yüzyıldan itibaren de genel anlamda “para” karşılığı olarak kullanılan Osmanlı para birimidir. Osmanlılarda ilk Akçe'nin ne zaman kestirildiği bilinmemektedir. Günümüze ulaşan ilk “Akçe”ler Orhan

⁵⁰ T.Ş.S., 1864, 74/2; 1862, 63/3; 1863, 65/5.

⁵¹ T.Ş.S., 1861, 48/2; 1864, 146/2.

Gazi'ye aittir; ancak son zamanlarda Osman Bey'in olduğu öne sürülen gümüş sikkelerden söz edilmektedir.⁵² Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren altın para da kesilmekle birlikte alış-verişlerde akçe kullanılıyordu. Bununla birlikte geniş imparatorluk topraklarında, fethedilmiş yerlerin paraları ile çeşitli yabancı paralarında tedavülüne de müsaade ediliyordu. Mısır ve Suriye'de "pâre", İran'a yakın yerlerde "şahi", Budin'de "penz", Kırım'da "Kefevi Akçe" bunlardandır.⁵³

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın son çeyreğine egemen olan eğilimler, nüfus ve mali genişlemeyle birlikte mali ve parasal istikrardır. Nüfus artışıyla birlikte, hem ekili toprak miktarı hem de yerel ve uzun mesafeli ticaret genişlemiştir. Pazar için üretim artarken, kırlarla kentler arasındaki iktisadi bağlar güçlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi ve mali koşulların 16.. yüzyılın sonlarına doğru hızla bozulmaya başladığı, istikrar ve genişlemenin yerini durgunluk ve bunalımın aldığı görülür. Avrupa'da ve Akdeniz havzasındaki parasal sorunlar Osmanlı para birimi "Akçe"yi olumsuz etkilemeye başlamıştı. Genişleyen ekonominin parasal gereksinimleri ise, önce Mısır'dan gelen altınla, daha sonraları da Amerika'dan gelen altın ve özellikle de gümüşle karşılanıyordu. Bu dönemde kentliler ve kırsal nüfusun büyük bir bölümü arasında özellikle gümüş akçe ve bakır mangır kullanılıyordu.⁵⁴

16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu genişleme sürecinin sınırlarına ulaştı. Bu dönemde doğuda Safevilerle, batıda ise Habsburglarla girilen uzun ve yorucu savaşlar, merkezi hazinenin daha önceki dönemlerde oluşturulan rezervlerini tüketiyordu. 1578'de İran ile yeni bir savaşa daha girilince, devlet askerlere ödeme yapabilmek için gerekli gümüşü bulmakta zorlanmaya başlamıştı. Bu dönemlerde ateşli silahların yaygınlaşmaya başlamasıyla değişen savaş teknolojisine ayak uydurmaya çalışan Osmanlı Devleti, 1550'lerde 13 bin olan yeniçeri sayısını 1600'lerde 38 bine çıkarırken , bu değişikliğin yükünü merkez hazinesi karşılamak zorunda kaldı. Bu dönemden itibaren harcamaların gelirlerden daha fazla arttığı görülmektedir.⁵⁵

⁵² Akçe hakkında geniş bilgi için bkz.: Halil Sahillioğlu, Akçe, DİA, Cilt 2 (1989), s.224-227.

⁵³ Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul, 1983, s.30.

⁵⁴ Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul, 2000, s.145.

⁵⁵ Pamuk, a.g.e., s.145.

16. yüzyılda Amerika'dan Avrupa'ya büyük miktarda değerli maden akmasından sonra Avrupa gümüş güruşları Osmanlı piyasasında bol miktarda görölmeye başladı. Bunlardan, üzerinde aslan resmi bulunmasından dolayı, Hollanda güruşları "arslanlı/esedi"; İspanyol realleri ise "riyal/kamil" güruş adlarıyla Osmanlı topraklarında bol miktarda kullanılmaya başlandı. Hatta altınla birlikte bunlarında devlet tarafından akçe olarak değerleri tespit edilip alışverişler bu kurlar üzerinden yapıldı. Ancak akçenin değerinin hem içerdiği gümüş hem de satın alma gücü bakımından uzun süre sabit tutulması mümkün olamıyordu.⁵⁶

1570 ve 1580'lerde gümüşün resmi kurunun, piyasa kurunun altında kalması piyasalarda dolaşan akçelerin kenarlarının kesilmesini de yaygınlaştırdı. Düşük ayarlı sikkelerin üretimi arttı ve piyasaya bol miktarda kalp sikke sürüldü. Amerika'dan gelen büyük miktarda altın ve gümüşün piyasalarda dolaşması, altın/gümüş oranındaki dalgalanmalar, düşük ayarlı kalp sikkelerinin gittikçe artan miktarda tedavülü, fiyat devrimi nedeniyle artan bütçe harcamaları, akçe üzerinden toplanan vergi gelirlerinin harcamaların gerisinde kalması Osmanlı maliyesinin sorunlarını ağırlaştırmıştır. Bu durum Osmanlı tarihinin en büyük tağşişlerinden (devalüasyon) biriyle sonuçlandı. 1580'lerin başında 100 dirhem "halis ayar" gümüşten 450 akçe kesilirken, 1585'ten sonra aynı miktarda gümüşten 850 akçe kesilmeye başlandı. Bir hamlede akçenin gümüş içeriği yüzde 44 azaltılmış oldu.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin mali sorunları 17.yüzyıl boyunca sürdü. Bu dönemde meydana gelen Celali İsyancı'nın da etkisiyle köylüler tarlalarını bırakıp yaylalara, dağlara kaçmaya, göçerliğe dönmeye başlayınca tarımsal üretim ve vergi gelirleri olumsuz etkilendi. Vergi toplama ve bu vergilerin merkeze aktarılmasında büyük güçlükler çıktı. Diğer taraftan Avrupa'dan Asya'ya deniz yolunun bulunması imparatorluk üzerinde geçen transit ticaret yollarının öneminin azalması ve Asya ticaretinin okyanuslara kayması da Osmanlı ekonomisini olumsuz etkiledi. Akçenin istikrarsızlığına ve değer kaybetmesine yol açan bir gelişme de Osmanlı gümüş madenlerinin gerilemesi ve kapanması oldu. Akçenin gümüş içeriğindeki gerileme önemli boyutlara ulaştığı zamanlarda (böyle dönemlerde fiyatlar da hızla yükselmekteydi) devlet, akçenin standartlarını eski düzeye

⁵⁶ Kütükoğlu, a.g.e., s.30.

⁵⁷ Pamuk, a.g.e., s.147.

çekmeye veya resmi standartları yeniden belirlemeye çalışmaktaydı. Akçe üzerinde yapılan bu düzenlemelere “tashih-i sikke” denilmekteydi. Osmanlı Devleti 1600, 1618, 1624 ve 1644 yıllarında “tashih-i sikke” yapmıştır.⁵⁸

Akçenin ağırlığı 1580’lerin başında 0,7 gramken 1640’da 0,3 grama gerilemişti. Böylece akçe artık ele alınması, günlük işlemlerde kullanılması son derece güç bir sikke haline gelmişti. Bu durum akçeye olan talebi azalttı. Gümüş madenlerinin de kapanması Osmanlı darphanelerine gelen gümüş miktarının azalmasına yol açtı. Bu durum Osmanlı darphanelerinin de bir çoğunu kapanmasını da beraberinde getirdi.⁵⁹

Osmanlı sikkelerinin piyasalardan kaybolması ile birlikte akçe sadece bir hesap birimine dönüştü. Ekonominin gümüş sikke talebini devlet karşılayamayınca piyasalarda oluşan boşluğu Avrupa gümüş sikkeleri doldurmaya başladı. Mahkeme kayıtlarında ve diğer arşiv belgelerinde devletin yabancı sikkelerin Osmanlı piyasasında dolaşımını engellemeye çalışmadığı, tam tersine yabancı sikkelerin devlete yapılan ödemelerde de kabul edildiği görülmektedir.⁶⁰ Devlete yapılan ödemelerde yabancı sikkelerin hangi kur değerleri üzerinden kabul edileceği, Osmanlı para birimi olan akçenin yabancı sikkeler karşısındaki değeri şer’iye sicillerinde mevcuttur.⁶¹

Tablo: 4

Trabzon Şer’iye Sicilleri’ne Göre 1650-1668 Yılları Arasında Akçe’nin Bir Kısım Avrupa Paraları Karşısında Tespit Edilen Değeri

Yılı	Altın (Venedik)	Riyali Kuruş (İspanyol)	Esedî Kuruş (Hollanda)	Zolata (Polonya)	Akrub
1650	118	78	68	38	14
1651	-	80	70	40	15
1653	118	78	68	38	14
1665	-	100	91	-	-
1668	-	100	90	-	-

Kaynak: İNAN, 1999, s.303.

⁵⁸ Pamuk, a.g.e., s.149-153. Ayrıca bkz.Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul, 1993, s.139-186.

⁵⁹ Pamuk, a.g.e., s.158.

⁶⁰ Pamuk, a.g.e., s.160-161.

⁶¹ Kenan İnan, “Trabzon Kadı Sicillerinde Girit Seferi Hakkında Kayıtlar (1648-1669), Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri 8-10 Nisan 1999, İzmir, 2000, s.303.

Akçenin 17. yüzyıldaki istikrarsızlığı ve daha sonra piyasalardan kayboluşu, Avrupa gümüşlerinin Osmanlı piyasasını istila etmesi, kalp paraların tedavülde çokça bulunması, bakır mangırların sahtelerinin yapılarak piyasaya sürülmesi, Osmanlı yönetimi için önemli sorunlar yaratmıştı. Devlet kendi para birimi üzerindeki denetimini kaybedince ekonomi üzerindeki denetimi daha da azalmıştı. Para düzeninin çözülüşü ve Osmanlı piyasalarında tümüyle yabancı sikkelerin kullanılması siyasal ve simgesel olarak da olumsuz bir etki yaratıyordu. 17. yüzyılın ikinci yarısında devlet yeni bir para birimi oluşturmak için birkaç kez girişimde bulunmuş, ancak bunlar savaşların mali güçlüklerin sürmesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu dönemlerde piyasaya sürülen bakır mangırlardan devlet önemli gelirler elde etmişti. Ancak kalpazanların bakır mangırların da sahtelerini piyasaya sürmeleriyle devletin geliri kısmi oldu. Bunun üzerine İstanbul'daki darphane uzun bir aradan sonra 1685'te tekrar faaliyete geçti. Devlet, Avrupa'nın büyük boy gümüş sikkelerini örnek alarak, yeni bir sikke ve onun çevresinde yeni bir para birimi oluşturmaya girişti.⁶²

İstanbul darphanesinde ilk kez 1690'da basılan büyük gümüş sikkeler (Yeni Osmanlı Kuruşu), 17. yüzyılda Hollandalı tüccarlar tarafından Osmanlı piyasalarına getirilen Lehistan (Polonya) kökenli Zolatalardan esinlenmişti.⁶³

Aşağıdaki tabloda 1691 ve 1698 yıllarında Avrupa sikkelerinin Akçe cinsinden kur değerleri verilmiştir.

Tablo: 5
Avrupa Sikkeleri'nin Akçe Cinsinden Kur Değerleri
(1691-1698)

Yıllar	Venedik Duka (Altın)	İspanya 8-Real (Riyal Guruş) (gümüş)	Holanda Taler (Esed/Aslanlı Guruş) (gümüş)	Polonya Zolota (gümüş)
1691	300-400	120-160	120-160	88-107
1698	300-400	120-160	88	-

Kaynak: PAMUK, 2000, s.152.

⁶² Pamuk, a.g.e., s.174-175.

⁶³ Pamuk, a.g.e., s.175.

Aşağıdaki tabloda Yeni Osmanlı Kuruşu'nun 1690 ve 1696 yıllarındaki kur değerleri verilmiştir.

Tablo: 6
Gümüş Kuruş ve Kur Değerleri
1690-1696

Yıllar	Kuruşun Ağırlığı (gram)	Kuruşun Ayarı (yüzde)	Saf Gümüş İçeriği (gram)	Venedik Dükası Karşısındaki Kuru	Hesaplanan Altın/Gümüş Oranı
1690	26,0	60	15,6	2 ku. 60 akçe	11,0
1696	26,4	60	15,8	2 ku. 60 akçe	11,1

Kaynak: PAMUK, 2000, s.178.

23. Sicil Kayıtlarına Göre Borçlanma ve Ödeme Şekilleri

230. Mülk Rehin Gösterme Yoluyla Borçlanma

İncelenen yıllarda Trabzon ve havalisinde cereyan eden borç ve alacak ilişkilerinde değerlendirmeye tabi tuttuğumuz hususlardan biri de, mülk rehin gösterme yolu ile belli bir vade karşılığında borç para teminidir. Değerlendirmeye alınan 79 adet kaydın 5 adedinin (%6,3) rehin karşılığında borç para teminine ait olduğu görülmektedir.⁶⁴

İnsanların mülklerini borç karşılığı rehin göstermeleri gibi oldukça riskli bir tarzı tercih etmeleri, bu ilişkiler açısından nazik bir ortam kadar belli bir para darlığı ihtimalini de gündeme getirebilir.

Sözü edilen kayıtlara göre; 1107 Cemaziyelevvel'inin onuncu gününe ait bir kayıta Trabzon'da Hoca Halil Mahallesi'nden İbrahim Çavuş bin Mustafa Çavuş mahkemeye başvurarak, vefat eden babası Mustafa Çavuş'un, Ayo Gorgor Mahallesi'nde ikamet eden Taruk veledi Emnis, Malhas ve Yani adlı Ermenilere 880 Esendi guruş borç verdiğini karşılığında Ayo Gorgor Mahallesi'ndeki mülklerini rehin aldığını belirtmiştir. Borçluların

⁶⁴ T.Ş.S., 1862, 12/7, 45/3, 50/1, 56/1; 1864, 38/1.

borçlarını sağlıklarında ödeyemeden vefat etmeleri üzerine Malhas, Yani ölünce oğulları Aslan ve İstatur ile Taruk 880 Esedi gurusu ödemedi rehin olan mülke el koymuşlar. Yapılan tetkikler neticesinde Taruk, Aslan ve İstatur'un rehin mülk karşılığında borçları olan 880 Esedi gurusu İbrahim Çavuş'a ödemeleri kendilerine tenbih edilmiştir.⁶⁵

1108 Cemaziyelahirinin yirmi dokuzuncu gününe ait bir kayıta Ümmihani bint Yakub adlı kadın kocası Mustafa Beşe'ye 500 Esedi gurusu borç vermiş ve karşılığında da iki bab beyt-i sufli, tahta bir ahır, bir anbar, bir fırın, bir?, meyveli ve meyvesiz Ağaçlarıyla birlikte bir mülk menziline rehin almıştı. Mustafa Beşe parayı (borcunu) ödemedi ölünce babası Bektaş Ağa bin Ömer, Mustafa Beşe'nin mirası olan bu mallarda hakkı olduğunu iddia etmiştir. Davanın seyrinde birkaç defa kadı huzurunda mürafa'-i şeri olduğu belirtilmiştir. Daha önceki mahkemeler Ümmihani lehine karar vermişlerdi. Yine yapılan tetkiklerde Ümmihani'nin elinde bulunan fetva-i şerife ve ferman-ı âli gereğince 500 Esedi gurusun Ümmihani'ye verilmesi Bektaş Ağa'ya tembih edilmiştir.⁶⁶

1111 Receb'inin on ikinci gününe ait bir kayıta da Trabzon'da Aya Marina Mahallesi'nde Lefter adlı zımmi, Kostantin'e 60 gurusu borç vermiş, borç karşılığında Torul kazasına tabi Gümüşhane kasabasında Ayo Varvar bahçesinde iki bab beyt-i sufli ile meyveli ve meyvesiz Ağaçlarla birlikte bağçeyi rehin olarak almıştır. Kostantin sağlığında borcunu ödeyemeyince, rehini kurtaramamış. Daha sonra Kostantin oğlu Mirat, Lefter'in oğlu Anastas'a 25 gurusu vermiş. O da rehini kurtaramadan ölmüş. Bahçe Mirat'ın oğlu Kostantin ve zevcesi Eleni'ye intikal etmiş. Lefter oğlu Yamandi bağçeye el koymuş, mahkeme Kostantin'in 35 gurusu ödemesine karar vermiştir.⁶⁷

1103 Receb'inin Gurre'sine ait bir kayıta da Molla Mehmed'in eşi, Molla Mehmed'den 200 Esedi gurusu aldığını ve karşılığında da kendi evini Molla Mehmed'e rehin verdiğini ifade etmiştir. Borcun geri ödenip ödenmediği kayıta mevcut değildir.⁶⁸

Yine 1108 Şaban'ının yirmi üçüncü gününe ait bir kayıta Trabzon Boztepe Mahallesi'nden Şahin bin Abdullah, Alaybeyi oğlu Ali Ağa ile Hüseyin Ağa'ya 160 Esedi

⁶⁵ T.Ş.S., 1862, 12/7.

⁶⁶ T.Ş.S., 1862, 50/1.

⁶⁷ T.Ş.S., 1864, 38/1.

⁶⁸ T.Ş.S., 1862, 45/3.

guruş borç verdiğini karşılığında da Köhne Hamam Mahallesi'nde bir kısım mülklerini rehin aldığını belirtmiştir. Şahin bin Abdullah, sağlıklarında borçlarını ödemeyen Ali Ağa ve Hüseyin Ağa'nın varislerinden alacağını talep etmiştir. Yapılan tetkikler sonucunda borcun 140 Esedi guruş olduğu fazlalığın ribh olduğu tespit edilmiş, Ali Ağa ve Hüseyin Ağa'nın muhalefatından Şahin bin Abdullah'a ödenmesi için tembih edilmiştir. Şahin bin Abdullah, rehin verilen mülkleri borç senedi karşılığında teslim ettiğini belirtmiştir.⁶⁹

231. Muhalefattan Yapılan Borç Ödemeleri

Ölen müslümanların geriye bıraktıkları mallarına tereke veya muhalefat (metrukat) denir. Bu malların tespit edilip şer'i esaslara göre mirasçılara taksimini gösteren kadı defterine de tereke defteri denir. Şer'i olarak kadı tarafından terekenin taksimi ancak mirasçılardan isteğiyle mümkündür. Ancak mirasçı sagir ma'sum, yani rüşd çağına erişmemiş bir çocuk ise yetimin hakkını korumak üzere kadı kendiliğinden müdahalede bulunabilir. Kadı, mirası şer'i esaslara göre taksim eder, şer'i tabiriyle, "kısmet" eder; mirasçılar arasında herkesin hissesini tayin ve tescil eder ve bunun için bir ücret "resm-i kısmet" alır. Bütün bu esaslar Osmanlı Sultanları'nın hususi hükümleriyle birer kanun maddesi olarak Sultanî Kanunnamelere de geçmiştir.⁷⁰

Şer'iat ahkamı terekenin tespit ve taksimini ayrıntılı bir şekilde belirlemiştir. Buna göre; önce ölenin mülkiyetinde bulunan her şey, şahsi eşyası, emlakı ve akârı alacakları kıymetleriyle tespit edilip kaydedilir. Terekenin toplamından sırasıyla gömme masrafları, borçları, vasiyet ettiği meblağ ve kadı resmî (resm-i kısmet) çıkarılır. Geriye kalan mirasçılar arasında paylaştırılır.⁷¹

Trabzon ve çevresindeki borç-alacak ilişkilerinde üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biri de borcun ödenme şeklidir. Burada dikkat edeceğimiz husus; borcun vaktinde ödenip ödenmediğidir. Dikkate aldığımız 79 adet kaydın 22 adedinde (%28) borcun muhalefattan ödendiği görülmektedir.⁷² Bir başka deyişle, borcu

⁶⁹ T.Ş.S., 1862, 56/1.

⁷⁰ Halil İncalcık, "15. Asır Türkiye İktisadi ve İçtimai Kaynakları", Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul, 1996, s.188.

⁷¹ İncalcık, a.g.m., s.189.

⁷² T.Ş.S., 1861, 10/4, 13/2, 22/5, 34/6; 1862, 3/6, 12/7, 13/3, 25/2, 38/1, 50/1, 56/1; 1863, 15/4, 16/3, 23/1; 1864, 7/3, 12/1, 12/2, 34/5, 38/1, 38/2, 45/3, 56/1.

olan kişiler sağlıklarında borçlarını ödeyememişler, borçları ya geriye kalan mülklerinden veyahut da mirasçılarının borçları üstlenmeleri yoluyla ödenmiştir. Değerlendirilen kayıtların bu şekilde noktalanmış olması, para hususunda çeşitli sebeplerle var olan bir sıkışıklığın göstergesi olabilir. Aşağıda borcun muhalefattan ödenmesi ile ilgili bazı kayıtlardan örnekler verilmiştir.

1087 Muharrem Evail'i tarihli bir kayıтта; halâ Trabzon'da Yeniçeri Zabiti olan Mustafa Çavuş bin Ali Ağa, vefat eden Ali Paşa zimmetinde 2500 Esedi gurusu hakkı olduğunu ve bunu Ali Paşa'nın varisleri olan Ahmed Ağa ve Ali Ağa bin Mehmed Ağa ile borca kefil olan Ahmed Ağa bin Hacı'dan talep etmiştir. Yapılan incelemelerde Ahmed Beşe bin Mustafa ve Dede Mehmed Çelebi bin Ömer'in şahitlik etmeleriyle, Mustafa Çavuş'un da borcu daha önce almadığına yemin etmesiyle 2500 Esedi gurusunun Ali Paşa'nın muhalefatından Mustafa Çavuş'a verilmesi kararı alınmıştır.⁷³

1105 Şaban'ının yirmi sekizinci gününe ait bir kayıтта; İstanbul Tavuk Pazarı Mahallesi'nde oturan ve halâ Tavuk Pazarı Hancısı olan Elhac Ahmed bin Abdullah, Trabzon İskenderpaşa Mahallesi sakinlerinden Mehmed Ağa bin Osman Çavuş'tan 60 Esedi gurusu alacağı olduğunu ve Mehmed Ağa'nın ölmesiyle alacağını varislerinden istediğini beyan etmiştir. Elhac Ahmed'in vekili Mahmud Çelebi bin Eyüp Efendi, Mehmed Ağa bin Osman'ın vasi-i muhtarı olan Hamza Beşe bin Elhac Ali'den 60 Esedi gurusu talep etmiştir. Yapılan tetkiklerde şahitlerin de dinlenmesiyle 60 Esedi gurusunun Mehmed Ağa'nın muhalefatından Hamza Beşe tarafından Elhac Ahmed'in vekili Mahmud Çelebi'ye ödenmesine karar verilmiştir.⁷⁴

1105 Zilkade'sinin altıncı gününe ait bir kayıтта Trabzon Valisi Mehmed Paşa'nın divanında görülen davada, Trabzon'da Ortahisar Mahallesi'nden Kaşifzade Mahmut Ağa bin Mehmed, Giresun kazasında sakin iken vefat eden Yadigar Ağa bin Mehmed Ağa'dan 242 Esedi gurusu alacağı olduğunu belirtmiş ve 242 Esedi gurusu Yadigar Ağa'nın karısı Aişe bint İbrahim'den talep etmiştir. Yadigar Ağa sağlığında Azak şehrinde Mahmud Ağa'ya 200 koyun satmış karşılığında 200 Esedi gurusu Mahmud Ağa'dan almış ancak koyunları teslim etmemiştir. Yadigar Ağa daha sonra da Mahmud Ağa'dan çuka

⁷³ T.Ş.S., 1861, 10/4.

⁷⁴ T.Ş.S., 1861, 13/2.

bahasından 42 Esendi gurusu borcu almıştır. Yadigar Ağa sağlığında boçlarını ödeyememiştir. Yapılan tetkikler neticesinde ve şahitlerin ifadeleriyle de davacı Mahmud Ağa haklı görülmüş, 242 Esendi gurusu Yadigar Ağa'nın terekesinden alınarak Mahmud Ağa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁵

1106 Rebiülahir'inin altıncı gününe ait bir kayıta aslen Görele'li olup Trabzon'da Hisar-ı Sufli Mahallesi'nde misafir olan Yayla Ali Ağa bin Hüseyin mahkemeye başvurarak Trabzon'da Ortahisar'da Eski Saray Mahallesi'nden olup sefer-i hümayunda şehit olan Telhisizade Ahmed Ağa bin Hüseyin'de 375 Esendi gurusu alacağı olduğunu belirtmiş ve 375 Esendi gurusu Telhisizade Ahmed Ağa'nın terekesinden alınarak kendisine verilmesini talep etmiştir. Yapılan tetkiklerde; Ortahisar'dan Miralay-ı sabık İsmail Ağa bin Elhac Ahmed Ağa ve Hisar-ı Sufli'den Ali Beşe bin Mehmed, Telhisizade Ahmed Ağa'nın Yayla Ali Ağa'dan 500 Esendi gurusu borcu aldığını, 125 Esendi gurusunu geri verdiğini ve Yayla Ali Ağa'ya 375 Esendi gurusu borcu kaldığını belirtmişlerdir. Mahkeme davacı Yayla Ali Ağa'yı haklı bulmuş, 375 Esendi gurusu Telhisizade Ahmed Ağa'nın terekesinden alınarak Yayla Ali Ağa'ya verilmesini kararlaştırmıştır.⁷⁶

1107 Şevval'inin on ikinci gününe ait bir kayıta Trabzon Boztepe Mahallesi'nden Elhac Derviş Hasan Efendi bin Mustafa, bundan 25 yıl önce Ahmed Beşe bin Elhac Musli'ye 220 Esendi gurusu borcu verdiğini şimdiye kadar başka diyarlarda olması sebebiyle alacağını talep ve dava edemediğini, Ahmed Beşe'nin vefatıyla da varislerinden olan kardeşi Elhac Mustafa Efendi'den istediğini belirtmiştir. Yapılan tetkiklerde Ahmed Çelebi bin Mahmud ve Mahmud Çelebi bin Eyüb Efendi borcu olduğuna şahitlik etmeleriyle Elhac Derviş Hasan Efendi'nin 220 Esendi gurusu herhangi bir şekilde almadığına yemin etmesi sonucunda 220 Esendi gurusu Ahmed Beşe'nin muhalefatından Elhac Mustafa Efendi tarafından ödenmesine karar verilmiştir.⁷⁷

1110 Safer'inin yirmi yedinci gününe ait bir kayıta; aslen Tirebolu Kasabasından olup Trabzon'da Faroz Mahallesi'nde oturan Lefter Reis vefat eden Elhac Abdullah Reis bin Mustafa'nın kendisine 92

⁷⁵ T.Ş.S., 1861, 22/5.

⁷⁶ T.Ş.S., 1861, 34/6.

⁷⁷ T.Ş.S., 1862, 25/2.

Esedî gurusu borcu olduğunu belirtmiş ve 92 Esedî gurusun Elhac Abdullah Reis'in terekesinden alınarak kendisine verilmesini talep etmiştir. Yapılan tetkiklerde; Esseyid Hüseyin bin Osman Efendi, Gazizade Esseyid Eyüb Çelebi bin Yakub ve Hüseyin Yazıcı bin Elhac Eyüb'ün ifadeleriyle Lefter Reis haklı görülmüştür. Mahkeme, 92 Esedî gurusun Elhac Abdullah Reis'in terekesinden alınarak Lefter Reis'e verilmesini kararlaştırmıştır.⁷⁸

1110 Şevval'inin yedinci gününe ait bir kayıta; Trabzon'un Akçaabad nahiyesine tabi Pulatane köyünden Elhac Ali bin Receb, Hasan bin Hamza'ya bundan üç yıl önce 60 Esedî gurusu borç verdiğini, 13 gurusunu geri aldığını, kalan 47 gurusunu alamadan Hasan'ın vefat ettiğini, kalan 47 gurusu Hasan'ın terekesinden almak için vasisi babası Hamza bin Abdullah'tan talep ettiğini belirtmiştir. Yapılan tetkiklerde; Elhac Ali'nin elinde borç senedi ve aldığı 13 gurusu ait makbuz olduğu, Mehmed Reis bin Ali, İbrahim Beşe bin Abdüllatif ve diğer Mehmed Çelebi bin Ali'nin şahitlik etmeleriyle, 47 Esedî gurusun Hasan'ın muhalefatından babası Hamza bin Abdullah tarafından Elhac Ali'ye teslim edilmesine karar verilmiştir.⁷⁹

232. Mülk Satışı ve Takas Yoluyla Borç Ödeme

Borçların ödenmemesi veya borçluların borçlarını sağlıklarında ödeyemeden vefat ettikleri durumlarda borçların mülk satışı veya takas yoluyla ödendiği çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır. Borç alacak ilişkileri ile ilgili 79 adet kaydın 5 adedinde borçlar mülk satışı yolu ile⁸⁰ 3 adedinde de takas yoluyla ödenmiştir.⁸¹ Aşağıda bu kayıtlara ait örnekler verilmiştir.

1106 Zilhicce'sinin on dördüncü gününe ait bir kayıta Tirebolu sakinlerinden olup Trabzon'da misafir olarak bulunan Lefter Reis veledi Dimitri ,Tirebolu'da bulunan iki odalı bir ev ile hudutları belli mülkünü Hazinedar Mustafa Ağa'ya olan borcunu ödemek üzere Torullu Gorgor'a 200 Esedî gurusu satmıştır.⁸²Lefter Reis veledi Dimitri'nin Hazinedar Mustafa Ağa'ya ne kadar borcu olduğu kayıta belirtilmemiştir.

⁷⁸ T.Ş.S., 1863, 15/4.

⁷⁹ T.Ş.S., 1864, 7/3.

⁸⁰ T.Ş.S., 1861, 59/1; 1862, 13/6; 1864, 38/2, 45/3, 56/1.

⁸¹ T.Ş.S., 1862, 46/1; 1864, 25/4, 62/1.

⁸² T.Ş.S., 1861, 59/1.

1107 Receb'inin ikinci gününe ait başka bir kayıta Trabzon'da Bab-ı Bazar Mahallesi'nden ölen Berber Mehmed bin Mustafa'nın geriye kalan borcu ve çocuklarının nafakası için Tekfurçayırı Mahallesi'nde bulunan bir adet tahtani oda ve bir harabe köşk meyveli ve meyvesiz bahçeleriyle birlikte Suk-i Sultani'de⁸³ müzayede usulüyle İshak Beşe'ye 80 Esedî guruşa satılmıştır.⁸⁴ Berber Mehmed'in kime ve ne kadar borcu olduğu kayıta belirtilmemiştir.

1111 Receb'inin on sekizinci gününe ait bir kayıta Trabzon'da Kabak Meydanı Mahallesi'nden Ziganalı İbrahim bin Abdullah'ın vefat etmesiyle bazı mülkleri varisleri tarafından satılarak borçlarının ödenmesi sağlanmıştır. Ziganalı İbrahim'in, Kabak Meydanı Mahallesi'nde olan bir bab beyt-i sufli, bir mahzen, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçeli mülkle birlikte Suk-i Sultani'de müzayede usulüyle satışa sunulmuş, Mehmed Beşe 100 Esedî guruş vererek mülkleri satın almıştır. Ziganalı İbrahim'in, Debbağ Mustafa Beşe bin İbrahim'e olan borcu 27 guruşa, Müftizade Abdullah Efendi'ye olan borcu da 12 guruşa sulh edilmiştir. Debbağ Mustafa Beşe ve Müftizade Abdullah Efendi sulhü kabul ederek başka herhangi bir alacakları kalmadığını ifade etmişlerdir.⁸⁵

1111 Ramazan'ının yirmi dördüncü gününe ait diğer bir kayıta Trabzon'da Akçaabad Nahiyesi'ne tabi Hoc Köyü'nde sakin iken vefat eden Ahmed Beşe bin Yusuf'un, Trabzon'da Eksotha Mahallesi'nde bulunan evi, zeytin ağacı ile meyveli ve meyvesiz ağaçları bulunan mülkü, Suk-i Sultani'de müzayede usulüyle satışa çıkarılmış ve 60 Esedî guruşa Murteza Beşe tarafından satın alınmıştır. Mülkün, Ahmed Beşe'nin çocukları Mehmed ve Ali'nin nafakaları ile Ahmed Beşe'nin kime ve ne kadar olduğu belirtilmeyen borcunun ödenmesi için satıldığı kayıta ifade edilmiştir.⁸⁶

1111 Zilkade'sinin dördüncü gününe ait bir kayıta da askeri kesime mensup bir şahsın borçlu vefat etmesi nedeniyle mülkünün satılarak borcunun ödendiği ifade edilmiştir. Trabzon'da Kala-i Kule Mahallesi'nden Mustafa Ağa bin Feridun vefat edince eşi Sabire bint Süleyman, çocuklarının nafakaları ve kocasının borcu için aynı mahallede bulunan

⁸³ Suk-i Sultani; çarşı, pazar, alım-satım yeri anlamına gelmektedir. Devellioğlu, a.g.e., s.962.

⁸⁴ T.Ş.S., 1862, 13/6.

⁸⁵ T.Ş.S., 1864, 38/2.

⁸⁶ T.Ş.S., 1864, 45/3.

hudutları belli bir arsayı müzayede usulüyle satışa çıkarmış ve arsa Ali Beşe tarafından 25 guruşa satın alınmıştır.⁸⁷ Mustafa Ağa bin Feridun'un kime ve ne kadar borcu olduğu kayıta belirtilmemiştir.

Borçların ödenmemesi durumunda tarafların çeşitli eşya ve mallarını takas ederek borçtan kurtulduklarını görmekteyiz. Aşağıda bu duruma ait örnekler verilmiştir.

1111 Safer'inin yirmi ikinci gününe ait bir kayıta Hanbeği bint Aydon adlı gayrimüslim kadının büyük kızı Takurakya'ya olan 500 Esemi gurusu borcuna karşılık; bir altın boğaz kastı, bir sim civan kumaşlı kuşağı, iki altın yüzük, bir altın istifyan, bir çift altın küpe, bir sim akrep saat, iki sim bıçak, bir sim divit, bir sim balta, bir sim buhurdan, bir kara kılıç, bir gözeri şib kumaş, bir köhne mai çuka serhadi, bir sarmalı mankaş fizkib ve bir kırmızı harir kuşağını 372 Esemi gurusu Takurakya'ya takas teklif etmiştir. Takurakya da takas teklifini kabul ederek eşyaları almış ve 500 Esemi gurusluk alacağını bu eşyalarla takas ettiğini belirtmiştir. Takurakya annesi Hanbeği bint Aydon'da başka herhangi bir alacağı kalmadığını ifade edince dava kaydedilmiştir.⁸⁸

Askeri sınıfa mensup şahısların da borç ödemede takas yöntemini kullandıkları çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır.

1111 Zilhicce'sinin on ikinci gününe ait bir kayıta Trabzon'da Aşağı Hisar'da Havace Halil Mahallesi'nden Mustafa Çavuş bin Ali, Kadıoğlu Eyüb Çelebi'ye karz yoluyla 200 Esemi gurusu borç vermiştir. Kadıoğlu Eyüb Çelebi, 200 Esemi gurusu borcuna karşılık Trabzon'da Molla Siyah Mahallesi'nde bulunan hudutları belli mülkünü Mustafa Çavuş'a takas yoluyla vermiştir. Mustafa Çavuş bin Ali, Kadıoğlu Eyüb Çelebi'de herhangi bir alacağı kalmadığını beyan edince dava kaydedilmiştir.⁸⁹

1108 Cemaziyelahir'inin on altıncı gününe ait başka bir kayıta Trabzon'da Aşağı Hisar'da Havace Halil Mahallesi'nden Bozacıoğlu Mehmed bin Ali, aynı mahallede mevcut çeşitli mülk ve bahçelerini İbrahim Çavuş Ağa ve Hüseyin Çavuş Ağa'ya olan

⁸⁷ T.Ş.S., 1864, 56/1.

⁸⁸ T.Ş.S., 1864, 25/4.

⁸⁹ T.Ş.S., 1864, 62/1.

borçları için yine bu kişilere satmıştır. Buna göre; Bozacıoğlu Mehmed bin Ali mülklerini 330 Esedi guruşa İbrahim ve Hüseyin Çavuş Ağalara satmış ve 150 Esedi gurusunu İbrahim Çavuş Ağa'ya, 150 Esedi gurusunu da Hüseyin Çavuş Ağa'ya olan borçları karşılığında takas etmiştir. Bozacıoğlu Mehmed, satıştan artan 30 Esedi gurusun 15 Esedi gurusunu İbrahim Çavuş Ağa'dan, 15 Esedi gurusunu da Hüseyin Çavuş Ağa'dan almış ve dava kaydedilmiştir.⁹⁰

233. Borçların Sulh Yoluyla Ödenmesi

Borç-alacak ilişkilerinde önemli bir mesele de borçluların borçlarını tam olarak ödeyip ödemedikleri veya öderken zorluk çıkarıp çıkarmadıklarıdır. Değerlendirmeye aldığımız 79 adet kaydın 11 adedinde (%14) dava sonucunda sulha ulaşılarak borcun ödendiği anlaşılmaktadır.⁹¹ Sulh; iki tarafın, yani davacı ile davalının aralarında rızalarıyla dava konusunu ortadan kaldırmaya yönelik yaptıkları akit anlamına gelmektedir.⁹² Sulh yoluyla borcun ödendiğini tespit ettiğimiz bu kayıtlar, para açısından borcunu ödemediği güçlük çeken veya belli bir müddet zarfında borcunu ödemeyen şahısların genellikle daha düşük bir miktar üzerinden borçlarını ödemeleri ve alacaklı tarafın da bu durumu kabullenmesi şeklindedir. Davacı olan alacaklıların sulha yaşmalarının muhtemel diğer sebeplerinin yanı sıra, tamamını almasa da belli bir meblağı para açısından elverişli olmayan bir piyasada kurtarma yoluna gittikleri de düşünülebilir. Sulha ulaşmanın kolay olduğunu söylemek de her zaman mümkün değildir. Sulh kayıtlarına bakıldığında bazen sulha ulaşılan kadar geçen dönem içerisinde belli bir uyuşmazlıktan “münazaât-ı kesire ve münazaât-ı şedideden” sonra sulhün mümkün olduğu görülmektedir.⁹³ Aşağıda borçların sulh yoluyla ödendiğine dair kayıtlardan örnekler verilmiştir.

1105 Zilkade'sinin on üçüncü gününe ait bir kayıta, Trabzon'da "Ortahisar Mahallesi'nden Hasekizade Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa adlı kişinin kendilerine 1080 guruş borçlu olduğunu iddia eden çeşitli köylerin (Tayılı, Ayinese, Araloğuz, Zivağ, Büyükoğuz, İsmail Beğili, Anbarlı, Yavuluhan ve Bozcaaili) ahalileri mahkemeye başvurmuş ve alacaklarını talep etmişlerdir. Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa borcunun bir

⁹⁰ T.Ş.S., 1862, 46/1.

⁹¹ T.Ş.S., 1861, 23/1, 34/7, 47/5, 55/4; 1862, 42/3, 47/2, 121/9; 1864, 7/4, 15/1, 24/4, 38/2.

⁹² Erdoğan, a.g.e., s.412.

⁹³ T.Ş.S., 1861, 34/7; 1862, 42/3, 47/2.

kısmını kabul etmiş bir kısmını ise reddetmiştir. Borçlu Mustafa Ağa alacaklılara,1080 guruşa karşılık 200 guruşa sulh teklif etmiş, alacaklılar da sulh teklifini kabul ederek 1080 guruştan vazgeçip 200 guruşu alarak davadan çekilmişlerdir.⁹⁴

1106 Rebiülahir'inin dördüncü gününe ait başka bir kayıta, Trabzon'da Ortahisar'da Cami-i Kebir Mahallesi'nden Mustafa Ağa bin Elhac Hasan Ağa, Kara Hisar-ı Şarki eski kadısı olan ve Trabzon'da İmaret-i Hatuniye Mahallesi'nde oturan Peştengilzade Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi'nin kendisine 2000 Esendi guruş borcu olduğunu belirterek mahkemeye başvurmuştur. Peştengilzade Mehmed Efendi önce borcunu inkâr etmiş, ancak yapılan tetkiklerden ve uzun süren tartışmalardan sonra borcunu kabul etmiştir. Peştengilzade Mehmed Efendi,2000 Esendi guruş borcuna karşılık 200 Esendi guruş ve bir ra's yağız aygır atı Mustafa Ağa'ya sulh olarak teklif etmiş ve Mustafa Ağa da sulhü kabul ederek, 200 guruşu ve atı alarak Peştengilzade Mehmed Efendi üzerinde herhangi bir hakkı kalmadığını ifade etmiştir.⁹⁵

1106 Şaban'ının on yedinci gününe ait bir kayıta, Trabzon'da İmaret Mahallesi'nden İsmail Çorbacı bin Hüseyin, Hamza Bey bin İbrahim Bey'e 520 Esendi guruş borç vermiş, ancak alamadan vefat etmiştir. İsmail Çorbacı'nın varisleri, eşi Ümmihani bint Abdullah ile damadı Ahmed Çelebi bin Mustafa ve Mehmed Çelebi bin Hüseyin Çelebi, alacaklarını Hamza Bey'den talep etmişlerdir. Hamza Bey bin İbrahim Bey de sağlığında borcunun 120 Esendi guruşunu vermiş, kalan 400 guruşu veremedi vefat etmiştir. Bunun üzerine İsmail Çorbacı bin Hüseyin'in varisleri alacaklarını Hamza Bey bin İbrahim Bey'in varisleri Mehmed Sani Bey ve annesi Mahtume Hanım'dan talep etmişlerdir. Dava neticesinde 300 guruşa sulh olunduğu her iki tarafça da kabul edilmiş, İsmail Çorbacı'nın varisleri 300 Esendi guruşu alarak bundan sonra herhangi bir hak talep etmeyeceklerini belirtmişlerdir.⁹⁶

1106 Şevval'inin beşinci gününe ait diğer bir kayıta, Trabzon'da Elhac Kasım Mahallesi'nden Elhac Osman bin Ömer, hacc-ı şerifte vefat etmiş, mirası eşi Belkıs bin Hüseyin ile kardeşi Ahmed bin Elhac Musli'ye intikal etmiştir. Belkıs Hanım da vefat edince, mirası eşi Elhac Musa bin Abdullah ile kız kardeşi Binihan bint Elhac Hüseyin'in

⁹⁴ T.Ş.S., 1861, 23/1.

⁹⁵ T.Ş.S., 1861, 34/7.

⁹⁶ T.Ş.S., 1861, 47/5.

çocukları Hasan, İsmail, Ahmed ve Molla Mehmed'e intikal etmiştir. Belkıs Hanım'ın varisleri kendilerine İsmail'i vekil seçerek, anneanneleri Belkıs'ın ölen Elhac Osman(dedeleri) zimmetinde mihr-i müeccel alacağı ile Elhac Osman'ın kardeşi Ahmed Beşe ile ortak emlakleri olduğunu ifade ederek miktarı belli olmayan borç olduğunu da beyan ederek talep etmişlerdir. Dava sonucunda 20 guruşa sulh olunduğu belirtilmiş, davacılar 20 guruşu Ahmad Beşe'den alarak başka herhangi bir hak talep etmeyeceklerini ifade etmişlerdir.⁹⁷

1108 Cemaziyelevveli'nin yirmi dördüncü gününe ait bir kayıta Trabzon'da Hisar-ı Sufli'de Havace Halil Mahallesi'nden Afyonzade İbrahim Çavuş ve kardeşi Süleyman Ağa bin Mustafa Çavuş mahkemeye başvurarak vefat eden babaları Mustafa Çavuş bin Ali Ağa'nın, Kaya Musazade Elhac Mehmed Ağa zimmetinde 3225 Esedî guruş hakkı olduğunu belirtmiş ve alacaklarını talep etmişlerdir. Elhac Mehmed Ağa ise davacıların babası Mustafa Çavuş'tan 1900 Esedî guruş borç aldığını geri kalanın ribh olduğunu, sağlığında da Mustafa Çavuş'a 952 Esedî guruş ödediğini belirtmiştir. Davanın seyrinde davacılar ile davalı arasında uzun tartışmalar olduğu ifade edilmiştir. Neticede Kaya Musazade Elhac Mehmed Ağa, Debbağhane mahallesinde olan bir kısım mülklerini, bir kiler, bir hamam, bir ambar, iki un ambarı, bir kıta bahçe, iki bab fevkani oda, tahta bir ahır, bir mahzen, bir samanhan, avlusuyla birlikte mülk ile Yomra nahiyesine bağlı Hoc Palavrak köyünde dört kıt'a araziyi borcuna karşılık sulh teklif etmiştir. Davacılar da sulhü kabul ederek, Elhac Mehmed'in teklif ettiği mülk ve arazileri alarak Elhac Mehmed'den başka herhangi bir hak talep etmeyeceklerini beyan etmişlerdir.⁹⁸

1108 Cemaziyelahir'nin tarihli başka bir kayıta, Trabzon'da Yomra Nahiyesi'ne bağlı Cura köyü ahalisinden Bostan Beşe bin Osman adlı kişi, Çoban Elhac Murteza bin Mehmed'e 300 guruş borç verdiğini, başka bir diyara gittiğini, yedi sekiz sene sonra geri geldiğinde Çoban Elhac Murteza'nın vefat etmiş olduğunu öğrendiğini, 300 guruş alacağını Çoban Elhac Murteza'nın kızı Afife'den talep ettiğini beyan etmiştir. Çeşitli münasakalardan sonra Afife'nin vekili Nasuh Bey bin Yusuf, 20 guruş ile bir mushaf-ı şerifi 300 guruş alacağına karşılık Bostan Beşe'ye sulh olarak teklif etmiştir. Bostan Beşe

⁹⁷ T.Ş.S., 1861, 55/4.

⁹⁸ T.Ş.S., 1862, 42/3.

de sulhü kabul ederek mushaf-ı şerifi ve 20 guruşu alarak Afife'den bundan sonra herhangi bir hak talep etmeyeceğini belirtmiştir.⁹⁹

1107 Şaban'ının yirmi beşinci gününe ait bir kayıta, Trabzon Valisi Elhac Ahmed Paşa'nın Gazazbaşılığını yapan Elhac Kasım Ağa bin Abdulkadir bin Hüseyin, bundan iki yıl önce Bağdad'da Trabzon Valisi Elhac Ahmed Paşa'nın kendisinden gazaz eşyası bahasından 1000 Esedî guruş borç aldığını belirtmiştir. Elhac Kasım Ağa 150 guruş Adana'da nakit olarak, 150 guruş da Haleb'de Vali Elhac Ahmed Paşa'nın malından aldığını beyan ederek kalan 700 Esedî guruş alacağını Vali Elhac Ahmed Paşa'nın vekili Mustafa Ağa'dan talep etmiştir. Mustafa Ağa, Vali Elhac Ahmed Paşa'nın 700 Esedî guruş borcuna karşılık Elhac Kasım Ağa'ya bir arabi Abdullah isimli köle, bir Bağdadi turi at'ı sulh olarak önermiştir. Elhac Kasım Ağa da sulhü kabul ederek köleyi ve atı almış ve Trabzon Valisi Elhac Ahmed Paşa'nın zimmetinde herhangi bir hakkı kalmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁰

1111 Receb'inin onsekizinci gününe ait başka bir kayıta, Trabzon'da Kabak Meydanı Mahallesi'nden olup Akkirman kasabasında vefat eden Ziganalı İbrahim bin Abdullah'ın veraseti oğlu Monla Hasan, kızları, Aişe ve Havva'ya intikal etmiştir. Varisleri, Ziganalı İbrahim bin Abdullah'ın bıraktığı borçlarını ödemek için Kabak Meydanı Mahallesi'nden olan bir bab beyt-i sufli, bir mahzen, avluyu, meyveli ve meyvesiz ağaçları olan bahçesiyle birlikte arazisini Suk-i Sultani'de açık artırma yoluyla 100 Esedî guruşa satmışlardır Ziganalı İbrahim bin Abdullah'ın, Debbağ Mustafa Beşe bin İbrahim'e olan borcu 27 guruşa sulh olmuş, Müftizade Abdullah Efendi'ye olan borcu da 12 guruşa sulh olmuştur. Taraflar sulhü kabul ederek herhangi bir hak talep etmeyeceklerini ifade etmişlerdir.¹⁰¹

24. Trabzon İleri Gelenlerinin Borç Alacak Münasebetlerindeki Yeri

Trabzon ve çevresindeki borç-alacak ilişkilerinde Trabzon ileri gelenlerinin de belli bir yeri olduğu göze çarpmaktadır. 79 adet kaydın 39 adedinde (%49) Trabzon ve çevresindeki yönetici kesim ve ileri gelenlerin kimi zaman iki taraflı kimi zaman da tek taraflı olarak bu

⁹⁹ T.Ş.S., 1862, 47/2.

¹⁰⁰ T.Ş.S., 1862, 121/9.

¹⁰¹ T.Ş.S., 1864, 38/2.

tür münasebetler içerisinde olduğu görülmektedir.¹⁰² Bu kayıtların 2'sinde askerî kesime mensup şahsiyetler tarafından gayrimüslimlere borç verilirken, 8 kayıтта da yönetici kesime mensup şahsiyetlerin gayrimüslimlerden borç aldığı görülmektedir. Toplam 39 adet kaydın 27 adedinde (%70) askerî kesime mensup kişilerin borç alan taraf olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu sonuç yanıltıcı olmamalıdır; çünkü yine 39 adet kaydın 16 adedinde (%41) askeri kesimin birbirlerinden borç aldığı veya birbirlerine borç verdiği görülmüştür. Askeri kesimin, askeri olmadığını düşündüğümüz kesime borç verip vermediği konusuna bakıldığında; bunun toplam 3 adet olduğu tespit edilmiş olup, bunların 2 adedi de gayrimüslimlere verilmiştir. Yukarıda verilmiş rakamlar ışığında Trabzon'da askerî kesimin ekonomik durumu hakkında bir yorum yapılacak olursa, bu kesimin borçlanma temayülünün önemli bir boyutta olduğu ve ekonomik açıdan durumlarının pek iyi olmadığı söylenebilir. Bu kesim içinde borç veren ve bunu kâr maksadıyla yapan belli şahsiyetlere rastlamak mümkün olmamıştır. Trabzon'un birinci dereceden idarecilerine ait bir kısım borç alacak kayıtları aşağıda verilmiştir.

1087 Muharrem Evaili tarihli bir kayıтта, Trabzon Yeniçeri Zabiti Mustafa Çavuş bin Ali Ağa, vefat eden Ali Paşa'ya 2500 Esedi gurus borç verdiğini belirterek, Ali Paşa'nın varisleri Ahmed Ağa ve Ali Ağa bin Mehmed ile Ali Ağa bin Derviş Çelebi'den alacağını talep etmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde Yeniçeri Zabiti Mustafa Çavuş haklı görülmüş ve 2500 Esedi gurusun Ali Paşa'nın muhalefatından alınarak Mustafa Çavuş'a verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰³

1105 Zilkade'sinin Evailine ait başka bir kayıтта aslen Göreleli olup Trabzon'da Hisarı Sufli'de misafir Yayla Ali Ağa bin Hüseyin, mahkemeye başvurarak, Ortahisar'da Eski Saray Mahallesi'nden, bundan önce sefer-i hümayunda şehid olan Telhisizade Ahmed Ağa bin Hüseyin'e 500 Esedi gurus borç verdiğini ve sağlığında 125 Esedi gurus aldığını söyleyerek kalan 375 Esedi gurusu varislerinden talep etmiştir. Miralay-ı sabık İsmail Ağa bin Elhac Ahmed Ağa ve Ali Beşe bin Mehmed'in şahitlikleriyle 375 Esedi gurusun Telhisizade Ahmed Ağa'nın terekesinden alınıp Ali Ağa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁴

¹⁰² T.Ş.S., 1861, 7/3, 10/4, 13/2, 22/5, 23/1, 23/4, 24/4, 34/6, 34/7, 47/5, 48/2, 52/6, 53/5, 59/1; 1862, 8/5, 12/3, 12/7, 21/1, 42/3, 45/2, 46/1, 49/1, 53/1, 56/1, 63/3, 68/1, 99/2, 121/9, 129/1, 133/1; 1863, 4/3, 65/5; 1864, 7/4, 15/1, 56/1, 62/1, 62/2, 146/2, 148/5.

¹⁰³ T.Ş.S., 1861, 10/4.

¹⁰⁴ T.Ş.S., 1861, 34/6.

1106 Rebiüahir'inin dördüncü gününe ait bir kayıta Trabzon'da İmaret-i Hatuniye mahallesinde oturan Karahisar-ı Şarki kadısı Peştengilzade Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi'nin de borçlandığı anlaşılmaktadır. Ortahisar'da Cami-i Kebir mahallesinde Mustafa bin Elhac Hasan Ağa, mahkemede, Kadı Mehmed Efendi'den 2000 Esedi gurusu alacağı olduğunu ancak Kadı'nın borcu inkâr ettiğini belirtmiştir. Davanın seyrinde, taraflar arasında uzun tartışmalar yaşandığı anlaşılmaktadır. Neticede davacı Mustafa Ağa'ya 2000 Esedi gurusu alacağına karşılık 200 Esedi gurusu ile bir adet yağız at sulh olarak teklif edilmiştir. Mustafa Ağa, sulhu kabul etmiş ve Kadı Mehmed Efendi'de herhangi bir hakkı kalmadığını, bundan sonra herhangi bir hakkı kalmadığını bundan sonra herhangi bir hak talep etmeyeceğini beyan edince dava karara bağlanmıştır.¹⁰⁵

Borç alan kişiler arasında Trabzon'daki tımar sahipleri de bulunmaktadır. 1106 Şaban'ın on dokuzuncu gününe ait bir kayıta Mehmed Ağa bin Murteza bey, mahkemeye başvurarak babası Murteza bey bin Mehmed'in, Erbab-ı Tımar'dan Ali Ağa bin Ahmed'den, 20 Esedi gurusu alacağı olduğunu belirterek talep etmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde Ali Ağa 20 Esedi gurusu borcunu kabul ederek ödeyeceğini taahhüt etmiştir.¹⁰⁶

1106 Şevval'inin on ikinci gününe ait bir başka kayıta, Trabzon Hisar-ı Sufli mahallesinden Molla Siyah mahallesinden Yazıcı Hüseyin Çelebi bin Abdulmennan, Bab-ı Bazar mahallesinden Serdar-ı sabık Bektaş Ağa bin Ömer'in kendisine olan 34 Esedi gurusu borcunu vermediğini belirterek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan tetkiklerde 34 gurusu Bektaş Ağa'nın borcu olmadığı, Asiye Hatun adlı bir kadına kefil olduğu, Asiye Hatun'un borcunu ödememesi nedeniyle Bektaş Ağa'nın kefilliğine binaen 34 gurusu ödemesi gerektiğine karar verilmiştir.¹⁰⁷

Borç alan ileri gelenler arasında Trabzon İskelesi Gümrüğü Mukataası Emmini'nin de olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1107 Cemaziyelevvel'inin on ikinci gününe ait bir kayıta Trabzon Gümrüğü Mukataası Emmini Mustafa Ağa bin Hüseyin, Trabzon'da Meryem Ana Kilisesi'nde misafir Abraham veledi Gazar veledi Karabed adlı Ermeni'den,

¹⁰⁵ T.Ş.S., 1861, 34/7.

¹⁰⁶ T.Ş.S., 1861, 48/2.

¹⁰⁷ T.Ş.S., 1861, 53/5.

Halebli Yakobcan veledi Avedi eliyle 350 guruş borç almış ve ribhi ile birlikte geriye 420 guruş ödediği kayıttan anlaşılmaktadır. 1107 Cemaziyelahir'inin onuncu gününe ait bir kayıtta da yine Mustafa Ağa'nın kefaletle borç aldığı görülmektedir. Mustafa Ağa, Halebli Yakobcan veledi Avedi kefaletiyle Tokatlı Bekil veledi Turus adlı Ermeni'den 1200 Esedi guruş borç almıştır. Mustafa Ağa, 700 guruşunu geri ödemiş, kalan 500 Esedi guruşu da kefaletine binaen Yakobcan veledi Avedi, Hevace Yasef veledi Yafya adlı Ermeni'den borç alarak Bekil'e ödemiştir. Daha sonra da Mustafa Ağa, Yakobcan veledi Avedi'ye olan 500 Esedi guruş borcunu ödemiştir.¹⁰⁸

1108 Receb'inin on üçüncü gününe ait bir kayıtta Trabzon Ortahisar'da Musa Paşa Mescidi Şerifi mahallesinden Esseyyid İbrahim Ağa bin Ahmed Ağa aynı mahalleden ancak halen İstanbul'da Süleymaniye Cami Şerifi kurbünde Remal Çeşmesi mahallesinde oturan Aişe Hanım binti merkum Musa Paşa bin Murteza adlı kadından 1000 Esedi guruş borç almıştır. Aişe Hanım, alacağı için Elhac Havva'yı vekil tayin etmiş, İbrahim Ağa borcunu kabul etmiş ancak Elhac Havva'nın vekilliğini kabul etmemiştir. Şahitlerin dinlenmesiyle İbrahim Ağa, Elhac Havva'nın vekilliğini kabul ederek 1000 Esedi guruşu ödemiştir.¹⁰⁹

1108 Şaban'ının yirmi üçüncü gününe ait bir kayıtta Trabzon'da Askeri kesime mensup kişilerin mülklerini rehin bırakarak borçlandıklarını görüyoruz. Trabzon'da Köhne Hamam mahallesinden Alaybeyi oğlu da denilen Ali Ağa bin Hüseyin Ağa ve diğer Hüseyin Ağa, Köhne Hamam mahallesindeki mülklerini Şahin bin Abdullah'a rehin vererek 140 Esedi guruş borç almışlardır. Borçluların vefat etmeleriyle Şahin bin Abdullah alacağını borçluların vasilerinden talep etmiştir. Ali Ağa sağlığında 48 Esedi guruşu ödemişti. Kalan 92 Esedi guruşun Ali Ağa ve Hüseyin Ağa'nın muhallelfatından Şahin bin Abdullah'a ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁰

Trabzon ve havalisindeki Askeri kesime mensup şahısların borçlanmalarıyla ilgili olarak ilginç bir örnekle devam etmek istiyoruz. 1108 Cemaziyelahir'i Evast'ına ait bir kayıtta İstanbul'dan, Erzurum Valisi Vezir Abdalbaki Paşa'ya, Trabzon Beylerbeyi Kara

¹⁰⁸ T.Ş.S., 1862, 12/3, 12/4.

¹⁰⁹ T.Ş.S., 1862, 53/1.

¹¹⁰ T.Ş.S., 1862, 56/1.

Mehmed'e, Erzurum ve Trabzon Kadılarına gönderilen bir fermanda Maşrik adlı gayrimüslimin alacaklarını tahsil edemediği ve İstanbul'a giderek Dergah-ı Muallam'a başvurduğu belirtilmektedir. Erzurum Cizyedarı Abdullah ve Hazinekar Ahmed, Trabzon'dan Molla Naiboğlu Ahmed, Süleyman Çavuş ve Hacı Mehmed ile Babo adlı zımmi birbirlerinin kefaletleri ile Maşrik'ten karz-ı hasen (faizsiz borçlanma) ile 16 kese ve bir defa 2 kese (toplam 18 kese) borç almışlar ancak geri vermemişlerdir. İstanbul'dan Dergah-ı Muallam Çavuşlarından Yusuf Çavuş gönderilerek, eğer borçlular borçlarını ödemezlerse Cizyedar Abdullah hariç diğerlerinin İstanbul'a (Asitane-i Saadet'e) gönderilmesi istenmektedir.¹¹¹

Borç alan yüksek rütbedeki şehir yöneticileri arasında Trabzon Valisi Kara Mehmed Paşa'nın da olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1109 Muharrem'inin yirminci gününe ait bir kayıta Trabzon keferesi Cizyesi malından 1666 Esedi guruş ve 1 Zolata'nın toplanıp Vali Kara Mehmed Paşa'nın Azak seferine gitmesi için kendisine verilmesi gerekirken Trabzon Cizyedarı'nın gelmediği belirtilmektedir. Bunun üzerine Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman parayı aherden (başkalarından) borçlanarak Vali Kara Mehmed Paşa'ya ikraz borç olarak vermiştir. Cizyedar Ahmed Çavuş Ağa bin Hasan Ağa'nın Trabzon'a gelmesiyle 1666 Esedi guruş ve 1 Zolata'nın Trabzon Cizyesi malından alınarak Hüseyin Çavuş Ağa'ya verildiği belirtilmiştir.¹¹²

1107 Cemaziyelevel onuncu gününe ait bir kayıta askeri kesime mensup şahsiyetlerin borçlarını ödememeleri üzerine Trabzon kadısına bir hüküm gönderildiği belirtilmektedir. Trabzon Çavuşlarından İbrahim Çavuş 4000 Esedi guruş, ona tabi Hüseyin adlı Yeniçeri 1000 guruş ve Mayerli oğlu Hasan Ağa 1000 guruş olmak üzere Osman Efendi'den borç almışlar, Osman Efendi'nin ölmesiyle çocukları babalarının alacaklarını defalarca talep etmiş ancak alamamışlardır. Alacaklıların Asitane-i Saadet'e başvurmaları üzerine, İstanbul'dan Orta Çavuşu Mehmed Ağa görevlendirilmiş ve Trabzon kadısına da mektup yazılarak borçlu İbrahim Çavuş, Yeniçeri Hüseyin ve Mayerli oğlu Hasan Ağa'nın yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.¹¹³

¹¹¹ T.Ş.S., 1862, 63/3.

¹¹² T.Ş.S., 1862, 68/1.

¹¹³ T.Ş.S., 1862, 99/2.

Borç alan yüksek rütbedeki yöneticiler arasında Azak muhafazası şartıyla Trabzon Mutasarrıfı olan Vezir Elhac Ahmed Paşa'nın da olduğu 1107 Şevval'inin yirmi beşinci gününe ait bir kayıttan anlaşılmaktadır. Trabzon Valisi Elhac Ahmed Paşa iki sene önce Bağdad'da Gazazbaşı Halebli Kasım Ağa bin Abdulkadir bin Hüseyin'den gazaz eşyası bahasından 1000 Esedi guruş borç almıştır. Vali Ahmed Paşa, borcun 150 guruşunu Adana'da, 150 guruşunu da kendi malından Mirizade Hüseyin Çelebi eliyle ödemiştir. Gazazbaşı Kasım Ağa geri kalan 700 guruşu Vali Ahmed Paşa'nın mütesellimi ve vekili Mustafa Ağa'dan vekaletine binaen talep etmiştir. Mustafa Ağa, 700 guruş borca karşılık, Abdullah isimli 1 Arap köle ve 1 Bağdadi atı sulh olarak önermiş, Kasım Ağa da sulhü kabul ederek köleyi ve atı almıştır. Kasım Ağa, Vali Elhac Ahmed Paşa üzerinde herhangi bir hakkı kalmadığını beyan edince dava kaydedilmiştir.¹¹⁴

Borç alan yöneticiler arasında Trabzon Cizyedarı'nın da olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1108 Zilkade'sinin yirmi üçüncü gününe ait bir kayıta Trabzon Cizyedarı Abdullah Ağa bin Şahin'in, Mesrob veledi Karahan adlı gayrimüslimden 5000 Esedi guruş borç aldığı belirtilmiştir. Mesrob veledi Karahan, alacağının 7270 Esedi guruş olduğunu iddia etse de, şahitlerin ifadelerine ve Cizyedar Abdullah Ağa'nın elinde bulunan hüccete bakıldığında, borcun 5000 guruş olduğu anlaşılmıştır. 5000 Esedi guruş Mesrob veledi Karahan'a ödenmiş, fazlası mahkemece reddedilmiştir. Borcun neden alındığına dair bir ibare yoktur.¹¹⁵

1109 Muharrem'inin üçüncü gününe ait bir başka kayıta da Mahmud Çelebi bin Molla Eyüb, aslen Acem Vilayeti'ne tabi Nahcivan nahiyesinde Tiflis Köyünden olup Trabzon'da Taş Hanı'nda misafir olan Mesrob veledi Karahan'dan 1750 Esedi guruş borç almıştır. Mesrob veledi Karahan, Mahmud Çelebi'nin kendisine 1600 guruş ödediğini geriye 150 guruş alacağı kaldığını belirterek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan tetkiklerde Mahmud Çelebi'nin elindeki fetva-i şerife ile şahitlerin ifadeleri gereğince 1750 guruşun tamamını Mesrob veledi Karahan'a daha önceden ödediği anlaşılmıştır. Mesrob veledi Karahan, 150 guruş davasından mahkeme tarafından men edilmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ T.Ş.S., 1862, 121/9.

¹¹⁵ T.Ş.S., 1862, 129/1.

¹¹⁶ T.Ş.S., 1862, 133/1.

Askeri kesime ait ilginç bir borç kaydıyla devam edelim. 1109 Cemaziyelevvel'inin ikinci gününe ait bir kayıta Tersane Emimi Elhac Yusuf ölünce bazı kişilerde alacağı olduğu tespit edilmiştir. Bunların Miri için tahsiline Dergah-ı Ali Kapucubaşlarından Hüseyin Ağa bin Abdullah memur edilmiştir. Yapılan incelemede Bünyad Ağa adlı şahsın 1107 senesi bedel-i beldar malından zimmetinde 1977,5 Esedî gurusu olduğu tespit edilmiştir. Bünyad Ağa'nın vefat etmiş olması hasebiyle borcu oğulları Esseyyid Hüseyin Ağa, Esseyyid Hasan Ağa, Esseyyid İsmail Ağa ve Esseyyid İbrahim Ağa'dan tahsil edildiği ifade edilmiştir.¹¹⁷

Trabzon'da yüksek rütbeli yöneticilerden borçlananlar arasında yine Trabzon Valilerinden Abdülbaki Paşa'nın da olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1111 Cemaziyelahir'inin onikinci gününe ait bir kayıta Trabzon valisi Abdülbaki Paşa, İstanbul'da Ağa Hamamı kurbunda Bahçe Kapısında oturan Muhsinzade Mehmed Efendi'den 7000 Esedî gurusu borç almıştır. Vali Abdülbaki Paşa vefat edince Muhsinzade Mehmed Efendi, alacağını valinin vekili, Çukadar Ali Bey bin Ahmed'den talep etmiştir. Ali Bey, Vali Abdülbaki Paşa'nın damadı Hasan Ağa'dan 7000 Esedî gurusu alıp altı kesesini bir sandığa ve sekiz kesesini de bir sandığa koyup mühürledikten sonra Muhsinzade Mehmed Efendi'ye ulaştırmak üzere emanet almıştır.¹¹⁸ Vali'nin bu kadar yüksek miktarda borçlanmasının nedenine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1110 Zilhicce'sinin dördüncü gününe ait bir başka kayıta sakinlerinden Solakzade Süleyman Ağa, Erzurumi Mollazade İbrahim Efendi'den 1520 gurusu borç almış, yarısını 10 gün içinde diğer yarısını da bir aya kadar ödemeyi taahhüt ederek kayını Mehmed Ağa bin Abdurahman Ağa'yı kefil göstermiştir.¹¹⁹

Aşağıda 1861, 1862, 1863 ve 1864 nolu Trabzon Şeriye Sicillerindeki borç alan ve veren kişilerin sosyal statüleri ile ilgili tablolar verilmiştir.

¹¹⁷ T.Ş.S., 1863, 4/3.

¹¹⁸ T.Ş.S., 1864, 146/2.

¹¹⁹ T.Ş.S., 1864, 148/5.

Tablo: 7
1861 nolu Trabzon Şer'iye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri

Sicil No	Borç Veren Kişi	Borç Alan Kişi	Din Grupları	Borç Miktarları
7/3	Efendöl veledi Yani	Mustafa Çavuş	Z→M	70 Esedi guruş
10/4	Yeniçeri Zabiti Mustafa Çavuş bin Ali Ağa	Ali Paşa	M→M	2500 Esedi guruş
13/2	İstanbul Tavuk Pazarı Hancısı Elhac Ahmed bin Abdullah	Mehmed Ağa bin Osman Çavuş	M→M	60 Esedi guruş
22/5	Mahmud Ağa bin Mehmed Kaşifzade	Yadigâr Ağa	M→M	242 Esedi guruş
23/1	Reaya fukarası	Hasekizade Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa	M→M	1080 Esedi guruş
23/4	Mustafa Ağa	Kürtün Kazası Karakaya Ahalisi	M→M	1250 Esedi guruş
24/4	Kürtün Sarı Mahmud Köyü ahalisi	Mustafa Ağa bin Mehmed Ağa	M→M	30 Esedi guruş
34/6	Ali Ağa bin Hüseyin	Telhisizade Ahmed Ağa bin Hüseyin Ağa	M→M	500 Esedi guruş
34/7	Mustafa Ağa bin Elhac Hasan Ağa	Karahisari Şarki Kadısı Mehmed Efendi bin Hüseyin Efendi	M→M	2000 Esedi guruş
47/5	İsmail Çorbacı bin Hüseyin	Hamza Bey bin İbrahim Bey	M→M	520 Esedi guruş
48/2	Murteza Bey bin Mehmed	Ali Ağa bin Ahmed	M→M	20 Esedi guruş
52/6	Havva bint Abdullah	Osman Çavuş bin Hasan	M→M	200 Esedi guruş
53/5	Yazıcı Hüseyin Çelebi bin Abdulmenan	Serdar-1 Sabık Bektaş Ağa bin Ömer	M→M	72 Esedi guruş
54/3	Elhac Osman bin Murad	Bağdesar veledi Armiye	M→M	780 Esedi guruş
57/3	Nisafe bint Ebubekir	Mehmed Beşe bin Zülfiakar	M→M	27 Esedi guruş
59/1	Hazinedar Mustafa Ağa	Lefter Reis veledi Dimitri	M→Z	-
62/1	Mümine bint Mahmud Ağa	Elhac Ramazan bin Mustafa	M→Z	100 Esedi guruş

Tablo: 8

1862 nolu Trabzon Şer'iye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri

Sicil No	Borç Veren Kişi	Borç Alan Kişi	Din Grupları	Borç Miktarları
3/6	Belkis bint Elhac Hüseyin	Elhac Osman bin Ömer	M→M	40 guruş
4/1	Kusbar veledi Safer	Keşiş veledi Fucatur	Z→Z	80 guruş
8/5	Ahmed Ağa bin Osman	Hüseyin Yazıcı bin Abdulllah	M→M	1000 guruş
12/3	Abraham veledi Gazor veledi Karabed	Trabzon Gümürüğü Mukataası Emmini Mustafa Ağa bin Hüseyin Ağa	Z→M	350 Esedi guruş
12/4	Yakobcan veledi Avedî	Trabzon Gümürüğü Emmini Mustafa Ağa	Z→M	1200 Esedi guruş
12/7	Mustafa Çavuş	Taruk veledi Emnis, Malhas ve Yani	M→Z	880 Esedi guruş
13/6	-	Mehmed bin Mustafa	-	-
14/3	Emine bint İbrahim	Hasan Beşe bin Hüseyin Beşe	M→M	80 Esedi guruş
21/1	Mehmet bin Gazanfer	Süleyman Ağa bin Ali	M→M	120 guruş
24/3	Nukugoz veledi Malkon	Malkon veledi Tirinam	Z→Z	400 guruş
25/2	Elhac Derviş Hasan Efendi bin Mustafa	Ahmet Beşe bin Elhac Musli	M→M	220 Esedi guruş
42/3	Mustafa Çavuş bin Ali	Elhac Mehmed Ağa	M→M	3225 guruş
45/2	İbrahim Çavuş Ağa	-	-	150 Esedi guruş
45/3	Molla Mehmed	Zevcesi	M→M	200 Esedi guruş
46/1	İbrahim Çavuş Ağa bin Mustafa Çavuş	Bozacıoğlu Mehmed bin Ali	M→M	300 Esedi guruş
47/2	Bostan beşe bin Osman	Çoban Elhac Murteza bin Mehmed	M→M	300 Esedi guruş

Sicil No	Borç Veren Kişi	Borç Alan Kişi	Din Grupları	Borç Miktarları
49/1	Kabasakalzade Hasan Ağa bin Elhac Mehmed	Anaza Ahmet Bey bin Abdullah	M→M	60 Esedi guruş
50/1	Ümmühani bint Yakup	Mustafa Beşe	M→M	500 Esedi guruş
53/1	Aişe Hanım bint Merhum Musa Paşa	Esseyid İbrahim Ağa bin Ahmed Ağa	M→M	1000 Esedi guruş
56/1	Şahin bin Abdullah	Alaybeyioğlu Ali Ağa bin Hüseyin Ağa	M→M	140 Esedi guruş
63/3	Maşrik adlı zimmi	Erzurum Cizyedarı Abdullah, Hazinedar Ahmed, Süleyman Çavuş, Trabzonlu Molla Naiboğlu Mahmud, Hacı Mehmed, Babo adlı zimmi	Z→M	18 kese Akçe
68/1	Hüseyin Çavuş Ağa bin Osman Ağa	Trabzon Valisi Kara Mehmet Paşa	M→M	1666 Esedi Guruş ve 1 Zolata
99/2	Osman Efendi	İbrahim Çavuş, Yeniçeri Hüseyin, Mayerlioğlu Hasan Ağa	M→M	6000 Esedi guruş
121/9	Kasım Ağa bin Abdulkadir	Trabzon Valisi Ahmet Paşa	M→M	1000 Esedi guruş
129/1	Mesrob veledi Yağız veledi Karahan	Trabzon Cizyedarı Abdullah Ağa	Z→M	5180 guruş
133/1	Mesrob veledi Yağız veledi Karahan	Mahmud Çelebi bin Molla Eyüb	Z→M	1750 Esedi guruş

Tablo: 9**1863 nolu Trabzon Şer'îye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri**

1863	Borç Veren Kişi	Borç Alan Kişi	Din Grupları	Borç Miktarları
4/3	Tersane emini Elhac Yusuf	Bünyad Ağa	M→M	1977,5 Esedi guruş
14/4	Arutan veledi Burnazağme	Kirkor Reis veledi	Z→Z	734 Esedi guruş
15/4	Lefter Reis veledi Dimitri	Elhac Abdullah Reis bin Mustafa	Z→M	92 guruş
16/3	Lefter Reis veledi Dimitri	Elhac Abdullah Reis bin Mustafa	Z→M	92 guruş
23/1	Aher	Elhac Ali Beşe bin İsmail	M→M	-
65/5	-	Gümüştane Tımar emini Tanas nam zımmı	-	20 kise akçe

Tablo: 10
1864 nolu Trabzon Şer'iye Siciline Göre Borç Alan ve Veren Kişilerin Sosyal Statüleri

Sicil no	Borç Veren Kişi	Borç Alan Kişi	Din Grupları	Borç Miktarları
3/4	Hüseyin Beşe	Babası İbrahim bin Sefer	M→M	225 Esedi guruş
7/3	Elhac Ali bin Receb	Hasan bin Hamza	M→M	60 Esedi guruş
7/4	Keraku	Uzun Hasan Ağa bin Elhac Yusuf	Z→M	25 guruş
12/1	Ümmi bint Elhac Murad	Debağ Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman	M→M	500 Esedi guruş
12/2	Elhac Ömer bin Abdullah	Elhac Hüseyin bin Ahmed	M→M	100 Esedi guruş
15/1	Salih bint Mustafa	İbrahim Çelebi bin Mustafa	M→M	100 Esedi guruş
24/4	Araton veledi Safercak	Bogos ve Bedros kardeşler	Z→Z	500 Esedi guruş
25/4	Takurakya bint Hanbeği	Annesi Hanbeği bint Aydon	Z→Z	500 Esedi guruş
34/5	Asiye bint Hüseyin	Eşi Derviş Beşe bin Yusuf	M→M	50 guruş
38/1	Lefter	Miratur veledi Kostantin	Z→Z	60 guruş
38/2	Debağ Mustafa Beşe bin İbrahim Müftizade Abdullah Efendi	Ziganalı İbrahim bin Abdullah	M→M	100 guruş
45/3	-	Ahmed Beşe bin Yusuf	-	-
60/3	Elhac Osman bin Murad	Hedidoğlu Bağdesar veledi Armiya	M→Z	745 guruş
62/1	Mustafa Çavuş bin Ali	Kadioğlu Eyüb Çelebi	M→M	200 guruş
62/2	Elhac Mahmud bin Ali bin Ömer	İstanbul Balat'ta sakin Patrik Lisinsiyus	M→Z	360 Esedi guruş
74/2	Elhac Osman bin Abdullah bin Abdulmenan	Halil Çelebi bin İbrahim	M→M	2 rub' (çeyrek)
146/2	Muhsinzade Mehmed Efendi	Trabzon Valisi Abdülbaki Paşa hazretleri	M→M	7.000 Esedi guruş
148/5	Erzurumlu Mollazade İbrahim Efendi	Solakzade Süleyman Ağa	M→M	1520 Esedi guruş

25. Borç Alacak Münasebetlerinde Kadının Yeri

İncelenen kayıtlardan hareketle değerlendireceğimizi belirttiğimiz hususlardan biri de kadınların borç-alacak ilişkileri içindeki yeridir. 79 adet kaydın 11'inde (%14) kadının borç alan veya veren durumunda olduğu tespit edilmiştir.¹²⁰ Bu kayıtların 10 adedinde (%12) taraflardan birinin müslüman kadınlar olduğu 1 adedinde de gayrimüslim kadınlar olduğu tespit edilmiştir. Kadınlara ait kayıtlarda Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki sayı farkı, Müslümanların genel olarak borç-alacak münasebetlerindeki üstünlükleri ile paralellik arz etmektedir. Kadınlara ait kayıtların derinlemesine analizi yapıldığında elde edilen bilgilere göre; 11 adet kayıta da kadınlar alacaklı konumdadır. Kayıtların 7'sinde borç-alacak ilişkileri karı-koca arasında, 1 kayıta anne oğluna borç vermiş, 1 kayıta kadın erkek kardeşine borç vermiş, 1 kayıta kız annesine borçlu, 1 kayıta kadın başka bir erkekten alacaklı durumundadır. Bunlar dikkatle değerlendirildiğinde borç-alacak münasebetlerinin aile içinde normal karşılandığı sonucuna varılabilir. Kadınların, belli bir mali güce sahip olup, aile içinde kocalarına, kardeşlerine ve oğullarına borç verdikleri görülmektedir. Kadınların bulunduğu borç-alacak münasebetlerine ilişkin kayıtlardan birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

1106 Şevval'inin yedinci gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Ayasofya Mahallesi'nden Havva bint Abdullah'ın, kocası Osman Çavuş bin Hasan'a 200 Esedi gurus borç verdiği belirtilmiştir. Osman Çavuş'un, eşi Havva'yı boşamasından sonra 40,5 Esedi gurus nafaka ve mihr-i müeccel ile 200 Esedi gurus borcunu toplam 240,5 Esedi gurus olarak Havva bint Abdullah'a vermiştir. Talep üzerine dava kaydedilmiştir.¹²¹

1106 Zilkade'sinin on dördüncü gününe ait bir kayıta Trabzon'da Kabak Meydanı Mahallesi'nden Nisafe bint Ebubekir, eşi Mehmed Beşe bin Zülfikar'ın bundan dokuz yıl önce kendisinden 27 Esedi gurus borç aldığını ve alacağını talep ettiğinde halâ vermediğini beyan ederek kocasını dava etmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde Esseyid Bünyad Çelebi bin Mehmed Ali Çavuş, Şerife Emine bint Süleyman ve Afitab bint Abdullah'ın

¹²⁰ T.Ş.S., 1861, 52/6, 57/3, 62/1; 1862, 3/6, 14/3, 50/1, 53/1; 1864, 12/1, 15/1, 25/4, 34/5.

¹²¹ T.Ş.S., 1861, 52/6.

şahitlikleriyle 27 Eredi gurusun Nisafe bint Ebubekir'e ödenmesi için kocası Mehmed Beşe'ye tenbih edilmiştir.¹²²

1107 Muharrem'inin on ikinci gününe ait bir kayıta Trabzon'da Bayram Bey Mahallesi'nde vefat eden Mümine bint Mahmud Ağa adlı kadının mirasının, kocasına ve çocuklarına taksiminde, kocası Elhac Ramazan Ağa bin Mustafa zimmetinde 100 Eredi gurusu alacağı ortaya çıkmıştır. Çocukları babalarından herhangi bir alacak talebinde bulunmamışlardır.¹²³

1107 Safer'inin dokuzuncu gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Elhac Kasım Mahallesi'nden Elhac Musa bin Abdullah, ölen eşi Belkıs bint Elhac Hüseyin'in eski kocası vefat eden Elhac Osman bin Ömer zimmetinde 40 Eredi gurusu alacağı olduğunu söyleyerek Elhac Osman'dan talep etmiştir. Yapılan tetkikler neticesinde Elhac Musa haklı görülmüş; Elhac Musa ile Elhac Ömer'in mirasına vekil olan Elhac Mustafa Efendi arasında 20 gurusu sulh olmuştur. Elhac Musa bin Abdullah 20 Eredi gurusu alarak başka herhangi bir alacağı kalmadığını beyan ederek davadan çekilmiştir.¹²⁴

1107 Receb'inin beşinci gününe ait bir başka kayıta; Trabzon'da Yenicuma Mahallesi'nde sakin iken bir süre önce Azak'ta şehid olan Hasan Beşe bin Hüseyin Beşe'nin mirası karısı Emine bint İbrahim Beşe ve amcası Ali Ağa bin Turhan'a intikal etmiştir. Miras paylaşımında, ölen Hasan Beşe'nin karısı Emine'ye 80 Eredi gurusu borcu olduğu ortaya çıkmıştır. Emine bint İbrahim'in 80 Eredi gurusluk alacağının Hasan Beşe'nin muhalefatından ödenmesine karar verilmiştir.¹²⁵

1108 Cemaziyelahir'inin yirmi dokuzuncu gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Aşağı Hisar'da Bab-1 Bazar Mahallesi'nden Bekdaş Ağa bin Ömer, ölen oğlu Mustafa Beşe'nin eşi Ümmihani bint Yakub'u, oğlundan kalan mirastan kendisine düşen hisseyi vermemekle suçlayarak dava etmiştir. Davanın seyrinden, olayın daha öncede birkaç defa mahkemede görüldüğü belirtilmiştir. Yapılan tetkiklerde; Ümmihani'nin elinde olan hüccetlere bakıldığında, Ümmihani'nin kocası Mehmed Beşe'ye 500 gurusu borç verdiği ve

¹²² T.Ş.S., 1861, 57/3.

¹²³ T.Ş.S., 1861, 62/1.

¹²⁴ T.Ş.S., 1862, 3/6.

¹²⁵ T.Ş.S., 1862, 14/3.

karşılığında da Bekdaş Ağa'nın talep ettiği çeşitli mülkleri rehin aldığı anlaşılmıştır. Mahkeme Ümmihani'yi haklı bulmuş, 500 guruş'un Mehmed Beşe'nin terekesinden alınarak Ümmihani'ye verilmesini, Bekdaş Ağa'ya tenbih etmiştir.¹²⁶

1108 Receb'inin on üçüncü gününe ait diğer bir kayıta; İstanbul'da Süleymaniye Cami Şerif kurbunda Remal Çeşmesi Mahallesi'nden Aişe Hanım bint merhum Musa Paşa bin Murteza Bey adlı kadın, Trabzon'da Ortahisar'da Musa Paşa Mescid-i Şerifi Mahallesi'nden Esseyid İbrahim Ağa bin Mehmed Ağa zimmetinde 1000 Esedi guruş hakkını almak için Elhac Havva bint Derviş adlı kadını vekil tayin etmiştir. Esseyid İbrahim Ağa borcunu kabul etmiş, ancak Elhac Havva'nın vekaletini kabul etmemiştir. Yapılan tetkikler ve gösterilen şahitler neticesinde Esseyid İbrahim Ağa, Aişe Hanım'a olan 1000 Esedi guruş borcunu vekili Elhac Havva'ya teslim etmiştir.¹²⁷ Bu kayıta bir kadının alacağını, kendisine yine kadın bir vekil seçerek talep ettiğini görmekteyiz. Bu da bize kadınların borç-alacak münasebetlerinde bulunduğu gibi, kendilerine kadın vekil seçerek mahkemelere müracaat ettiklerini göstermektedir.

1110 Şevval'inin yirminci gününe ait başka bir kayıta; Trabzon'da Bozdepe Mahallesi'nden Debbağ Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman'ın vefatıyla mirasının zevce-i metrukesi Havva bint Elhac Ahmed'e, annesi Ümmi bint Elhac Murad'a ve küçük oğlu İbrahim'e intikal ettiği belirtilmiştir. Debbağ Elhac Mustafa'nın mirasının taksiminde annesi Ümmi bint Elhac Murad'a 300 guruş borcu olduğu ortaya çıkmıştır. Ümmi bint Elhac Murad'ın 300 guruş alacağı oğlu Elhac Mustafa bin Elhac Süleyman'ın terekesinden kendisine verildiği belirtilmiştir.¹²⁸

1110 Zilkade'sinin on altıncı gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Manastır Cami Şerifi Mahallesi'nden Mustafa bin Mehmed, vefat eden annesi Saliha bint Mustafa'nın sağlığında kardeşi İbrahim Çelebi bin Mustafa'ya 100 Esedi guruş borç verdiğini, 40 guruşunu aldığını, kalan 60 guruşu talep ettiğini beyan ederek dava açmıştır. Ayrıca annesi Saliha'nın babası Mustafa ile annesi Aişe bint Osman'dan kendisine intikal eden miras hisselerini de, onların muhalefatını elinde bulunduran, İbrahim Çelebi'den talep etmiştir.

¹²⁶ T.Ş.S., 1862, 50/1.

¹²⁷ T.Ş.S., 1862, 53/1.

¹²⁸ T.Ş.S., 1864, 12/1.

Yapılan tartışmalardan sonra 60 guruşa sulh olunduğu ve Mustafa bin Mehmed'in sulhü kabul ederek 60 guruşu aldığı ve bundan sonra başka herhangi bir talepte bulunmayacağını ifade ettiği belirtilmiştir.¹²⁹

1111 Safer'inin yirmi ikinci gününe ait diğer bir kayıta; Trabzon'da Ortahisar Mahallesi'nden Hanbeği bint Aydon adlı gayrimüslim kadın, büyük kızı Takurakya bint Arton'a olan 500 Eredi guruş borcuna karşılık bir altın boğaz kasti, bir sim akreb saat, iki sim bıçak, bir sim divit, bir sim balta, bir sim buhurdan, bir kara kılıç, bir gözeni şib kumaş, bir köhne mai çuka serhadi, bir sarmalı mankaş fizkib, bir kırmızı harir kuşağı, bir sim civan kumaşlı kuşağı, iki altın yüzük, bir altın istifian ve bir çift altın küpe satmıştır. Bu eşyaların değerlerinin 372 guruş olduğu ve 500 guruşluk borca karşılık takas edildikleri belirtilmiştir. Alacaklı Takurakya takası kabul etmiş ve eşyaların sahibi olmuştur.¹³⁰

1111 Cemaziyelahir'inin üçüncü gününe ayına ait bir kayıta; Trabzon'da Ortahisar'da Saclı Havace Mahallesi'nden olub Ruscuk kasabasında misafir iken vefat eden Derviş Beşe bin Yusuf bin Abdullah'ın mirasının, eşi Asiye bin Hüseyin'e intikal ettiği ve görünürde başka mirasçısının olmadığı belirtilmiştir. Mirasın çeyreğinin Asiye'ye ve fazlasının da beytü'l-mâl'a ait olduğu ifade edilmiştir. Asiye, ölen eşi Derviş Beşe'nin kendisine 50 guruş borcu olduğunu iddia ederek alacağını talep etmiştir. Yapılan tetkiklerde Derviş Beşe'nin Ruscuk'a giderken Asiye'ye 50 guruş borcu olduğunu ifade ettiği, şahitlerin ifadesiyle sabit görülmüş ve Derviş Beşe'nin terekesinden Asiye'ye 50 guruş ödenmesine karar verilmiştir.¹³¹

26. İş Ortaklıkları (Mudârabe) ve Faiz

İşlam hukuku riba adı altında az çok her çeşit faizi yasaklamıştır. Kur'an'da kesin olarak haram olduğu belirtilen faiz, ticarî ilişkilerin başında yer alan satım ve borç akitlerinde söz konusu olmaktadır.¹³² İşlâm dininin faizi yasaklamış olmasının kredi ilişkilerinin gelişmesini engellediği ya da en azından önünde ciddi bir engel oluşturduğu öne sürülmüştür. Ayrıca mevduat bankacılığının olmayışı da dışarıdan bakan pek çok

¹²⁹ T.Ş.S., 1864, 15/1.

¹³⁰ T.Ş.S., 1864, 25/4.

¹³¹ T.Ş.S., 1864, 34/5

¹³² Kur'an, Bakara Suresi, Ayet 275-279, Al-i İmran Suresi, Ayet 130, Rum Suresi, Ayet 39.

gözlemciyi İslam toplumlarında finans kurumlarının ve finans araçlarının varolmadığı sonucuna götürmüştür. Tefeciliğe karşı dinî nedenlerden kaynaklanan bir yasaklamanın orta çağda Akdeniz'in çevresinde hem İslâm hem de Hristiyan dünyasında egemen olduğu bilinmektedir. Ancak faiz ve tefecilik ya da Arapça deyişimiyle riba, Kur'an'da ve daha sonraki İslâm hukukunda şiddetle yasaklandığı halde, daha sonra Avrupa'da olduğu gibi, orta çağ İslam dünyasında da bu yasakların etrafından dolaşmanın çeşitli yolları bulunmuştur.¹³³ Ancak ortaçağ İslâm dünyasında bu seçenekler gelişmemiştir. Onun yerine faizli kredi işlevini görecektir başka yöntemler ya da araçlar geliştirilmiş, böylece faizli borçlanmaya gerek kalmamıştır. İslâm dini tarafından kabul edilen bu yöntemler mudâربه gibi iş ortaklıkları, borç transferleri ve kredi mektupları'dır.¹³⁴ Diğer taraftan varlığı İslâm hukukçuları tarafından uzun süre tartışılan para vakıfları da önemli bir finans müessesesidir. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin nakit para vakıflarını örfe caiz görülen menkul mallar grubuna girdiği yolundaki görüşü ile resmen desteklenince, para vakıfları Osmanlı Devleti'nin her tarafında yaygınlaşmıştır. Nakit paralar fakirlere sermaye olarak verilmiş (bidâa), ya emek sermaye şirketi (mudâربه) tarzında kar zarar usulüne göre işletilmiş ya da muamele-i şer'îye denilen usulle çalıştırılmıştır. Muamele-i şer'îye usulu bey'u'l-ine denilen ve fıkıhçılar tarafından caiz görülen bir satım akdine dayanmaktadır. Muamele-i şer'îye usulü mahiyeti itibariyle faize benzese de faiz değildir. Bu sebeple faiz tabiri değil, ribh (kâr) tabiri kullanılmıştır.¹³⁵

Osmanlı tüccarları da İslâm dünyasında klasik dönemden beri uygulanmakta olan iş ortaklıkları biçimlerini kullanmışlardır. Uzun mesafeli ticaretin finansmanında ve diğer girişimlerde en çok başvurulan yöntem, klasik İslâm'ın mudâربه adı verilen ortaklık türüydü. Bu biçimde yatırımcı, sermayesini veya ticarete konu olacak malını, bu malı sattıktan sonra ana sermayeyi geri getirecek olan bir temsilciye teslim etmekteydi. Gerçekleşen kârlar yatırımcı ile temsilci arasında daha önceden kararlaştırılan biçimde paylaşılmaktaydı. Eğer yolculuk sırasında ve iş girişiminin özelliklerinden kaynaklanan biçimde, sermayenin tümü veya bir bölümü yitirilirse, bu zararı yatırımcı karşılamaktaydı. Temsilcinin sorumluluğu kendi zaman ve emeğiyle sınırlıydı.¹³⁶ Osmanlı toplumunda da

¹³³ Bu yollardan biri olan "çifte satış modeli" için bakınız: Murat Çizakça, İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi, İstanbul, 1999, s.87.

¹³⁴ Çizakça, a.g.e., s.84.

¹³⁵ Cin-Akgündüz, a.g.e., s.42-43.

¹³⁶ Pamuk, a.g.e., s.90-91.

bu tür iş ortaklıkları uygulamaları görülmüş ve bunlar şeriye sicillerine kaydedilmiştir. Aşağıda iş ortaklıkları ile ilgili sicillere yansıyan kayıtlara ait örnekler verilmiştir.

1105 Şevval'inin beşinci gününe ait bir kayıta Trabzon'da İmaret-i Hatuniye Mahallesi'nden Yusuf Beşe bin Bayram mahkemede Elhac Süleyman bin Mehmed'i dava ederek İstanbul Kasımpaşa'da misafir iken vefat eden oğlu Elhac Süleyman'ın, vefatından bir yıl evvel mudârame yoluyla 160 Esedî gurusu Elhac Süleyman bin Mehmed'e verdiğini ve Elhac Süleyman'ın parayı bir sene imal ettiğini belirtmiştir. Yusuf Beşe, oğlu Elhac Süleyman'ın varisi olduğu için 160 Esedî gurusu ve bir senelik ribh (kâr) için 20 Esedî gurusu Elhac Süleyman bin Mehmed'den talep etmiştir. Yusuf Beşe, diğer oğlu ve vekili Hasan Çelebi eliyle 180 Esedî gurusu Elhac Süleyman bin Mehmed'den almış ve bundan sonra herhangi bir hak talep etmeyeceğini belirtince dava kaydedilmiştir.¹³⁷

1107 Cemaziyelevvel'i'nin on ikinci gününe ait bir kayıta, Anadolu'da Ekin Kazası Boyhane Mahallesi ahalisinden olup halâ Trabzon'da Meryem Ana Kilisesi'nde misafir olan Abraham veledi Gazor veledi Karabed adlı Ermeni mahkemeye başvurarak, Trabzon İskelesi Gümrüğü Mukataası Emîni Mustafa Ağa bin Hüseyin Ağa'nın bundan önce İstanbul'da Halebli Yakobcan veledi Avedi adlı Ermeni eliyle kendinden 350 Esedî gurusu borç aldığını belirtmiştir. Abraham veledi Gazor veledi Karabed, 350 Esedî gurusu ve ribhi 70 gurusu toplam 420 gurusu olarak Trabzon İskelesi Gümrüğü Mukataası Emîni Mustafa Ağa bin Hüseyin'dan talep ederek almıştır. Abraham veledi Gazor veledi Karabed, Trabzon İskelesi Gümrüğü Mukataası Emîni Mustafa Ağa'da başka bir hakkı kalmadığını belirtince dava kaydedilmiştir.¹³⁸

1108 Cemaziyelevvel'inin yirmi altıncı gününe ait diğer bir kayıta Trabzon'da Çarşı Mahallesi'nden İvaz Beşe bin Abdullah bundan dört yıl önce mudârame yoluyla Yusuf bin Abdullah'a 80 Esedî gurusu verdiğini, daha sonra 80 Esedî gurusunu geri aldığını ancak dört senede paranın işletilmesinden ortaya çıkan ribhin yarısını talep ettiğini belirterek mahkemeye başvurmuştur. Yusuf bin Abdullah ise cevabında, 80 Esedî gurusu İvaz Beşe'den emanet aldığını, mudârame yolu ile alıp işletmediğini belirtmiştir. İvaz Beşe'den iddiasını ispat etmesi için delil istendiğinde delil gösterememiştir. Yusuf bin Abdullah 80

¹³⁷ T.Ş.S., 1861, 18/1.

¹³⁸ T.Ş.S., 1862, 12/3.

Esedî gurusu mudârebe yolu ile almadığına yemin edince, mahkeme İvaz Beşe bin Abdullah'ı davadan men etmiştir.¹³⁹

1108 Şaban'ının yirmi üçüncü gününe ait başka bir kayıta; Trabzon'da Boztepe Mahallesi'nden Şahin bin Abdullah, Köhne Hamam Mahallesi'nden olup Azak denizinde boğularak ölen Alaybeyi oğlu Ali Ağa bin Hüseyin'in varislerini dava ederek, bundan 4 yıl önce Ali Ağa ve Hüseyin Ağa'ya 160 Esedi gurusu borç verdiğini, karşılığında Köhne Hamam Mahallesi'ndeki mülk menzillerini rehin aldığını daha sonra rehini teslim edip borç belgesi aldığını belirtmiştir. Şahin bin Abdullah, 160 gurusun ribhi olarak üç sene için senede 16'şar guruştan 48 Esedi gurusu Ali Ağa'dan sağlığında aldığını, geriye 112 gurusu alacağı kaldığını belirterek Ali Ağa'nın varisleri Fatıma ve Havva'dan talep etmiştir. Fatıma ve Havva ise cevaplarında asıl borcun 140 Esedi gurusu olduğunu ifade ederek Şahin bin Abdullah'tan iddiasını ispat etmelerini istemişlerdir. Yapılan tetkiklerden sonra Şahin bin Abdullah, asıl helal malının 140 Esedi gurusu olduğunu itiraf etmiş, bunun 48 gurusunu da aldığını söyleyerek geriye 92 gurusu alacağı kaldığını belirtmiştir. Bunun üzerine mahkeme, 92 gurusun Ali ve Hüseyin Ağaların muhalefatından alınarak Fatıma ve Havva tarafından Şahin bin Abdullah'a ödenmesine karar vermiştir.¹⁴⁰

1110 Safer'inin yirminci gününe ait bir kayıta aslen Kefe'de Arablar Mahallesi'nden olup Trabzon'da misafir olarak bulunan Arutan veledi Burnazağme mahkemeye başvurarak Kirkor Reis veledi Aleksandri'ye 48 gün önce 820 Esedi gurusu borç verdiğini, 820 Esedi guruştan bir defa 500 gurusu ve bir defa da 234 gurusu, toplam 734 gurusu aldığını geri kalan 86 gurusun Kirkor Reis veledi Aleksandri'den alınarak kendisine verilmesini talep etmiştir. Kirkor Reis veledi Aleksandri asıl borcun 734 gurusu, geriye kalan 86 gurusun ise riba (faiz) olduğunu belirtmiştir. Kirkor Reis'ten delil istendiğinden Trabzon sakinlerinden Mina veledi Ağya ve Safer veledi Karabet; Arutan veledi Burnazağme'nin kendilerine, 734 gurusu asıl malımdır 86 gurusu ribadır dediğini belirtmişlerdir. Mahkeme, şahitlerin ifadeleri doğrultusunda ve ribanın haram olduğunu belirterek Arutan veledi Burnazağme'yi davadan men etmiştir.¹⁴¹ Bu kayıta gayrimüslimlerin aralarındaki borç alacak ihtilaflarında Osmanlı mahkemesine başvurdukları görülmektedir. İslam hukukunda

¹³⁹ T.Ş.S., 1862, 40/5.

¹⁴⁰ T.Ş.S., 1862, 56/1.

¹⁴¹ T.Ş.S., 1863, 14/4.

ribanın yasak olması nedeniyle mahkeme fazladan istenen 86 guruşun riba olduğuna hükmederek davacıyı davadan men etmiştir.

1110 Şevval'inin dokuzuncu gününe ait diğer bir kayıta; Trabzon'da Debbaghane Mahallesi'nden Uzun Hasan Ağa bin Elhac Yunus, İstanbul'dan gemi ile Trabzon'a gelirken denizde boğularak vefat etmiştir. Uzun Hasan Ağa bin Elhac Yunus'un vasisi Ali Ağa bin Süleyman Ağa mahkemeye başvurarak Mehmed Beşe bin Derviş Beşe'yi dava etmiştir. Buna göre Uzun Hasan Ağa ile Nimbiyıkzade Süleyman Reis ortak bir gemi almışlardı. Uzun Hasan Ağa bundan 6 ay önce gemideki yarım hissesini işletmeye Mehmed Beşe'yi vekil ve reis tayin etmişti. Mehmed Beşe, Süleyman Reis ile İstanbul'dan Trabzon'a, Trabzon'dan Kırım'a ve Kırım'dan Trabzon'a üç sefer yapmışlardı. Uzun Hasan Ağa'nın yarım hissesi için 432 guruş navl ve irad hasıl olmuştu. 432 guruştan 204 Esedi guruş ile bir rub (çeyrek) gemide olan yarım hissesi nedeniyle kumanya, kulakonna, kumana ve kumnaferler için, 25 guruş da Mehmed Beşe tarafından Uzun Hasan Ağa'nın Keraku adlı gayrimüslime olan borcu verilmiştir. Kalan 11 guruş üç rub (çeyrek) Mehmed Beşe'ye gemideki reislik vekaleti mukabelesinde verilerek sulh olunmuştur. Ali Ağa bin Süleyman Ağa gemideki yarım hisseyi üzerine alarak Mehmed Beşe üzerinde herhangi bir hakkı kalmadığını beyan etmiştir. Talep üzerine dava kaydedilmiştir.¹⁴²

1110 Zilhicce'sinin yedinci gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Debbaghane Mahallesi'nden Süleyman Beşe bin Ebubekir, ortağı olan Yurdan veledi Keraku'yu dava edip, bir seneden beri 165 Esedi guruşu Yurdan ile aralarında işleterek kârını yarı yarıya paylaşmak üzere dükkanına ortak aldığını ifade etmiştir. 165 guruşun bir sene işletilmesinden 80 guruş hasıl olmuş, bunun 40 guruşu Süleyman Beşe bin Ebubekir'e, 40 guruşu da Yurdan veledi Keraku'nun hissesine düşmüştür. Süleyman Beşe bin Ebubekir, Yurdan veledi Keraku'nun dükkanın bütün kârına değil, sadece 165 guruşun kârına ortak olduğunu belirterek aralarında oluşan haklarını birbirlerine bağışlamışlardı. Ancak halâ 165 guruşun ribhinden (kârından) Yurdan veledi Keraku'ya, Cilingir Bedro eliyle 10 guruş daha verdiğini belirterek bunun araştırılmasını istemiştir. Yurdan veledi Keraku da Süleyman Beşe'nin dükkanının bütün kârına ortak olduğunu, 230 guruş ribh olduğunu ancak Süleyman Beşe'den 5 guruş beşik akçesi ve Cilingir Bedro eliyle 10 guruş ve sonra da 25 guruş toplam 40 guruş kendi hissesi için aldığını belirtmiştir. Yurdan veledi Keraku,

¹⁴² T.Ş.S., 1864, 7/4.

kendisinin Süleyman Beşe'nin tüm kârına ortak olmadığına ve 80 guruştan fazla ribh olmadığına Süleyman Beşe'nin yemin etmesini istemiştir. Süleyman Beşe'nin yemin etmesinden sonra dava kaydedilmiştir.¹⁴³

27. Borçların Mahkemece Tasdik Edilmesi

İncelenen borç alacak kayıtlarında dikkat çeken hususlardan biri de alınan borçların ve ödeme taahhütlerinin mahkemede tasdik ettirilmesidir. Osmanlı mahkemesinin bu şekilde borç alacak ilişkilerini ve ödeme taahhütlerini kayıt altına almasıyla, bugünkü anlamda noterlik işlevi gördüğünü de ifade edebiliriz. Aşağıda borçlara ve ödeme taahhütlerine ilişkin örnekler verilmiştir:

1104 Receb'inin başlarına ait bir kayıta İbrahim Çavuş Ağa elinden istikraz yoluyla 150 guruş borç alındığı belirtilmiştir. Borcun 1104 Receb ayı başından itibaren sene sonuna kadar ödenmesi şartıyla verildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Borcun kim tarafından alındığı kayıta belirtilmemiştir.

1103 Receb'inin ilk gününe ait diğer bir kayıta bir kadının eşi Molla Mehmed'den karz yoluyla 200 Esedî guruş borç aldığı ve karşılığında da kendi evini Molla Mehmed'e rehin verdiği belirtilmiştir. 200 Esedî guruşun ödendiğinde verilen borç belgesinin yırtılacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁵ Borç alan kadının ismi kayıta belirtilmemiştir.

1100 Rebiülahir'inin on beşinci gününe ait bir kayıta Dişli Simyon adlı gayrimüslim elinden karz-ı hasen yoluyla 500 Esedî guruş borç alındığı, borcun 1100 Rebiülahir'inin on beşinci gününden başlayıp sene sonuna kadar ödeneceği taahhüt edilmiştir. Borç ödendiğinde borç belgesinin yırtılacağı belirtilmiştir.¹⁴⁶ Borcu alan kişinin adı kayıta belirtilmemiştir.

1110 Zilhicce'sinin dördüncü gününe ait başka bir kayıta Erzurumlu Mollazade İbrahim Efendi Trabzon sakinlerinden Solakzade Süleyman Ağa'ya karz yoluyla 1520

¹⁴³ T.Ş.S., 1864, 19/2.

¹⁴⁴ T.Ş.S., 1862, 45/2.

¹⁴⁵ T.Ş.S., 1862, 45/3.

¹⁴⁶ T.Ş.S., 1864, 147/5.

guruş verdiğini belirtmiştir. Süleyman Ağa, borcun yarısını sicil kaydından itibaren on beş gün içinde, diğer yarısını da bir ay sonra ödeyeceğini ifade etmiştir. Süleyman Ağa, kayını Mehmed Ağa bin Abdurrahman Ağa'yı borcuna kefil göstermiştir.¹⁴⁷

28. Borç İddiaları

Borç alacak ilişkileri ile ilgili kayıtların incelenmesinde görülen bir husus da borç iddiaları ve bu iddiaların mahkemede ne şekilde neticelendiğidir. Borç alacak ilişkileri ile ilgili 79 adet kaydın 4 adedinde alacak iddiasında bulunulmuş, ancak davacılar alacaklarını ispat edemeyince mahkeme tarafından davadan men edilmişlerdir. Aşağıda bu borç iddiaları ile ilgili tespit edilen kayıtlar verilmiştir.

1107 şaban'ının onuncu gününe ait bir kayıttan Trabzon'da Yenicuma Mahallesi'nden Esir Mehmed Beşe bin Mahmud dayısının hanımı Saliha bint Osman'ı mahkemeye vererek Muhyiddin Mahallesi'nde hududları belli bir bab beyt-i sufli, bir kiler, bir ambar, meyveli ve meyvesiz ağaçları olan mülkün babası Mahmud bin Abdullah mülkiyetinde iken babasının vefatıyla annesi Rabia bint Murad ile kız kardeşi Melek Hatun'a ve kendisine intikal etmişken Saliha'nın kocası, kendilerinin dayısı olan şatır Hasan Ağa bin Murad mlk zaptederek kız kardeşi Melek Hatun'u ve annesi Rabia Hatun'u dışarı atmıştı. Esir Mehmed Beşe esirlikten kurtulup geri döndüğünde dayısı şatır Hasan Ağa ve annesi Rabia Hanım vefat etmişti. Bunun zerine Esir Mehmed Beşe mülkün kendisine ve kız kardeşi Melek Hatun'a verilmesi için Saliha'yı dava etmiştir. Saliha ise cevabında mülkün Melek Hatun ve Esir Mehmed Beşe'nin babası Mahmud'un olduğunu kabul etmiş ancak Mahmud'un kendi kocası şatır Hasan'a 250 Eredi guruş borcu olduğunu ve Melek Hatun ile Rabia Hanım'ın mlk 100 guruş mukabelesinde şatır Hasan'a verdiklerini, şatır Hasan'ın da kendisine borcu olduğunu belirterek bu borca karşılık mülke el koyduğunu ifade etmiştir. Esir Mehmed Beşe ve Melek Hatun tüm bu iddiaları reddedince Saliha'dan iddialarını ispat etmesi ve delil göstermesi için mühlet verilmiş, verilen mühlet sresinde Saliha iddialarını ispat edemeyince zikredilen mülklerin Esir Mehmed Beşe ve kardeşi Melek Hatun'a verilmesi mahkemece uygun görülmüş ve Saliha'ya tenbih edilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁷ T.ř.S., 1864, 148/5.

¹⁴⁸ T.ř.S., 1862, 45/2.

1107 Ramazan'ının on dokuzuncu gününe ait bir kayıta; Trabzon'da Kala-i Kule Mahallesi'nden Mehmed Ağa bin Gazanfer, bundan on yıl önce Süleyman Ağa bin Ali'ye Edirne'de Beylikçayırı'nda 120 Esedi gurusu istikraz yoluyla borç verdiğini ve karşılığında borç belgesi aldığını ve Süleyman Ağa'nın borcunu ödemediğini belirterek mahkemeye vermiştir. Süleyman Ağa bu iddiaya cevabında 120 Esedi gurusu borç aldığını ancak Edirne'den Trabzon'a geldiklerinde kendi odasında borcunu Mehmed Ağa'ya verdiğini, borç belgesini istediğinde de Mehmed Ağa'nın belgeyi kaybettiğini ve birkaç defa belgeyi tekrar istediğinde aynı şeyi söylediğini ifade etmiştir. Yapılan tetkiklerde Boztepe Mahallesi'nden Hasan Bey bin Ali ve Saçlı Havace Mahallesi'nden Ebubekir Bey bin Mehmed, Süleyman Ağa'nın borcunu ödediğini, borç belgesini istediğinde Mehmed Ağa'nın borç belgesini kaybettiğini söyleyerek Süleyman Ağa lehine şahitlik etmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme, Süleyman Ağa'nın borcunu ödediğine hükmederek Mehmed Ağa'nın iddiasını reddederek davadan menetmiştir.¹⁴⁹

1107 Zilhicce'sinin dokuzuncu gününe ait bir kayıta Trabzon Eyaleti'ne tabi Rize kazasında Yaşban Mahallesi'nden eski Gümüşhane Emni İbrahim Bey bin Selam bin Abdurrahman, vekili Hasan Çavuş bin Mehmed Ali aracılığı ile Hadimi oğlu da denilen Bağdesar veledi Armiye adlı gayrimüslimi dava ederek bazı eşyalarının Bağdesar'da olduğunu belirtmiş ve eşyalarını talep etmiştir. Gümüşhane Emni İbrahim Bey İstanbul'da Şatır Ömer Çelebi bin Hüseyin Efendi'de emanet olarak duran bir altın kılıç ve otuz bir yaftalı kayışlı yüz altmış üç dirhem bir altın kuşak, yüz yirmi dirhem ? , iki çift altın bilezik, bir dirhem bir altın perişan ve üçer ayaklı altı lal taşı, göbeği birer elmas taşlı bir çift altın küpe ve kayışıyla iki vukiyye üç yüz dirhem iki gümüş raht-ü tas tabir olunur bir kumaş ve bir anber ve mağfuri bir sarı kaseyi vekalet verdiği Bağdesar'ın almasını istemişti. Daha sonra İbrahim Bey bu eşyaları vekalet verdiği Hasan Çavuş'un Bağdesar'dan almasını talep etmiştir. Eşyalar Bağdesar'dan istendiğinde Bağdesar, eşyaları Ömer Çelebi'den aldığını, eşyaların bir kısmını İbrahim Bey'in Rize'de Arpa Emni olan diğer İbrahim'e verdiğini, eşyaların bir kısmıyla İbrahim Bey'in elhac Osman adlı kişiye olan borcunu kendisi verdiğini, eşyaları bu borca karşı rehin tuttuğunu ve bu rehin tuttuğu emanet eşyaların kaybolduğunu ve Hasan Çavuş'un da eşyaları almaya vekil olmadığını beyan etmiştir. Mahkeme tarafından yapılan tetkiklerde Hasan Çavuş'un Eski Gümüşhane Emni İbrahim Bey'in vekili olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra Bağdesar zımni eşyaların

¹⁴⁹ T.Ş.S., 1862, 21/1.

kendinde olduğunu ancak İbrahim Bey'in kendisine olan borcuna karşılık rehin tuttuğunu belirtmiştir. Davanın seyrinde Bağdesar zimmi eşyaların İbrahim Bey'in mülkü olduğunu itiraf etmiş ve eşyaları Hasan Çavuş'a teslim etmiştir. Bağdesar veledi Armiye'nin borç iddiasının doğru olmadığı anlaşılmıştır.¹⁵⁰

1110 Receb'inin ikinci gününe ait bir başka kayıta; Trabzon İskenderpaşa Mahallesi'nden Süleyman Beşe bin Mustafa ve eşi Fatıma bint Ali, damatları Ömer Efendi bin Ali'de alacakları olduğunu iddia ederek dava etmişlerdir. Vefat eden Saliha bint Mustafa'nın (iddia sahiplerinin kızı) veraseti kocası Ömer Efendi ile oğulları İbrahim, Mehmed, Osman, ve kızı Emine'nin yanında kendilerine intikal ettiğini belirtmişlerdir. Süleyman Beşe, damadı Ömer Efendi'nin kendilerine düşen hisseler ile birlikte Ömer Efendi'ye 85 Esedi gurusu istikraz yoluyla borç verdiğini, Ömer Efendi'nin borcu geri ödemediğini iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Bu iddia karşısında yapılan tetkiklerde Ömer Efendi'nin eşi Saliha'nın mirasından olan hisselerini Süleyman Beşe ve Fatıma'ya verdiği ve Süleyman Beşe'den 85 Esedi gurusu borç almadığı Mustafa Çelebi bin Murteza, İbrahim Beşe bin Mustafa ve Mehmed Çelebi bin Abdülbaki adlı kişilerin şahitlikleriyle de ispat edilince Süleyman Beşe ve Fatıma'nın iddiaları reddedilmiş ve mahkemece davadan men edilmişlerdir.¹⁵¹

29. Elli Yıllık Dönemde (1650-1700) Trabzon'da Borç Alacak İlişkileri

İnan'ın, Trabzon Şer'iyeye Sicillerine göre 17. yüzyılın ortalarında Trabzon ve çevresinde borç alacak ilişkileri üzerine yaptığı çalışmasında; şehirdeki borç alacak ilişkilerinin büyük ölçüde Müslümanlar etrafında yoğunlaştığı, parayı kontrol ettikleri ancak bunu kapalı bir toplum anlayışına çevirmeyip gayrimüslimlere açık oldukları, onlara borç alıp vermede bir sıkıntı duymadıkları, askeri kesimin ekonomik durumunun pek iyi olmadığı ve belli bir para darlığından bahsedilmektedir.¹⁵² Bu bölümde İnan'ın, 17. yüzyılın ortaları için yaptığı değerlendirmelerin, 17. yüzyıl sonunda da devam edip etmediği veya herhangi bir değişiklik olup olmadığı üzerinde bazı tespitler yapılacaktır. Öncelikle 17.yy. ortalarına ait Trabzon'da borç alacak ilişkileri ilgili genel verileri ortaya koymak faydalı olacaktır.

¹⁵⁰ T.Ş.S., 1862, 29/2.

¹⁵¹ T.Ş.S., 1863, 23/2.

¹⁵² Kenan İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", *İslamiyat Cilt II* (1999), s.91-109.

Tablo: 11

Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ndeki Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları

Trabzon Şer'iyeye Sicil No	Sicillerdeki Toplam Kayıt Sayısı	Sicillerdeki Borç Alacak Kayıtları	Toplam Kayda Oranı
1831	1231	50	%4
1832	888	63	%7
1833	1082	52	%4,8
1834	688	25	%3,6
1835	767	41	%5,3
TOPLAM	4656	231	%4,9

Kaynak: İNAN, 1999, s.95.

İnan, 1831, 1832, 1833, 1834 ve 1835 nolu Trabzon şer'iyeye sicillerini incelemiştir. Bu siciller Hicri 1058-1066 / Miladi 1648-1656 yılları arasını içermektedir. 1831 nolu sicilde toplam 1231 adet kayıttan 50 adedi (%4), 1832 nolu sicildeki 888 kaydın 63 adedi (%7), 1833 nolu sicildeki 1082 kaydın 52 adedi (%4,8), 1834 nolu sicildeki 688 kaydın 25 adedi (%3,6) ve 1835 nolu sicildeki 767 kaydın 41 adedi (%5,3) borç alacak kayıtdır. Bu 5 sicildeki toplam 4656 kaydın 231 adedi (%4,9) borç alacak münasebetleri ile ilgili kayıtlardır.

Tablo : 12

1693-1700 Yılları Arasında Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Ait Toplam Kayıt Sayıları, Sicil Başına Düşen Borç-Alacaklarla İlgili Kayıt Sayıları ve Bunların Sicil Başına Oranları

Trabzon Şer'iyeye Sicil No	Toplam Kayıt Sayısı	Borç-Alacak Kayıtları	Toplam Kayda Oranı
1861	782	20	%2,5
1862	858	29	%3,3
1863	615	7	%1,1
1864	712	23	%3,2
Toplam	2967	79	%2,6

Kaynak: T.Ş.S., 1861,1862,1863,1864

1693-1700 yıllarına ait 1861, 1862, 1863, 1864 nolu Trabzon Şer'iyeye Sicilleri incelendiğinde; 79 adet kaydın borç alacak ilişkileri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. 1861 nolu sicildeki toplam 782 kayıttan 20 adedi (%2,5), 1862 nolu sicildeki 858 kayıttan 29 adedi (%3,3), 1863 nolu sicildeki 615 kayıttan 7 adedi (%1,1) ve 1864 nolu sicildeki 712 kayıttan 23 adedi (%3,2) borç alacak ilişkilerine ait kayıtlardır. Bu 4 sicildeki toplam 2967 kaydın 79 adedi (%2,6) borç alacak ilişkileri ile ilgilidir.

Bu iki dönem dikkate alındığında mahkemeye intikal eden borç alacak ilişkilerini içeren kayıtların genel kayıt sayılarına oranında önemli bir düşüş olduğu gözlenmektedir. 1648-1656 arasındaki 8 yıllık süreçte mahkemeye 231 adet borç alacak davası intikal etmiş iken, 1693-1700 arasındaki 7 yıllık süreçte borç alacakla ilgili dava sayısı 79'a düşmüştür. Para ilişkileri ile ilgili bu durumun Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki genel ekonomik durumuyla doğru orantılı olduğu söylenebilir. 17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı para birimi Akçe sürekli değer kaybetmiş, 17. yüzyılın ikinci yarısı ve sonlarına doğru piyasalar kalp paralar ve yabancı paraların istilasına uğramıştı. Borç alacak ilişkilerine ait kayıt sayılarındaki bu düşüş, piyasalardaki belli bir para darlığının ve borç alıp vermede toplumdaki bir güvensizliğin işareti olabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Tespit edilen kayıtlardan hareketle, bu kayıtların azlığı ve çokluğu hakkında bir hüküm verebilmek güçtür. Borç kayıtlarının azlığı veya seyrekliği borcun az alındığını göstermez. Çoğu kayıtlar borcun ödenmemesi üzerine çıkan ihtilaflar sonucu mahkemeye gidildiğini göstermektedir. Bu da ancak ihtiyaç halinde alacağı teminat altına almak veya borcun ödenmesini sağlamak için insanların mahkemeye başvurduğunu göstermektedir. Diğer taraftan şer'iyeye mahkemesinin reisi olan kadının insanlar arasındaki ilişkileri denetlemek gibi bir vazifesi olmayıp, insanların meseleleri getirmeleri halinde bunlara çözüm bulmakla görevli olduğunu belirtmek gerekir.¹⁵³

17. yüzyılın ikinci yarısı için değerlendirmeye alınan bir husus da borç alacak ilişkilerinde Müslim ve gayrimüslimlerin rolüdür. 1648-1656 yılları arasında Trabzon'da mahkemeye intikal eden 231 adet borç alacak münasebetinin 165'inin (%71) Müslümanların kendi aralarında, 26 adedinin (%11) gayrimüslimlerin kendi aralarında

¹⁵³ Osmanlı Devleti'nde Kadı, Yargı Görevleri, Taşra Yönetimindeki Rolü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı, Ankara, 1994.

gerçekleştiği, 37 adedinde (%16) Müslümanların gayrimüslimlere borç verdiği, 3 adedinde de (%1) gayrimüslimlerin Müslümanlara borç verdiği görülmektedir.¹⁵⁴ 1693-1700 yılları arasında Trabzon'da mahkemeye intikal eden 79 adet borç alacak münasebetinin 42'sinin (%66) Müslümanların kendi aralarında, 7 adedinin (%11) gayrimüslimlerin kendi aralarında, 5 adedinde (%7,5) Müslümanların gayrimüslimlere borç verdiği, 9 adedinde (%14,5) gayrimüslimlerin Müslümanlara borç verdiği görülmektedir. Bu kayıtlar incelendiğinde 17. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve çevresinde para hareketliliğinin büyük ölçüde Müslümanlar tarafından kontrol edildiği ifade edilebilir. Diğer taraftan Trabzon ve çevresindeki borç alacak münasebetlerinde Müslümanlar hakim durumda olmalarına rağmen, bu durumu kapalı bir toplum anlayışına çevirmeyip şehir ve çevresinde yaşayan gayrimüslimlere açık oldukları, onlara borç vermede ve onlardan borç almada bir sıkıntı duymadıkları söylenebilir. 17. yüzyılın ortaları için tespit edilen durumun 17. yüzyıl sonları için de geçerli olduğu ifade edilebilir.

1648-1656 yılları arasında Trabzon ve çevresindeki borç alacak münasebetleri ile ilgili 231 adet kaydın 25 adedinin (%10,82) mülk rehin gösterme yolu ile borçlanmaya ait olduğu görülmektedir.¹⁵⁵ 1693-1700 yılları arasındaki borç alacak münasebetleri ile ilgili 79 adet kaydın ise 5 adedinin (%6,3) mülk rehin gösterme yoluyla borçlanmaya ait olduğu görülmektedir.¹⁵⁶ Borç alacak ilişkileri ile ilgili diğer değerlendirmeler de dikkate alınarak insanların mülklerini borç karşılığı göstermeleri gibi oldukça riskli bir tarzı tercih etmeleri belli bir para darlığı ihtimalini de gündeme getirebilir.

17. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve çevresinde borç alacak münasebetleri ile ilgili önemli bir husus da borçların ödenmesi ile ilgilidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus alınan borçların vaktinde ödenip ödenmediğidir. 1648-1656 yılları arasında Trabzon ve çevresinde borç alacak ilişkileri ile ilgili 231 kaydın 76 adedinde (%32) borcun muhalefattan ödendiği görülmektedir.¹⁵⁷ 1693-1700 yılları arasında ise Trabzon ve çevresinde borç alacak ilişkileri ile ilgili 79 kaydın 22 adedinde (%28) alınan borçlar muhalefattan ödenmiştir.¹⁵⁸ Diğer bir ifadeyle borçlu olan kişiler sağlıklarında borçlarını

¹⁵⁴ İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", s.98.

¹⁵⁵ İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", s.102.

¹⁵⁶ T.Ş.S., 1862, 12/7, 45/3, 50/1, 56/1; 1864, 38/1.

¹⁵⁷ İnan, "Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", s.102.

¹⁵⁸ T.Ş.S., 1861, 10/4, 13/2, 22/5, 34/6; 1862, 3/6, 12/7, 13/3, 25/2, 38/1, 50/1, 56/1; 1863, 15/4, 16/3, 23/1; 1864, 7/3, 12/1, 12/2, 34/5, 38/1, 38/2, 45/3, 56/1.

ödeyememişler, borçları ya geriye kalan mülklerinden ya da mirasçıların borçları üstlenmeleri suretiyle ödenmiştir. Borçların ödenmesi ile ilgili bir diğer husus da borçluların borçlarını tam olarak ödeyip ödemediği veya öderken zorluk çıkarıp çıkarmadığıdır. 1648-1656 yılları arasındaki Trabzon ve çevresinde borç alacak ilişkileri ile ilgili 231 adet kaydın 21 adedinde (%9), 1693-1700 yılları arasındaki borç alacak ilişkilerine ait 79 kaydın 11 adedinde (%14), dava sonucunda sulha ulaşılarak borcun ödendiği görülmektedir. Bu kayıtlar para açısından borcunu ödemediği güçlüğ çeken veya belli bir müddet zarfında borcunu ödemeyen kişilerin genellikle daha düşük bir miktar üzerinden borçlarını ödemeleri ve alacaklının da bu durumu kabul ettiğini göstermektedir. Yine 1693-1700 yılları arasındaki borç alacak ilişkilerine ait 79 kaydın 5 adedinde borcun mülk satışı ile¹⁵⁹ 3 adedinde de borcun takas yoluyla ödendiği görülmektedir.¹⁶⁰ Borçların muhalefattan, sulh yolu, mülk satışı veya takas ile ödenmesinin tüm borçlar içerisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Alınan borçların sağlıklarında ödenememesi veya daha düşük bir miktardan ödenmesi, mülk satışı ve takas yolu ile ödenmesi çeşitli sebeplerle var olan belli bir para darlığı ihtimalinin de göstergesi olabilir.

İncelenen sicillerden hareketle 17. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve çevresinde yönetici kesim ve şehir ileri gelenlerinin borçlanma temayülleri ve ekonomik durumu hakkında da bazı değerlendirmeler yapılabilir. 1648-1656 yıllarına ait borç alacak kayıtlarına bakıldığında 231 kaydın 78 adedinde (%33) Trabzon ve çevresindeki yönetici kesimin kimi zaman iki taraflı kimi zaman da tek taraflı olarak borç alacak münasebetleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu 78 adet kaydın 68'inde (%87) askeri kesime mensup kişilerin borç alan kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu sonuç yanıltıcı olmamalıdır. Çünkü bu 78 adet kaydın 41'inde (%52) askeri sınıfın kendi aralarında borç alıp verdikleri görülür. Askeri kesimin, askeri olmayan kesime borç verip vermediğine bakıldığında bunun 5 adet olduğu, bunların 3 adedinin de gayrimüslimlere verildiği görülmektedir.¹⁶¹ 1693-1700 yıllarına ait borç alacak kayıtlarına bakıldığında 79 adet kaydın 39 adedinde (%49) Trabzon ve çevresinde yönetici kesimin borç alacak münasebetleri içinde yer aldığı tespit edilmiştir.¹⁶² Bu 39 kaydın 27 adedinde (%70) askeri

¹⁵⁹ T.Ş.S., 1861, 59/1; 1862, 13/6; 1864, 38/2, 45/3, 56/1.

¹⁶⁰ T.Ş.S., 1862, 46/1; 1864, 25/4, 62/1.

¹⁶¹ İnan, "Trabzon Şer'îye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", s.104.

¹⁶² T.Ş.S., 1861, 7/3, 10/4, 13/2, 22/5, 23/1, 23/4, 24/4, 34/6, 34/7, 47/5, 48/2, 52/6, 53/5, 59/1; 1862, 8/5, 12/3, 12/7, 21/1, 42/3, 45/2, 46/1, 49/1, 53/1, 56/1, 63/3, 68/1, 99/2, 121/9, 129/1, 133/1; 1863, 4/3, 65/5; 1864, 7/4, 15/1, 56/1, 62/1, 62/2, 146/2, 148/5.

kesime mensup kişilerin borç alan taraf olduğu belirlenmiştir. Yine bu 39 kaydın 16 adedinde (%41) askeri kesimin birbirleri arasında borç alıp verdikleri, 3 kayıta askeri kesimin askeri olmayan kesime borç verdiği, bunların 2 adedinin de gayrimüslimlere verildiği görülmektedir. Bu kayıtlar dikkate alındığında 17. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve çevresindeki yönetici kesimin borçlanma temayülünün önemli miktarlarda olduğu ve ekonomik durumunun pek iyi olmadığı ifade edilebilir. Borç alan kişiler arasında Trabzon Valisi, Trabzon Cizyedarı ve Trabzon İskelesi Gümrüğü Emni gibi Trabzon'un birinci derecede yöneticilerinin olması bu ihtimali daha da güçlendirmektedir. Yine askeri kesime mensup bazı kişilerin yüksek borç yüküyle vefat ettikleri, borçlarını sağlıklarında ödeyemedikleri ve bu borçların muhalefatlarından ödendiği tespit edilmiştir. Bu durum da askeri kesimin 17. yüzyılın ikinci yarısında belli bir mali güçlük içerisinde olduğunu gösterebilir. Aynı zamanda bu durum para darlığının bir başka işareti olarak görülebilir.

17. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon ve çevresinde kadınların da borç alacak ilişkilerinde önemli bir yere sahip olduğu incelenen sicil kayıtlarında görülmektedir. 1648-1656 yılları arasındaki 231 adet borç alacak kaydının 33'ünde (%14,28) kadınların borç alan veya veren taraf olduğu görülmektedir. Bu kayıtların 28 adedinde (%12,12) borç alacak münasebeti Müslüman kadınlar arasında, 5 adedinde (%2,16) ise borç alacak ilişkisinin bir tarafında gayrimüslim kadın olduğu görülmektedir. Bu kayıtların 17 adedinde kadınlar alacaklı durumda, 5 kayıta kadınlar doğrudan borçlu ve 8 kayıta da kadınlar kocalarının vefatıyla kendilerine intikal eden borçları veya şahsen kocalarının borçlarına kefil olmalarıyla ödenmeyen borçları ödedikleri tespit edilmiştir. Bu kayıtların 3 adedinde de borç alacak münasebetleri kadınlar arasında cereyan etmiştir. Yine bu 33 kaydın 19'u (%57) karı koca arasında çeşitli sebeplerle meydana gelmiş borç alacak münasebetleri ile ilgilidir.¹⁶³ 1693-1700 yılları arasındaki 79 adet borç kaydının 11'inde (%14) kadınların borç alan veya veren taraflardan biri olduğu belirlenmiştir.¹⁶⁴ Bu kayıtların 10 adedinde taraflardan birinin Müslüman kadınlar olduğu, 1 adedinde de gayrimüslim kadınlar olduğu görülmüştür. Bu 11 kaydın 10 adedinde kadınlar alacaklı durumdadır. Kayıtların 7'sinde (%77) borç alacak ilişkileri karı koca arasında, 1 kayıta

¹⁶³ İnan, "Trabzon Şer'îye Sicilleri'ne Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç Alacak İlişkileri", s.107-108.

¹⁶⁴ T.Ş.S., 1861, 52/6, 57/3, 62/1; 1862, 3/6, 14/3, 50/1, 53/1; 1864, 12/1, 15/1, 25/4, 34/5.

anne oğluna, 1 kayıta kadın erkek kardeşine, 1 kayıta anne kızına, 1 kayıta da kadın başka bir erkeğe borç vermiştir. 17. yüzyılın ikinci yarısına ait tüm bu kayıtlar dikkate alındığında Müslüman ve gayrimüslim kadınlar arasındaki sayı farkı genel olarak Müslümanların borç alacak ilişkilerindeki üstünlükleri ile paralellik arz etmektedir. Diğer taraftan bu kayıtlar kadınların belli bir mali güce sahip olduklarını, borç alacak ilişkileri içinde direkt ya da dolaylı olarak yer aldıklarını göstermektedir. Yine kadınların aile içinde kocalarına, erkek kardeşlerine ve oğullarına borç verdikleri ve onların borçlarına kefil oldukları görüldüğünden bu tür ilişkilerin aile içinde tabii karşılandığı sonucuna varılabilir. Kadınların kocalarından alacaklarının çoğunlukla kocaları öldükten sonra ortaya çıkması ve alacaklarını kocalarının muhalefatından almaları çeşitli sebepler yanında bu dönemde belli bir para darlığının da işareti olabilir.

17. yüzyılda Trabzon ve çevresinde borç alacak münasebetlerinde Müslümanların hakim durumda olduğunu para hareketliliğini Müslümanların kontrol ettiğini ve bu dönemde belli bir para darlığı olduğunu destekleyen başka çalışmalar da mevcuttur. Ronald Jennings'in Maçka üzerinde yaptığı ve bir kısmında 1560-1640 yılları arasında bu kazadaki borç alacak ilişkilerini incelediği çalışmasında vardığı sonuçlara göre bu yıllar arasında Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nde Maçkalıların taraf olduğu 27 adet borç kredi ilişkilerine ait kayıt olup, bu faaliyetler Maçka'nın mütevazî ekonomisi için oldukça önemli durumdadır. 27 kaydın 18'inde Müslümanlar zimmilere, 3 kayıta zimmiler Müslümanlara kredi verirken, 5 kayıta zimmiler arasındaki ve 1 kayıta da Müslümanlar arasındaki kredi borç münasebetlerine rastlanmıştır. Jennings, Müslümanların zimmilere çok sayıda kredi vermelerini, Müslümanların daha fazla gelire sahip olmalarına ve kazadaki yakın ekonomik ilişkilere bağlamaktadır. Yine Jennings Maçka'da az da olsa bir para darlığından bahsetmektedir.¹⁶⁵

Jennings bir başka çalışmasında ağırlıklı olarak Kayseri Şer'iyeye Sicilleri'ni inceleyerek, Karaman, Amasya ve Trabzon Şer'iyeye Sicilleri'nden de birer örnekle desteklediği 1600-1625 yılları arasında borç kredi münasebetleri ile ilgili 1400 kaydı dikkate almıştır. Bu çalışmasında Kayseri'de para kredi ilişkilerinde Müslümanların önde olduklarını

¹⁶⁵ Ronald Jennings, "The Society and Economy of Maçka in the Otoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640", *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Otoman Society*, Ed. By Anthony Bryer and Heath Lowry, Washington, 1986, s.129-154.

belirtmiştir. Diğer taraftan gayrimüslimlerin de ticaret hayatında rol aldıklarını ve kredi kullandıklarını ifade etmiştir.¹⁶⁶ Bu çalışmalarda varılan bir kısım sonuçlarla 17. yüzyılın ikinci yarısı için ifade ettiğimiz Müslümanların para hareketlerini kontrol ettiği, ancak bunu kapalı bir toplum anlayışına çevirmeyip gayrimüslimlerle borç alacak münasebetlerinde buldukları görülmektedir.

¹⁶⁶ Jennings, "Loan and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records The Sharia Court of Anatolian Kayseri", **JESHO**, Vol 16 (1973), s.215.

3. SONUÇ

1693-1700 yılları arasını kapsayan 4 adet Trabzon şeriye sicili incelendiğinde 2967 kayıt tespit edilmiş bunların da 79 adedinin borç alacak ilişkileri ile ilgili olduğu görülmüştür. Bu kayıtlardan elde edilen bilgiler değerlendirilmiş ve 17.yy başları ve ortaları için Trabzon'da para ve kredi ilişkileri ile ilgili araştırmalar yapan İnan ve Jennings gibi tarihçilerin çalışmalarıyla karşılaştırılmıştır.

17.yy başlarından itibaren Osmanlı para birimi akçenin değer kaybının yüzyılın sonunda doruk noktasına ulaştığı, Osmanlı para piyasalarının yabancı paraların istilasına uğradığı ve borç alacak ilişkilerinde akçenin pek kullanılmadığı görülmektedir. Borç alacak ilişkileri çoğunlukla Hollanda Esedi gurusu ile yapılmaktadır. 1 kayıta Polonya Zolata'sına rastlanmıştır. Diğer taraftan yeni Osmanlı gurusu da kullanılmaktadır. Piyasada birkaç para çeşidinin olması borç alacak ilişkilerinde belli bir güvensizliğe yol açtığı düşünülmektedir.

Osmanlı para piyasalarındaki istikrarsızlık ve genel ekonomik durumun da pek iyi olmayışı, toplumun borçlanma ve borç ödemelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde insanların mülk rehin gösterme (5 adet) ve belli bir vade ile (4 adet) borçlandıkları görülmektedir. Borç alacak ilişkilerinde en hassas nokta şüphesiz borcun ödenmesidir. Çalışmamızda, borçluların önemli bir kısmı borçlarını sağlıklarında ödeyememişlerdir (22 adet). Borçlar, ya geriye kalan miraslarından ya da mirasçıların borçları üstlenmeleri suretiyle ödenmiştir. Alınan borçları bir kısmı da sulh (11 adet), mülk satışı (5 adet) ve takas (3 adet) yöntemleriyle ödenmiştir. Bütün bu durumlar piyasalarda mevcut olan belli bir para darlığının işareti olarak düşünülmektedir.

Borç alacak ilişkilerinin büyük bir çoğunluğu Müslümanlar arasında gerçekleşmiştir (42 adet). Para hareketliliği büyük ölçüde Müslümanların kontrolündedir. Müslümanların gayrimüslimlere borç verdikleri (5 adet) ve onlardan borç aldıkları da (9 adet) kayıtlarda mevcuttur. Borç alacak ilişkilerinde Müslümanlar hakim durumda olmalarına rağmen, bu

durumu kapalı bir toplum anlayışına çevirmeyip şehir ve çevresinde yaşayan gayrimüslim unsurlara açık olmuşlar, onlara borç vermede ve onlardan borç almada bir sıkıntı duymamışlardır.

Trabzon ve çevresindeki yönetici kesim ve şehir ileri gelenleri borç alacak ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır (39 adet). Bu kesimin genellikle kendi aralarında borç alıp verdikleri (16 adet) görülmektedir. Borç alan kişiler arasında Trabzon Valisi, Trabzon cizyedârı ve Trabzon İskelesi Gümrüğü emini gibi şehrin birinci dereceden yöneticileri de bulunmaktadır. Yönetici kesime mensup bazı kişiler, yüksek borç yüküyle vefat etmiş, ve borçları terekelerinden ödenmiştir. Tüm bu durumlar yönetici kesimin ekonomik durumunun pek iyi olmadığını ve belli bir mali güçlük içerisinde olduklarını düşündürmektedir.

Toplumsal hayatın önemli bir kesimini oluşturan kadınlar borç alacak ilişkilerinde de önemli bir yere sahiptiler. Bu dönemde kadınların belli bir mâli güce sahip olduklarını ve borç alacak ilişkilerinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer aldıklarını görmekteyiz (11 adet). Kadınlar, aile içinde eşlerine (7 adet), erkek kardeşlerine (1 adet), oğullarına (1 adet) borç vermişler ve onların borçlarına kefil olmuşlardır. Çocuklarına vasi tayin edilen kadınlar, onlar adına ekonomik faaliyetleri yürütmüşlerdir. Alacaklarını bazen kendileri, bazen de kendilerine yine bir kadın vekil tayin ederek, talep etmişlerdir. Bu şekilde kadınlar gündelik hayatın içerisinde yer almışlardır.

İslam Hukukunun faizi yasaklamış olması nedeniyle Osmanlı toplumunda faizli kredi ilişkileri gelişmemiştir. Bunun yerine faizli kredi işlevini görecektir başka yöntemler ve araçlar geliştirilmiş, böylece faizli borçlanmaya gerek duyulmamıştır. Çalışmamızda büyük çoğunlukla mudârebe türü iş ortaklıklarına (7 adet) rastlanmıştır. Mudârebe yolu ile verilen borçlar ile kurulan iş ortaklıklarından elde edilen kârlar hissedârlar arasında paylaşılmış, mudârebe yolu ile verilmeyen borçlarda istenen fazlalık faiz kabul edilerek, mahkeme tarafından reddedilmiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

Trabzon Şeriye Sicilleri,

Sicil No: 1861,1862,1863,1864

b. Kitaplar

AKGÜNDÜZ, Ahmet : Şeriye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 1989.

AKGÜNDÜZ, Ahmet
CİN, Halil : Türk Hukuk Tarihi, Cilt 2, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.

BOSTAN, Hanefi : 15 ve 16. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat, TTK Yayınları, Ankara, 2002.

ÇİZAKÇA, Murat : İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

DEVELLİOĞLU, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 1995.

ERDOĞAN, Mustafa : Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.

- EVLYYA ÇELEBİ : Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- GOLOĞLU, Mahmut : Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar, Serander Yayınları, Trabzon, 2000.
- İNALCIK, Halil : Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı (1300-1600), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- _____ : Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- _____ : Söğüt'ten İstanbul'a, İmge Yayınları, Ankara, 2000.
- KARAMAN, Hayrettin : Anahatlarıyla İslam Hukuku, Cilt 3, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993.
- KURAN-I KERİM : 2/275-279, 3/130, 30/39.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. : Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Yayınları, İstanbul, 1993.
- LOWRY, Heath : Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ORTAYLI, İlber : Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994.
- PAKALIN, Mehmet Zeki : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.

- PAMUK, Şevket : Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- TUĞLACI, Pars : Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- TURAN, Osman : Selçuklular Zamanında Türkiye, Boğaziçi Yayınları İstanbul, 1996.

c. Makaleler

- AKGÜNDÜZ, Ahmet : “Osmanlı Devletinde Adli Teşkilat ve Yargılama Usulleri, **Yeni Türkiye**, Cilt 10 (1996) ss.966-991
- APAYDIN, H. Yunus : “Karz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul, 2001, ss.520-525.
- AYGÜN, Necmettin : “18. Yüzyılda Trabzon'un Ticari Yapıları”, Trabzon ve Çevresi Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, ss.249-272.
- AYDIN, Mehmet Akif : “Deyn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul, 1994, ss.266-268.
- BARDAKOĞLU, Ali : “Hak”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 15, İstanbul, 1997, ss.139-151.
- BARKAN, Ö. Lütfi : “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt XI (1951), ss.524-569.

- BİLGİN, Mehmet : “Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine”,
Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8
Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları,
Trabzon, 2000, ss.47-87.
- BOSTAN, Hanefi : “15 ve 16. Yüzyıllarda Trabzon Şehrinde Nüfus ve
İskan Hareketleri”, Trabzon Tarihi Sempozyumu
Bildirileri 6-8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi
Kültür Yayınları, Trabzon,2000, ss.167-177.
- ÇELİK, Şenol : “15-17. Yüzyıllar Arasında Trabzon Kalesi”,
Trabzon ve Çevresi Tarih Dil Edebiyat
Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001, Trabzon Valiliği İl
Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002,
ss.129-142.
- GÖKBİLGİN, M. Tayip : “16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Civarı ve Doğu
Karadeniz Bölgesi”, **Bellekten**, Cilt 26, Sayı 102
(1962), ss. 293-337.
- HACIFETTAHOĞLU, İsmail : “Kuruluşundan Fethine Trabzon’un Kısa Tarihi”,
Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon’un Fethi, Trabzon
Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001, ss.11-17.
- İNALCIK, Halil : “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı
Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir
Tetkik Münasebetiyle”, Osmanlı İmparatorluğu
Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul,1996,
ss.139-186.
- _____ : “15. Asır Türkiye İktisadi ve İctimai Tarihi
Kaynakları”, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve
Ekonomi,Eren Yayıncılık,İstanbul, 1996, ss.187-201.

- _____ : “Osmanlı Fetih Metodları”, Söğütten İstanbul’a,
İmge Yayınları, Ankara, 2000, ss.443-472.
- İNAN, Kenan : “Trabzon Şeriye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl
Ortalarında Borç Alacak İlişkileri”, **İslamiyat**, Cilt 2,
Sayı 4 (1999), ss.91-109.
- _____ : “Trabzon Kadı Sicillerinde Girit Seferi Hakkında
Kayıtlar (1648-1669)”, Uluslararası Osmanlı Tarihi
Sempozyumu Bildirileri 8-10 Nisan 1999, Türk
Ocakları İzmir Şubesi, İzmir, 2000, ss.295-309.
- _____ : “Trabzon’da İhtida Olayları (1648-1656)”, Trabzon
Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998,
Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon,
2000, ss.242-252.
- _____ : “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve
Trabzon Bedesteni”, **OTAM**, Sayı 7 (1997),
ss.119-133.
- _____ : “Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki
Yapısı (1643-1656)”, Osmanlı Araştırmaları, Cilt
XVIII (1998),ss.161-186.
- JENNINGS, Ronald : “The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman
Judical Registers of Trabzon 1560-1640”, Continuity
and Change in Late Byzantine and Early Ottoman
Society, Ed. By. Anthony Bryer and Heath Lowry,
Washington, 1986, ss.129-154.

-
- : “Loan and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records The Sharia Court of Anatolian Kayseri”, **JESHO**, Vol 16 (1973), ss. 168-216.
- KIRPIK, Cevdet : “1830 Numaralı Şeriye Siciline Göre Trabzon’da Ekonomik Hayat”, Trabzon ve Çevresi Tarih Dil Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, ss.237-248.
- ÖZSAİT, Mehmet : “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri 6-8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, ss.11-17.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet : “Trabzon’un Fethi 21 Muharrem 866-26 Ekim 1461”, Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon’un Fethi, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2001, ss.59-69.
- SAHİLLİOĞLU, Halil : “Akçe”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul, 1989, ss.224-227.
- TEKİNDAĞ, Şehabettin : “Trabzon”, İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, Cilt 12/1, İstanbul, 1979, ss.455-477.

EKLER

حضور آئی البیاضتہ استماع و تخریر برعریں بالانتماس صریحاً از جنہ نورانی اعدائے نبی بنیاداً و نقیب
 ارباب از تلب اولیٰ حال المدینہ طریقیہ زودیکہ یکچہ مضابطی و بست ما الامینی اولاً و ثانیاً و الامانہ والاقران
 صالحی اظہار تندن حضور آئی الزکریا و کید از تلب نہی شریعی از زورہ و کالتیہ ثابتہ اولان حسبی بنیہ
 عبدالحی و زینل صاحبہ کہ محرر التماسی مسلمی ایلہ مدینہ امیروراشغی حصار و محلا شدن صاحبہ خرد و محکمہ سنہ
 وانیہ از تلب محکمہ مزبورہ کتدرندن و جمیع برندن رو سبقت فقیہ سنہ سافر اسکی اولوب و فوات ایہ
 در ویست بہ اہما یوست بہ عبد الہکی تکسا منزلیہ واروس عقد مجلس شرعی قوم اولدقت متوفای مزبور
 در ویست بہ تک زوجہ کی اسید بست حسبی نام خاترہ زون غفر ظاہر وارث معروف اولوب ترکہ سنہ
 ربیعہ زوجہ کی مزبورہ اسید بہ و ما بعداً سببیت مال جانبہ عاتیقہ و راجع اولد و لمی شریعا مقرر و محقق
 اولدقت نہ حکمہ انشورافندہ الکتساب اسید مجلس شرعی مقننہ مزبورہ زکیرہ مرقوم حسبی بنیہ خفیہ اولدقت نہ
 و عہدی و تفریر کلام ایہوب زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ وقتندہ بہت قرض شریعی اولدقت نہ غفر
 حتم اولوب حتی زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید اولدقت نہ زورم مزبورہ اسید بہ بہت
 قرض شریعی اولدقت نہ زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید اولدقت نہ زورم مزبورہ اسید بہ بہت
 الکی غرض حتمی و وقتندہ متفرر و مقننہ علیہ اولدقت نہ تاج فی الوقت التي یجوز لہا من حق متوفای مزبورہ
 ترکہ سنہ کی الید بر لمی مطلقہ بر رسول اولدقت نہ دیکہ عقد الشول و عقب الامکان مدعیہ مزبورہ سنہ
 مکتوبہ عینہ مدعیہ طلب اولدقت نہ عدول اقرار حال مسکنندہ از تلب محکمہ مزبورہ کتدرندن اظاہر شعبان
 بسا رضوان و مؤذن منہ لہ تفسیری ابرام نام کتدرندن لاجل الشہادہ مجلس مقننہ مزبورہ حافظ اولدقت
 استہا و اولدقت نہ لفظیہ الراقع متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 اولدقت نہ بہت قرض شریعی اولدقت نہ زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 از زورہ زورم کتدرندن اقرار و زورم مرقوم حسبی بنیہ زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 و فی ایہ زورم مرقوم حسبی بنیہ زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 حکمہ مبلغ مرقوم الکی غرض کی زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 وجہ شریعیہ دن بر وجهہ وقتندی ابراہیم کتدرندن مدعیہ مزبورہ اسید بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 حسب الشول یہی بہت الکی العظیم اینکلیہ و مرقوم مذکورہ و فی مدعیہ مزبورہ شہادہ اولدقت نہ اولدقت نہ
 الشہادہ و غیرہ بریلیم بعد التکلیف الشرعیہ و نتیجہ مبلغ مذکورہ متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 مدعیہ مزبورہ اسید بہ او اہد و تدریکہ و کید مرقوم حسبی بنیہ زورم متوفای مزبورہ در ویست بہ صحتہ حالندہ و بار آخر کید
 و تخریر و بعداً مکتوبہ اولدقت نہ خدام شکر دن ابراہیم الحاجی حسنہ الیہ مجلس شرعیہ کتدرندن علیہ و قوعا انہا الف
 و تفریر بہ تملکہ ماهر الراقع بالطلب کتدرندن مرزوق الیہ الثالثہ فی جازئی الاقر سنہ اولدقت نہ
 و تفریر بہ تملکہ ماهر الراقع بالطلب کتدرندن مرزوق الیہ الثالثہ فی جازئی الاقر سنہ اولدقت نہ

بنیہ الابنہ الیہ الیہ الیہ
 احمدنا حسبی
 احمد بن سید الخاجی محمود
 مصطفیٰ بنیہ
 مصطفیٰ بنیہ
 محمد بنیہ
 محمد بنیہ
 محمد بنیہ
 محمد بنیہ

درین روی مندرجہ ابراہیم افندہ محلہ صمدیہ طبریزہ سکانتہ صولاق زام سلیمانہ آغا خانہ
 تشریح کلام ایدوب بہت فرض نم عیدہ بیکیشوزیکر معروضی و نور سلیمانہ آغا خانہ دستندہ
 بر موصیہ عکرم اولوب سارخ سجدہ ازخ کونہ غاصندہ دیکین مبلغ مرقومک نصفہ پاکہ
 ادا یہ و مابقی سن برای غاصندہ دیکین تدارکہ مرقوم سلیمانہ آغا خانہ معرفت شہ عدلہ امہال
 ایلدم دیدر کید اولد افری و وہ مخرر مبلغ مرقومی نوم الیہ ابراہیم افندہ سادایہ نعم ہدایتیکہ
 حضور من مذکور ایچونہ مرقوم سلیمانہ آغا خانہ نصفہ و مابقی مصلحتہ مرقوم مجلس شہ عدلہ
 اعضا نہ قاضی محمد آغا نور عبدالرحمن آغا کینل بالنفس اولدین مرقوم
 حرمی خدیوہ ذی الحجہ الشریفیہ شہلا
 حرم الاقاربہ سلیمانہ شہلا
 طابعی زام مصطفیٰ علیہ
 مرکز زام آغا خانہ
 قصبات
 حرم

مدینه طبرستان و قریه و فاسه جابج شریفی کلمه کلمه مصطلحی بر محمد بن محمد بن شریف ازین الشریفیند لایق از خاله
 ابنی مانی الکتاب ابراهیم جلیلی از مصطلحی نام کلمه و فی خبره اقرار نام و توقیر کلام ایدوب و از فرزند شریفی ازین
 اکیه بودند ازین وفات ایدوب و الیم متوفاه حاله بنت الزید و مصطلحی حتی حاله فرزندش فرزند ابراهیم
 جلیلی بود ازین غرض اقرار و تسلیم اولادش استقرض و مسلم ایدوب که مبلغ مرقوم بود از استیف
 فرزندش قریه آمد از کتبش و الیم متوفاه فرزندش ضلله کلمه کلمه فرزندش فرزندش ابراهیم جلیلی
 بدیند اخذ و قبض ایدوب باقی ذمتده التمشی استقرض و فاشد لایق حاله هذه مبلغ مرقوم التمشی
 لهو غرض و الیم متوفاه فرزندش حاله با باسی متوفای مرقوم مصطلحی بن ایل و الیم متوفاه
 بنت عثمانک ایدوب کلان و او ابی نخاسید و غیره نخاسید برنده و سایر اولاد و کثیر خلفانند اولاد
 حسب الارش الشرعی حسب میراثه فرزند ابراهیم جلیلی واضح ایلد اولاد طلبه دعوی ایلد که
 بنمونه منازعات کثیره و مخالفه شدید و اقرار اولادش صکره بنمونه مصطلحی توسط
 ایدوب دعوی مذکور بود بنی فرزند ابراهیم جلیلی ایلد التمشی استقرض و اولادش ایدوب
 عقد صلح ایلد کلید بند اقرار صلح مرقوم قبول و بدل صلح اولاد مبلغ مرقوم التمشی غرض فرزند
 ابراهیم جلیلی بدیند بالنام و الکمال اخذ و قبض ایلدم بعد الیم مبلغ مرقوم ایلد متوفیان
 فرزندان مصطلحی و عایشه نک اولاد و خلفان بنیه متعلق عام دعوی و مطالبه و ایمان
 و ممانعتدن فرزند ابراهیم جلیلیک ذمتی بر عام قاطع النزاع ایلد ابراهیم اسقاط نام ایلد
 لفظ ایلدم و بدکده غیب التصدیق الشرعی واقع بالطلبه کتب ایدوب حرره الیم کادی عشر
 صدف النصفه الشریفه عشر و بیاضه و کف

علی جلیلی بن علی بن حسن طبرستان
 الیم متوفای بن علی بن حسن طبرستان
 دعوی ایلد بر حسن
 دعوی ایلد بر حسن

في الاصل قوله كقولنا نحن اهل بيوتنا اولادنا مدبرين طيز فظنه من افراسها اولاد
 اروطي ولد برزاقه ناه دبر مجلس شريف غير انما انورد اخطو حامل الفركر قود شرس و بعد ملك انديا
 ناه ذم مفضل اوزينه و هو ان و قور كلام ايد و تاريخي كمن بنا فرق سكر كور مقدم كزبون كزبون
 اسدي كزبون ذم مفسور كزبون برشم اقراض و تسليم اولاد في استواض واخذ و قبض بدوب يد عمه قضى
 و مقوم ذم مفسور كزبون مبلغ فرقوم سكر نوز بكم مرغ شكر بر و فو بشوز غروش و بر دغ
 آيين اوقتم و رت عودتكم في حيث الجوع بد سوز او تتر و رت اسدي فروش ذم مفسور كزبون
 ريشون اعد و قبض بدوب مبلغ و قور و سكر ان التي اسدي كزبون ذم مفسور كزبون باقى
 فالتدريش مال اولاد و جوابه كزبون و مبلغ باقى فرقوم ذم مفسور كزبون ريشون التي كزبون
 ديد كده غير مال ذم مفسور كزبون جوابه مبلغ باقى فرقوم سكر التي اسدي فروش
 ربوا در حقه عدش فروش ربوا اولاد و ان اقرار انتم و فعله مقال ايد كزبون استنظام و عقاب
 و سكر التي فروش ربوا اولاد و ان اقرار انتم و فعله مقال ايد كزبون استنظام و عقاب
 الا تكرار ذم مفسور كزبون ريشون دفع مشرو عن مبهم يند طلب اولاد قدر مدبره فروش كزبون
 مينا اولاد اغيا و صرف و لد فرقه بت تام ذمير لاجل الشهاده مجلس شريفه حاضران اولاد استنهاد
 اولاد قدر فنده في الواقع عدش فروش ربوا و وطن سالف الذكر سكر نوز بكم مرغ شكر بر و فو بشوز غروش
 دورت فروش اصل مال ذم مفسور كزبون ريشون اعد و قبض بدوب باقى اولاد مبلغ فرقوم سكر التي فروش
 ربوا در كزبون هفت بيزه اقرار ايلدي بزبون خصوصه بو و جاز فرقه هر زرشه ان ايد در كزبون بر و ادان شهان
 شريفه ايد كزبون بعد التعديا و التزكيم شهان زليري مقبوله اول خنير ربوا جميعه او باينده هرام اولاد
 جو حقه مفسور كزبون ريشون اوزينه عدش فروش ربوا و وطن سالف فرقه معارضه فرقه بله ما و فو بله طلب
 كته اولاد في قره اليوم المشرب و صرف الخبز كزبون و باينه و الف

بارم بوزارو عثمان بلو كزبون محمد ريشون محمد ريشون فرقه محمد ريشون
 سليمان كزبون اس سلیمان فضلته اهل بيوتنا ابراهم

دستور حکوم سبتر حکوم نظام عدل و انصاف و برابری و عدالت و انصاف و انصاف و انصاف
و الدوله و الاقبال سبتر انان السعادة و الاجلال و الاخصاف و الاخصاف و الاخصاف
ارض روم و ايسر زبير عبد الكافي ارام الله تعالى و امير الولا و الامير كبري و الامير
ذو القدر و الاضرام صاحب القدر و الاضرام سبتر انان السعادة و الاجلال و الاخصاف و الاخصاف
بكاله سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
و ايقظ رافع اعلم شريعة و الدين و ارت فلونم انان سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
الملك المعين مولانا ارض روم قاضي زبير قضائيه و قدوة القضاة و الحكام عدلان
انصاف و انصاف مولانا طبرون قاضي زبير قضائيه و قدوة القضاة و الحكام عدلان
سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
اولان عبد الله و فخره دار اهدى و طبرون قضا سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
وسلمان جوش و حاجي محمد نام كبري لرايد بايونام ذمي سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
بوند و قرض حسن اوان المتي كتب و بر دفتر ايك كبري سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
حالا طب الميكده و يركده تغلر اوزره اوله قرض بلد و سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
تغلر اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره اوزره
سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
اغير سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
اجاه سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
رنگه و حصول بولد قدو بوباده صادر اولان ازم اوزره سبتر سبتر سبتر
در قوس سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
اولان مذكور عبد الله بن غير سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
اصول سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
فلاس سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر
قد و صدر اسما ام سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر سبتر

مدینه طرز و نحوه محلاتند چار شویله سندها کن عوض بشه بر عهدہ نامکسندہ مجلس شریف لازم سنہ
 بشو رافع الکتاب یوسف بن خدیج محضندہ اوزر رینہ دعوا و تصریر کلام ایدوب تاریخ کتابدین
 مقدم علی طریق المضاربه سکا اسدی غرض مرقوم یوسف تسلیم اولدای اخذ قبض ایدوبین مبلغ
 مرقومی درت سنہ در که اعمال ایند کدره صکوه مبلغ مرقوم سکا اسدی غرضی زبور یوسف بر ندر
 الوب قبض ایدوم مبلغ مرقوم ایله اعمالند حاصل اولان ریجنگ نصفی زبور یوسف طلبید ایدوب
 سوال اولوب جوابی غور و البور لسی مطلوب کدره غیب سوال زبور یوسف جوابنده مدعی
 زبور عوض بشه مبلغ مرقوم سکا غرضی تاریخ مرقومده باکه امانت وضع اینتشدی سنہ مدعی زبور
 تسلیم ایدوم جو اقرار مضاربه طریق اوزر رینہ اولوب اعمال ایند کینی انکار اینکین مدعی زبور
 مدعاسنی مسینه بینه طلب اولوند قدہ انیاخ بینه دین اظهار ایله استخلاف اولنویز دیکدره
 فی الواقع مدعی زبور عوض بشه دین مارالذکر سکا غرضی علی طریق المضاربه الوب اعمال ایند کینه
 مرقوم یوسف عین تکلیف اولند قدہ اولدای حلف المسؤل حلف بالله القلی الاعلی اینکین
 مرقوم یوسف اوزر رینہ بیوجه معارضند دین مدعی زبور عوض بشه بی منع برله واقع باطلب کتب
 اولندی بحر ارفه الیوم الی اس والعشورین از جمازی الاول سنه ثمان و مائة والف

صالحه مشه
 احمد خلی بازار بانی
 فخر الاقوال من تصنی العالی
 مصطفی اغا
 ذوالاشباه سلیمان جواد
 بن الحاج شاهین
 معراج الاقوال احمد
 حسن اغا
 قوه محمد بشه
 و عسوه محمد بشه

حضرت خاں طبرزدہ و قسیمی افغان زبیر فضل کجیاں صاحب (جی فنڈ صلاہ ازنا او فنڈ زبیرزادہ) اقدم، پراثر ترقی
 فونڈ اولادہ عثمانیہ (فنڈ بنگلہ بوٹر ترقی) (جی فنڈ صلاہ ازنا او فنڈ زبیرزادہ) اولادہ ازنا او فنڈ زبیرزادہ
 موصوفی اور سبکدوش و بیادش مرقوم تابع صیرت نامہ بلکہ جوہر بہرہ بخش و ماہرہ او علم حسن انجمن
 تحت سرپرستی سبکدوش (الاصغر) او خوب بوزنہ کوہا (زوار سندھ قلعہ) و فی انور (وزیر زبیرزادہ)
 (اعلام) و زونیا علی لہو منسوب کوہر و قند و الاقراہ حالاً او جائزہ روئے جیوش او ترقی
 محمد رفی زبیر کبیرہ قیدی و ارساں او تندی و مشورہ کر تندی فر بوراں با می حاضہ اخذ و بیادش کوہر زبیرزادہ
 و استانیہ سبکدوش (وقف زبیرزادہ) بوند کتبہ زبیرزادہ مشورہ و (حقاق) او حق و سبکدوش (اور ترقی)
 زبیر کبیرہ سبکدوش فر بوراں با می حال اخذ و استانیہ سبکدوش زبیرزادہ مشورہ (حقاق) با می حاضہ اخذ و زبیرزادہ
 منسوب (با می حاضہ) او استانیہ با می حاضہ سبکدوش فر بوراں با می حاضہ اخذ و زبیرزادہ مشورہ

محمد رفی زبیر کبیرہ
 صاحب
 قند و صلاہ ازنا

قند و صلاہ ازنا
 ۱۳۲۱ھ ۱۲۱۱ھ

محمد استانبولی و بازار محکم کسبه ساکن اولوب بازار مذکور فایز اولان ایجا محمد بن عبدالممنون کسبه
طرفین صبیح اولی اندر رکب و محرم انده وقتبند و کندیه ایضاً و انجه وقتبند و ایضاً
متوقف اولور و حق امور رکب کسبه و کسب اولوب عدین طرفین کسبه ایجا محمد بن عبدالممنون و عینی
نام کسبه لر شهره دنی اولوب کسبه اولوب حتم فایز کسبه کسبه و کالیه نابت اولان اشرفی کسبه
محمد و علی ابن ایوب فقه نام کسبه بالوکاله مجلسین قیوم لازم الکر عمره میرین فرجه کسبه کسبه
سکرت ایکن بو نوز امیق و قاسم ابن محمد بن عثمان فایز اولوب اصلیم قیوم قیوم کسبه کسبه کسبه
نخارا اولان عمره کسبه کسبه علی نام کسبه محض کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
جهت قرض شرعی کسبه کسبه متوقف قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
حالا و کالتیم حبیله مبلغه قیوم قیوم قیوم قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
اولان و حق قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
واد اولوب کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
فخر کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
محمد و علی کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
محمد کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
نام قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
استیفا اولوب قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
صحتی کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
سکرت قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
اقرار و اعتراف ایوب کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
ایدر کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
فخر الواقع مبلغه قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
بر و هم قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
مبلغه قیوم کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
تسبیله ما هو الواجب بالکتاب اولوب کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه
و ما به کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه کسبه

محمد بن عبدالممنون
محمد بن عبدالممنون
محمد بن عبدالممنون
محمد بن عبدالممنون
محمد بن عبدالممنون
محمد بن عبدالممنون

ایات مدینه طریز دین کو رشتا قصاف تو ایسند کہ قریہ قبا نام قریہ اہالیسند اور یہ مدینہ طریز ہونے کا مساقف اور چاہئے
کے کنرا اولوں صیایا بہنو اوغورک و صر بن علی و حیدر بن علی و احمد بن علی نام کہنے مرصانہ و قریہ امرحہ کہنکے
یہ سلف بن قریہ و حرا صانہ و نیر قریہ امرحہ اہالیسند لا مر طریز بند و حیدر یا نیز پر اب اوغورک و صر بن علی
و صر بن قبا حاسین بن حضر و محرو بن مر طریز علی بن حیدر و مر طریز صرا و یک مر طریز صرا و سول بن علی
وسلیما بن حصر و بولط بن اسمعیل نام کہنے مر صرا کی طرف بن ندر کر کی ابراہی قرارہ و کبر اوغورک قریہ مرط
کہ کتر ندر مرصان بن مر طریز و کبر بن صرا شہا ہندی این فہم شہر چاند خضر بن ثابت و شہوت و کانتہ حکم
اور نفع و کادہ فی شہر امرحہ و واجب الکن مکر مدینہ طریز ہونے اور تہ مصارعہ اگر خاصہ کی مراد و یکلا
شہر صاحب ہذا کتاب مر طریز انما نجل انما طرفندہ فصوص اتی ابیا نقد تہ و کبر اوغورک احد یا نیز پر بن
صرا و قبا یکہ مر قریض شہا و مر طریز شہا بت اولوں مر طریز انما بن سلیمان انما خضر بن ہر شہر تہ قریہ کلان
و تعبیر عن الراجم ایلو ہر کل مر طریز انما ہر ندر اقدم قریہ کت الف الذکر قریہ قبا ایچوس
ترتیب و اولوں کلن ایلاہ ایچوس بالذفعات امریکر ایلاہ جللہ نیک ایکیسوز اتی غوش و دفع و تسلیم الیوم
دین بن راد علی و طلبید نیک و خراب بن درخربیلغ مر طریز ہر دفع در تیونر غوش و دفع و ہر دفع
و خراب کیسوز غوش و ہر دفع و مر طریز نام کہنے یدیلہ یوز بکری غوش جہا یدیتونر کری غوش
معا کل مر طریز غمایہ دفع و تسلیم ایسکلا یا کز بنیونر او قونر غوش و نینر باقی قالہ دیونر اع
انتم شیدک الی الہ صر مدنوعن اولوں مبلغ مر قوم یدیتونر کری غوش ایکیسوز تیونر غوش و ہر دفع
معا کل مر طریز انما کذ و ہر دفع عام قاطع النراج یدیلہ ابرو اسقاط ایلوب مبلغ باقی و ہر دفع
اللی غوش و ہر دفع مشر و احضار امریکر ایلاہ موکل مر ٹوہیک جللہ نیک تسلیم ایلوب و ہر دفع
دینر و لو مبلغ مر قوم یکہ ایکیسوز الی غوش و ہر دفع تیونر الی غوش و ہر دفع تقاص ایسکلا ہر دفع اولاد
تقاص و قبول ایلاہ بعد ایوم و ہر دفع اواسی لوزم دینر انہر لا مبلغ مر قوم یکہ ایکیسوز
اللی غوش و ہر دفع مشر و باقی قلوہ یا کز بنیونر و ہر دفع موکل مر ٹوہیک مر طریز انما ہر دفع
و اجب اولادہ لوزم القصنام دینر در دیکر ندر عتب تصدیق کہ غوش جہا لوزم بالطبع
کتب اولادہ و کیسوز مر قریہ القصدیغ لوزم غوش و ہر دفع

متر اولیا میرا ویلیما انما	عہدہ اعیان اجیدہ انما	متر اولیا میرا ویلیما انما	عہدہ اعیان اجیدہ انما
ابراہیم انما	حسن انما	ابراہیم انما	حسن انما
تہ جبیکل مر صرا	متر اولیا میرا ویلیما انما	تہ جبیکل مر صرا	متر اولیا میرا ویلیما انما
غزایہ دار مر ٹوہیک	عہدہ اعیان اجیدہ انما	غزایہ دار مر ٹوہیک	عہدہ اعیان اجیدہ انما

دینر دار مر ٹوہیک
متر اولیا میرا ویلیما انما

معینه طریزون محلاستند قلعه قلعه عمده رسیده مسکنی برون اقدم و قات این مصطفی انجان فریدونی در اثنای
 زود به سی صیانت سیمان نام خاتون ایله صدیق اوغلی محمد و صلیبه سفیر قری امینیہ منحصراً اوله و غنی شرفاً انجان
 و متبیین اوله قدیم فکره زبور صابره بالاصاله و متبیین زبور ان محمد و امینه یک تسویه امورینه قبل شرح اولان
 منسوبه و صیانت اوله بالوصایه طرفندن سوان الذکر ایقرار و یکول اولوب زبوریند و اتنی معرفت شرحه ایقراران
 الجانی بشیر بن ابراهیم و احمد بن علی صیانت نام کتبه انشهادتدی ایله شرعاً کالته نایته اولان کتبه زبور سیمان بن
 بالوکاله مجلس شرحه نیتلازم التشریفده ایشو صابره الکتاب علی بن عبیدی علی نام منتهی خفین اقرار نام و نتر کلام
 متوفای زبور کفر و نتر دینی و غیره زبور این ضرورت لفق بر جرحه متوفای زبور کفر منقلات قسطنطنیه نتر کلام
 اولمانسله بالضروری فقار بشیر او لتمام لازم اولغی متوفای زبور کفر املا کتبه اولوب خلا زبورین و اذین ایکی
 طرفند متوفای زبور کفر و بر طرفند حبیب علی منتهی و بر طرفند مشتهی زبور علی بن منتهی اوله خود و متوفای زبور
 مصطفی انجان طشره زوقان قیوم قیوم دیواری کور سنه زبور حبیب جلیق منتهی دیواریه و ایله نتر
 اوق درت و ذراع و قامت بش ذراع طاش دیواریه طلالا اوق درت ذراع و عرضی ذراع عرضه عالیه
 بیه الطالبیه ذابره اولوب یکرم بش غرضه زبور علی بن اوزرین قرار ایروب رعنائ ناس بالکلیه منقطع
 اوله قدیم فکره زیاده ای مطالبه قری ادر کبر بخینه و قوم حبیب بیعه ذکر اولشان طاش دیواریه عرضه حدوده
 منتهی اوله کتبه و ذکر اولشان طاش دیواریه عرضه حدوده و جمیع توابعه اوله اقصیه طرفندن ایجا و قسطنطنیه حدوده
 قطعی ایله یکرم بش غرضه زبور حبیب بیعه و تبیین و لکن اوله ای برودیه قرار اشته اشته و عکله و بقول اید کتبه
 فکره منتهی اولان مسطور قوم یکرم بش غرضه زبور کلام و قوم صابره بالاصاله و بالوصایه زبور علی بن اید کتبه
 بالتمام و اکمال افند و قبضه ایله بعد الیوم ذکر اولشان طاش دیواریه عرضه حدوده زبور علی بن اید
 منتهی اید کتبه کتبه ایله و مختار منصرف اوله اید کتبه غلبه تصدیق لشرعی مارتع بالطلب کتبه اید کتبه
 حرر فی الیوم الرابع من ذی القعدة الشریفة سنة اهد عشر و مائة والف

حضر الاقرار حبیب جانانها و ذوار کبر
 علی انجان مصطفی
 السید محمد علی بن عثمان بن محمد
 السید ابراهیم علی بن عثمان بن محمد
 ابنه الزبور بن عثمان بن محمد
 عثمان بن محمد بن عثمان بن محمد
 عثمان بن محمد بن عثمان بن محمد
 عثمان بن محمد بن عثمان بن محمد
 عثمان بن محمد بن عثمان بن محمد

هذین طریقون مہلتون اوندہ حصار حمل کنند کے خانکینیت عایدیں نام نصرانہ طرفین خصوص
 اذ الذکر قرارہ وکیل اولیٰ و سوم نکل ذات نایاکنہ موقوف شرعاً ایل عارفان اودق سمیون
 ولد اودق و عینا ولد ایغیا نام امرینلر شہادت لری ایل شرعاً کالیٹی ثابت اولدی ارون کیشش
 ولد عیاطور بالوگا کہ مجلس شرعاً شریفی لازم التشریفہ ہوکلم و سوم خانیکر نک صدر کبیرہ
 حاملہ ہذا الفراط قوراقیمیت امر و تن نام نصرانہ طرفینہ خصوص اذ الذکر تصدیق
 و قبول اولدی ہجرت عرازہ و کالیٹی ثابت اولدی ہجرت عرازہ و کالیٹی ثابت اولدی ہجرت
 اوز نام و تقریر کلام ایدوی ہوکلم مہلکہ خانیکر عہد انی صدورینہ دکنر ضیلا و تصرفہ مالک
 اولدی فی احوال الذکر برالتون بوغاز قطن و برسیم جلان قاش قوت ع و ایک التون یوزک
 و برالتون استیفان و بر جفت التون کوبہ و برسیم عقرب سلت و ایک سیم بیجا و برسیم دوات
 و برسیم بالہ و برسیم بجزدان و بر قلیہ و بر قوز شیب قو ماش و بر کھنہ ماء جو قہ سر حدیں و
 صد مال منقش ترکیب و بر قرمزی و بر قوش غن طرفین ایجاب و قبول حادری بیجا و برسیم
 قرض ہوکلم مسفورہ طا قوراقہ او چویند بنیش کیا لدر غوشہ بیجا و برسیم و علیک اولدایں مروجہ
 حجر شترا و سلم و تمکک و قبول ایلد کد نصکہ غنی اولدی مبلغ مروجہ او چویند بنیش کیا اسد
 ہوکلم مروجہ خانیکر ہمت قرض شرعیہ دہنتدہ قرض ہوکلم مسفورہ طا قوراقہ و بر
 اولدی شیبند لدر غوشہ او چویند بنیش کیا لدر غوشہ بیجا و برسیم و علیک اولدایں مروجہ
 ایلدی بعد الیوم الف الذکر برالتون بوغاز قطن و برسیم حواد قوشش قوشش و ایک التون
 یوزک و برالتون بلتیفیا و بر جفت التون کوبہ و برسیم عقرب سلت و ایک التون سیم بیجا
 و برسیم دوات و برسیم بالہ و برسیم بجزدان و بر قلیہ و بر قوز شیب قو ماش و بر کھنہ ماء
 سر حدیں و بر صد مال منقش ترکیب و بر قرمزی و بر قوش غن ہوکلم مسفورہ طا قوراقہ و بر
 احوال شترا لدر کبھیات متصرفہ اولدی دید کد بنیش کیا لدر غوشہ بیجا و برسیم و علیک اولدایں مروجہ
 ہر ذوالیوم کثافت و کثرت فی صفر الخیر لسنہ اھدی عشر و ائدہ و کھنہ

صالی بن لڑ سہن بن
 الید بنیاد
 جہن بن محمد علی
 چاوش
 حسی بن لڑ
 عبد اللہ در زنگ
 حسی بن لڑ
 عبد اللہ در زنگ
 حسی بن لڑ
 عبد اللہ در زنگ

مدیر طرز احوال خاندان محترم خانو لہ محکمہ کا شکر یوسف بیگم ابین کرام نام کسٹہ
 محبت شرح فوئم لازم التکریرہ اشورافہ الکتاب الجالیہ علیہ ابین محمد نام کسٹہ محضزیدہ
 اقرار نام و لغز کلام ابیوریکلہ ابیوریکلہ نذر ابیوریکلہ اقدام مجیدہ کننا تبولہ
 قصیدہ فام شہادت و جہاں اوزرہ ساکن ابین وفات ابیوریکلہ صبیحہ سر اوغلم
 دیگر کلام سلیمان صحیحہ فالندہ وفات نذر برکتہ مقدم علی طریق المضار بیوریکلہ
 التمش کسٹہ شرح فوئم کلام سلیمان تسلیم اولاد فی اخذ و قبض ابیوریکلہ
 مبلغ فوئم کسٹہ احوال ابیوریکلہ اوغلم متوفی ابیوریکلہ کلام سلیمان کسٹہ حصر
 وارثی اولاد و کسٹہ اجلہ مبلغ فوئم بیوریکلہ التمش کسٹہ غنم و شکر بوئم ابیوریکلہ
 غنم و شکر متوفی ابیوریکلہ التمش کسٹہ شرح فوئم کسٹہ من حیث البیوع اصل حال بوئم التمش کسٹہ
 غنم و شکر بوئم کسٹہ جہاں اولاد ازج الجور بیکر کسٹہ شرح فوئم کسٹہ ابو ناصر بالمجلس اوغلم
 حسن علی طرز احوال و کالیہ حبیبہ بوئم ابیوریکلہ فوئم کلام سلیمان نذر بالتمام ابیوریکلہ
 و قبض ابیوریکلہ باک تسلیم بندہ فی مارا لغت متوفی ابیوریکلہ مبلغ کسٹہ کسٹہ کسٹہ کسٹہ
 اوغلم ابیوریکلہ حسن علی بندہ کسٹہ بالتمام و الکمال اخذ و قبض ابیوریکلہ مبلغ کسٹہ فوئم کسٹہ
 الجالیہ سلیمان ابیوریکلہ اوغلم حسن علی ذمت لہ برافہ و برحبہ باغ فالکبوس ذمت لہ ابیوریکلہ
 فاطمہ النذراح ابیوریکلہ ابراہیم فاطمہ ابیوریکلہ دیگر کسٹہ غنم التمش کسٹہ ماہر الوافی بالطلب
 کسٹہ ابیوریکلہ شرح فوئم ابیوریکلہ التمش کسٹہ ماہر الوافی بالطلب

علی بن ابی الجالیہ صبیحہ الجالیہ ابرہیم
 علی بن ابی الجالیہ صبیحہ الجالیہ ابرہیم
 محمود بن ابی صلیحہ دیگر صبیحہ بن ابی محمد حسن بن ابی صلیحہ
 طغوز نام سلیمان علی احمد
 کسٹہ
 کسٹہ

وہو
 محمد

بوضوح اولدم ترسانه بين اولوب فوت اولاه الجابه بوسك مرزبوزون بعض كسك وقتنه اچه كرا لوب ملر ايجون به خصله
با فرمايه علاوه خصوص دفتر ما حور اولاه درگاه علاو ام محفوظا با حقا قيوست نه بيزنده قروقالا ما بعد والا كرام حسين انان
عقدنا بحسن شرع قوم لادم الكو عدو مرزبوزون سكانه انسور اقول الله الله بنده نغا واليه كعبيل انى انى بنى ادا نغا
بالافعاله ولا بوسه قريه اسك السيد ارحم انى بالافعاله والسيد حسن انى طرفه نغا بلاكاله محقر نغا اورا تام ونور كلام انان
ايدوب متوفى قريه الجابه بوسك فابنده نوروز بن السيد حسين انى والسيد كعبيل انى والسيد ارحم انى والسيد
با بالبر متوفى بنى ادا نغا صحيح فالله بك لوز بن بنده محسود اولوه اورا طريه بوزون قضا مسك نى بله اري بالسيد بن انى
جمع و تحصيل ايدوب وقتنه اولاه بىك طقوز نور بنش بدر بوى ايدوعوشى او غلدر بوزون بن السيد حسين انى والسيد كعبيل
و السيد ارحم انى ايدوز بن فرمان على و هم محقق و مخنوم دفتر موصى بالانام اهد و قضا ايلدم مبلغ و قوم بىك
طقوز نور بنش بدر بوى ايدوعوشى نوروز بن بوزون كى اچه و بقصه باقى قالى ادر نده كه نوروز بن بوزون قريه
صين انان بىك بيان مشروم سنده بدهوى التكميز مافوع بالاطلب كتب اولوندر محرم يوم الاحد رجب جادى الاولى
سنه تسع و مائة و الف

ذوق الامام... انما...
عمدة الامام... انما...
انما... انما...
انما... انما...
انما... انما...
انما... انما...
انما... انما...

ÖZGEÇMİŞ

Sebahittin USTA, 10.08.1976 yılında Trabzon'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini 1992 yılında Trabzon'da tamamladı. 1995 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nü kazandı. Bu programdan 1998-1999 eğitim-öğretim yılında mezun olan USTA, 1999 yılının Eylül ayında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda Tarih Yüksek Lisans programına girdi. 1999 yılında Kars ilinin Kağızman ilçesinde göreve başlayan USTA, halen Trabzon ili Tonya ilçesinde sınıf öğretmeni olarak görevini sürdürmektedir.

USTA'nın yabancı dili İngilizce'dir.

